

MARTERPASSEN 26

*Jaarbrief over 2019 van de
Werkgroep Boomarter Nederland*

April 2020

Uitgave van de Werkgroep Boomarter Nederland van de
Zoogdiervereniging

MARTERPASSEN 26

Jaarbrief over 2019 van de *Werkgroep Boommarter Nederland*

Redactie: Sim Broekhuizen & Henri Wijsman

Inhoud

Van de redactie

De WBN en Marterpassen

Sim Broekhuizen & Henri Wijsman 1

Faunistiek

Eerste waarnemingen van boommarters in het noordoosten van Noord-Brabant 3

Carlo Wijnen

Geselecteerde waarnemingen in 2019 van de website *waarneming.nl* en uit Groot-Brittannië 5

Henri Wijsman

Populatiestudies

Voortplanting van boommarters in het Kuinderbos in de periode 2009-2019 9

Florian Bijmold

Boommarteronderzoek in het Speulderbos in 2019: dynamiek in een boommarterpopulatie 16

Hans Teunissen & Ben van den Horn

Boommarterinventarisatie van Bylaer, het Roekelsche Bos, de Boswachterij Kootwijk en Breeschoten in 2019 22

Mark Ottens

Boommarterinventarisatie Planken Wambuis en Noord Ginkel in 2018 en 2019 25

Robert Keizer

Boommarteronderzoek ten zuidwesten van Winterswijk 31

Peter van der Leer & Sim Broekhuizen

Boommarternesten tussen Driebergen-Zeist-Austerlitz 33

Monique Bestman

Boommarters in en om De Bilt in 2019 34

Margriet Hartman

Boommarteronderzoek in het NHD-deelgebied Heemskerk in 2018 en 2019	46
<i>Jan Bouwman</i>	
Boommarteronderzoek NHD—Castricum in 2019	50
<i>Leo Heemskerk</i>	

Anekdotische waarnemingen

Boommarterwaarnemingen in De Wieden	57
<i>Marten Boonstra</i>	
Vondst dode zogende boommarter op Imbosch	59
<i>Vilmar Dijkstra</i>	
Wilma de Boommarter	62
<i>Wilma Aalbers & Jack de Vries</i>	

GEDRAG

Grensbewaking bij boommarters – een verkenning	64
<i>Jaap Mulder, Ruud van den Akker & Paul ten Den</i>	
Predatie-onderdrukking: twee theorieën waarvan er tenminste één niet klopte	66
<i>Sim Broekhuizen</i>	
Over een boommarter die zich dood zoop	68
<i>Vincent van Laar</i>	

Boommarter en steenmarter

Steenmarters op en rond de Veluwezoom	69
<i>Vilmar Dijkstra</i>	
Steenmarter en nestkasten	75
<i>Jop Bakker</i>	

Methodiek

Beamotters <i>Harry Bosma</i>	77
----------------------------------	----

Ervaringen met een warmtecamera Pulsar Helion XP50 <i>Leo Heemskerk</i>	78
--	----

Wat weten we van de boomarter, of, beter gezegd, wat weten we (nog) niet van de boomarter? <i>Peter van der Leer</i>	79
--	----

Huishoudelijk

Secretarieel jaarverslag 2019 <i>Florian Bijmold, Secretaris WBN</i>	81
---	----

Financiën WBN <i>Bram Achterberg</i>	85
--	----

Van de redactie

De WBN en Marterpassen

De naam van de Werkgroep Boommarter Nederland geeft aan dat de WBN een werkgroep is. Maar waar bestaat dat samen werken uit? De leden van de werkgroep hebben een speciale belangstelling voor de boommarter gemeen. Een deel van de leden beijvert zich om gericht waarnemingen te verzamelen, in het veld of door bronnenonderzoek. Waar bestaat het samenwerken uit? Twee keer per jaar organiseert het bestuur een bijeenkomst waar, behalve dat er huishoudelijke zaken worden besproken, vooral ook ervaringen worden uitgewisseld. Het is altijd maar een deel van de leden dat deze bijeenkomsten bijwoont.

Aanvankelijk was er een gezamenlijk doel: zicht krijgen op het vroegere en het actuele voorkomen van de boommarter in Nederland. Bij het bijeenbrengen van waarnemingen speelde jarenlang de door Henri Wijsman verzorgde Nieuwsbrieven een belangrijke rol. In dat bijeenbrengen wordt nu goeddeels voorzien door de site *waarneming.nl* en onze kennis van het voorkomen van boommarters is een heel stuk beter dan die ooit is geweest. De verspreiding is echter niet statisch en er worden nog steeds nieuwe gebieden door de boommarter gekoloniseerd. Dit werk is dus niet af, maar het verzamelen van waarnemingen is nu overgenomen door *waarneming.nl*, terwijl het bureau van de Zoogdierverseniging nog in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) het project BuBo (Bunzing en Boommarter) runt.

De focus van de WBN is nu gericht op het terreingebruik door de boommarter. Enerzijds gaat het om zaken als het vaststellen van de liggingen van de territoria van gevestigde dieren, waarbij naast het vastleggen van individueel onderscheidende kenmerken als de vorm van de keelvlak, het opsporen en controleren van nestbomen een belangrijk aspect is. Dit soort onderzoek wordt nu in verschillende delen van het land gedaan en er worden opmerkelijke verschillen in de territoriumgrootte en in de aantalsverhoudingen tussen de beide geslachten gevonden. De resultaten van deze onderzoeken vragen steeds meer om een synthese.

In het verlengde hiervan worden gegevens verzameld omtrent wat er met de jongen gebeurt en de tijd dat een individu het territorium weet vast te houden. Dit kan natuurlijk alleen in geval van langlopend onderzoek waarbij de bewoners individueel herkend kunnen worden.

Een spin-off van het opsporen van nestplaatsen is het verzamelen van gegevens over zowel de worpgrootte als de geboortedatum en de variatie in beide. Uit eerder onderzoek bleek al dat er een sterke correlatie was tussen deze aspecten en de hoeveelheid mast bij beuk en eik en het daaraan gekoppelde aantal bosmuizen in het volgende voorjaar (Kleef & Wijsman 2015). Nu we terecht zijn gekomen in een tijd van klimaatsverandering zou het nuttig kunnen zijn om op dit terrein de vinger aan de pols te houden. Boommarters vestigen zich ook steeds meer in andere biotopen dan de grote bosgebieden, zodat het interessant kan zijn dit onderzoek te verbreden naar andere voedselbronnen.

Een ander aspect van het terreingebruik is het ruimtelijk gebruik. Door het binnenhalen van een deel van de *Fenter van Vlissingen Natuursprins* door onze oud-voorzitter Ben van der Hoorn is Jaap Mulder in staat gesteld een aanvang te maken met het volgen van boommarters met behulp van gps-zenders. Dit onderzoek begint steeds meer vruchten af te werpen, waarbij ook zicht wordt verkregen op de onderlinge begrenzingen van de territoria.

Wat steeds meer aandacht vraagt is de relatie tussen boommarters en steenmarters. Beide soorten hebben de laatste decennia hun verspreidingsgebied uitgebreid en gaan elkaar steeds meer ontmoeten. Wat dit voor beide soorten gaat betekenen is een nieuw veld van onderzoek dat gaat aansluiten op de ervaringen van Hans Kleef en Ronald Messenmaker, in wier terreinen zo een interactie al twintig jaar geleden begon.

Naast al dit gerichte onderzoek worden er natuurlijk ook anekdotische waarnemingen gedaan die, hoewel ze niet het gevolg zijn van gericht onderzoek, soms een verrassend beeld geven van bepaalde gedragsaspecten geven, zoals het zwemmen of de predatie van een jonge vos door een boommarter.

Dit overzicht van activiteiten van leden van de WBN maakt geen aanspraak op volledigheid. Het moge evenwel duidelijk zijn dat binnen de WBN de jaarbrief Marterpassen, waarin de leden verslag doen van hun ervaringen in het veld, zowel positief als negatief, een essentiële functie heeft. Resultaten en ervaringen die niet met anderen worden gedeeld, hebben maar een beperkte waarde. De functie van Marterpassen kan zeker nog geoptimaliseerd worden. Hoe, dat laten we graag over aan het inzicht van het nieuwe bestuur van de WBN en de nieuwe redactie van Marterpassen.

Wij hebben met veel erkentelijkheid redactioneel gewerkt aan de laatste vier jaargangen van Marterpassen. Erkentelijk jegens alle leden die de moeite hebben genomen hun waarnemingen, resultaten en ervaringen op schrift te zetten en te willen delen; erkentelijk jegens alle auteurs die kritisch, maar veelal positief reageerden op onze voorstellen tot verbetering en erkentelijk voor al het werk dat Bram Achterberg heeft gedaan om nog menig foutje uit de tekst te halen en alle teksten in het format te zetten waardoor ze in Marterpassen uiteindelijk een eenheid werden.

Sim Broekhuizen
sim.broekhuizen@deds.nl

Henri Wijsman
hjwwijsman@xs4all.nl

FAUNISTIEK

Eerste waarnemingen van boommarters in het noordoosten van Noord-Brabant

Carlo Wijnen

In het westen en het midden van Noord-Brabant wordt de boommarter de laatste jaren veelvuldig gezien en vastgelegd met cameravallen. In het oosten van deze provincie is dit echter een uitzondering.

Ik zet voor de inventarisatie van (kleine) marterachtigen al vijf jaar op diverse plekken in de Maashorst tien cameravallen uit, zowel Mostela's als Struikrovers (zie <https://stichtingkleinemarters.nl/mostela> resp. <https://www.stichtingstruikrovers.nl>). De Maashorst is een zeer gevarieerd natuurgebied op een hoge zandrug tussen Oss, Schaijk, Zeeland, Uden en Nistelrode. Het is het grootste aaneengeschakelde natuurgebied van Noord-Brabant en heeft hooggelegen natte stukken ten gevolge van het wistverschijnsel (opgestuwde kwel als gevolg van op de breukrand afgezette oer, waardoor de afwatering van de horst naar de slenk wordt belemmerd), maar ook (zeer) droge heidevelden en diverse naald- en loofbossen die stammen uit het begin van de 20e eeuw. Het lijkt een zeer geschikt gebied voor boommarters, zeker in de (nabije) toekomst.

Sinds de start van het NEM-meetnet verspreidingsonderzoek Bunzing en Boomarter (BuBo) in 2016 heb ik me aangesloten bij deze monitoring van de Zoogdiervereniging. De camera's worden uitgezet volgens een strikt protocol in specifieke periodes. Voor de bunzing zijn dat de periodes 15 maart - 30 april en 15 juli - 31 augustus, en voor de boomarter is dat de periode 1 juni - 15 juli. Gevraagd wordt om in deze periodes de camera's minimaal 4 weken en maximaal 6 weken op de meest kansrijke locaties te plaatsen. Het idee is om 'witte' atlasblokken te controleren op de aanwezigheid van bunzings en boommarters. "Witte" atlasblokken zijn atlasblokken waar deze soorten wel kunnen voorkomen, maar waarin ze de afgelopen vijf jaar niet zijn aangetroffen. Als vrijwilliger kies je zelf de atlasblokken die je denkt te kunnen monitoren binnen de gestelde periode.

Op 25 juli 2017 heb ik voor mijn regio de eerste boomarter vast kunnen leggen in het kleine bosgebied Het Hurkske in Erp (atlasblok 51-17, foto 1). Dit is een droog naald/loofbos uit het begin van de vorige eeuw. Helaas heb ik, ondanks dat ik deze plek nog diverse keren heb gecontroleerd, er geen boomarter meer kunnen vastleggen. Of het een mannetje of vrouwtje was is niet te zien op de ene foto die ik van het dier heb kunnen maken. Mogelijk was het een zwervend mannetje.

Op 5 juli 2019 heb ik de tweede boomarter voor mijn regio kunnen vastleggen (atlasblok 46-52, foto 2), ditmaal in de Staatsbossen bij Sint Anthonis, eveneens aangeplant in het begin van de vorige eeuw. Helaas ben ik door omstandigheden hier sindsdien niet meer terug geweest om te kijken of hij of zij daar nog steeds verblijft, of dat het hier ook om een zwerver ging.

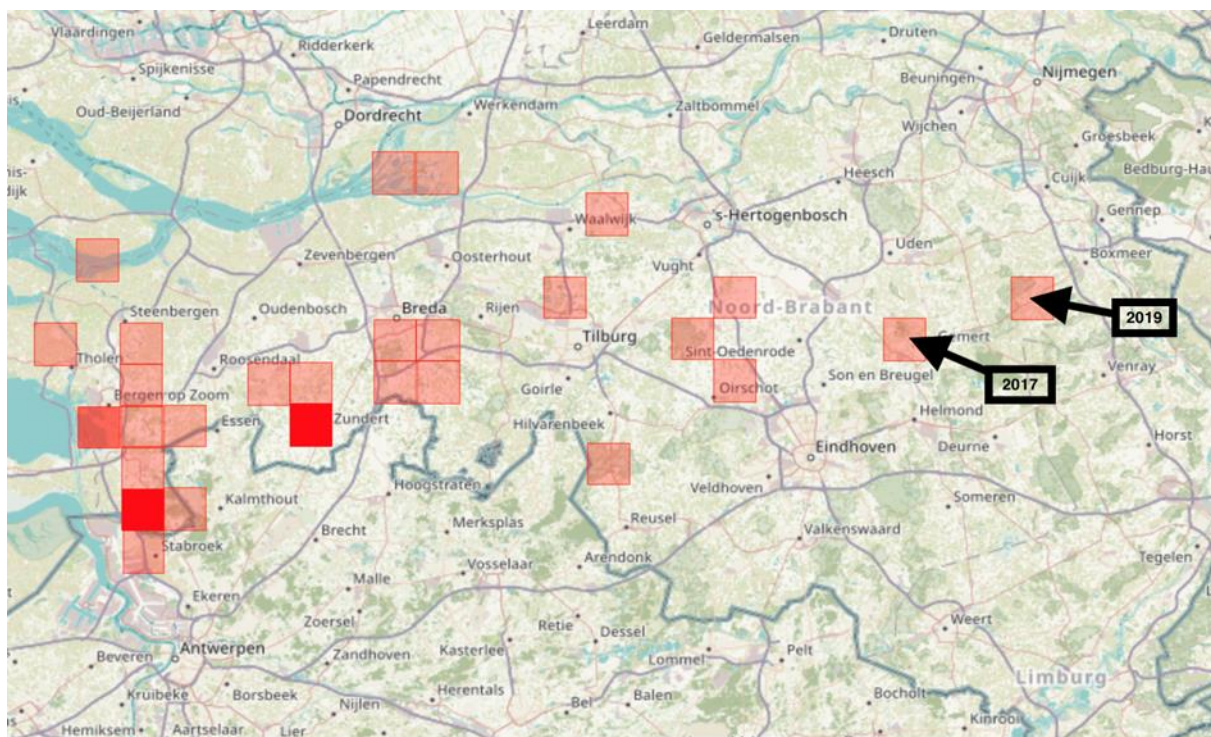
Op kaart 1 staan de atlasblokken aangegeven waarin ik de boommarters heb kunnen vastleggen, alsmede de andere atlasblokken met geverifieerde boomarterwaarnemingen in Noord-Brabant vanaf begin 2000 tot oktober 2019, gemeld bij waarneming.nl.

Foto 1. Boomarter in het Hurkske

Foto 2. Boomarter by Sint Antonis

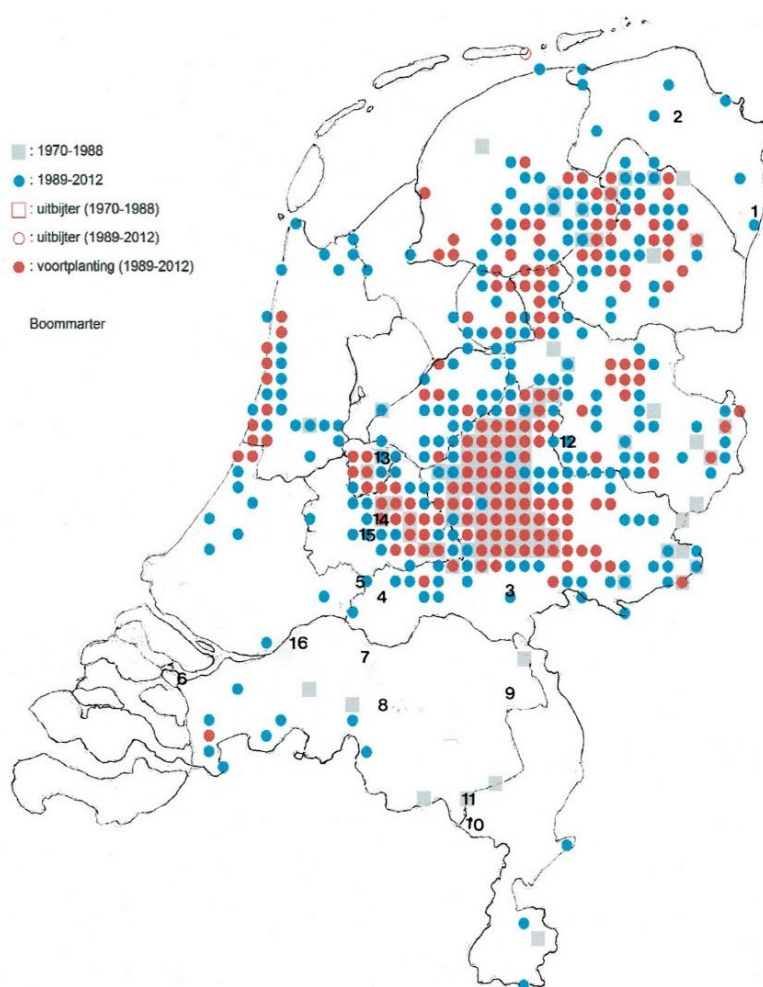
Kaart 1. Atlasblokken met geverifieerde waarnemingen (zie tekst).

Carlo Wijnen
 Heihorst 7
 5411 LN Zeeland
 06-21503547
 carlo4nature@icloud.com

Geselecteerde waarnemingen in 2019 van de website *waarneming.nl* en uit Groot-Brittannië

Henri Wijsman

De boommarter is ieder jaar algemener geworden en als we kijken naar het kaartje van de Atlas van de Nederlandse Zoogdieren uit 2016 zien we concentraties van waarnemingen in centraal Nederland (Utrechtse Heuvelrug en Veluwe), de Kop van Overijssel, de Drents-Friese Wouden en het duingebied van Noord-Holland, met daaromheen nog ruimte voor uitbreiding naar Groningen en Friesland, naar de Betuwe en naar zuidelijk Nederland. Om de uitbreiding te volgen heb ik een aantal waarnemingen geselecteerd van de site *waarneming.nl*. De nummers van deze geselecteerde waarnemingen zijn aangegeven in kaart 1.

Kaart 1. Boommarterwaarnemingen uit de perioden 1970-1969 (grijs) en 1989-2012 (blauw voor waarneming sec en rood voor voortplanting), conform de *Atlas van de Nederlandse Zoogdieren 2016*.

Groningen

1. 22 augustus: Weende bij Vlagtwedde in het dal van de Ruiten Aa, ca. 7 km NNO van Sellingen, atlasblok 13-43-22. Verkeersslachtoffer, foto.

2. 12 september: Overschild, tussen Groningen en Delfzijl, atlasblok 07-36-22. Verkeersslachtoffer.

Betuwe

3. 9 maart: op de A15 bij kruispunt Ressen bij Bemmelen, atlasblok 40-42-12. Verkeersslachtoffer, foto.
4. 9 mei: Landgoed Marienwaardt bij Beesd, aan de Linge, atlas-km.blok 39-41-24. Zichtwaarneming, foto.
5. 22 juni: op de A2 bij Diefdijk, atlas-km.blok 38-38-14. Verkeersslachtoffer, waargenomen door Ronald Messemaker.

Zeeland

6. 5 april: Slikken van de Heen langs Schelde Rijnkanaal bij Sint Philipsland, atlas-km.blok 43-53-13. Verkeersslachtoffer, foto.
- 6a. 5 juni: Slikken van de Heen bij Sint Philipsland, atlasblok 43-53-13, zelfde plek als waarneming van 5 april. Zichtwaarneming van levend dierdoor dezelfde waarnemer en hij spreekt van "zeke".

Oostelijk Noord-Brabant

7. 17 april: op de A59 bij Drunen, atlas-km.blok 44-38-35. Verkeersslachtoffer, foto.
8. 30 mei: Kampina, Smalbroeken, in zuiden langs de beek de Beerze, atlas-km.blok 51-12-34. Cameraval.
9. 2 juli: Sint Anthonis, atlasblok 46-52, cameraval, zie elders in deze Marterpassen.

Limburg

10. 25 juni: Wijffelterbroek bij Weert, aan de Belgische grens, atlas-km.blok 57-47-33. Verkeersslachtoffer, foto.
11. 25 augustus: bij Weert, Eindhovense weg, atlas-km.blok 57-27-55. Verkeersslachtoffer, foto.

Voorts vond ik interessant:

Overijssel

12. 16 juni: Boxbergen, 4 km Z.O. van Olst, atlas-km.blok 27-46-44. 3 jongen, foto Mark Zekhuis.

Gooi

13. 4 augustus: op drie plaatsen een verkeersslachtoffer langs de A1, binnen een afstand van 4,5 km en binnen één uur gemeld:
 - bij afslag 7 t.h.v. landgoed De Beek, atlas-km.blok 26-51-23. Gele bef;
 - bij afslag 8 t.h.v. ziekenhuis Tergooi, atlas-km.blok 26-51-53. Waarnemer H. van Oosterhout.
 - bij afslag 9 bij Laren boven fietstunneltje, atlas-km.blok 32-11-24. Gele bef.

Utrecht

14. 3 juli: Landgoed Oostbroek tussen Utrecht en Zeist, atlas-km.blok 32-41-52. Moertje met drie jongen, terwijl er nog meer rondom piepten. Ze zwommen ook een sloot over, foto.
15. 2 september: A 27 t.h.v. landgoed Amelisweerd, waar de autoweg langs de Utrechtse kant van het bos loopt, atlas-km.blok 31-58-23. Verkeersslachtoffer.

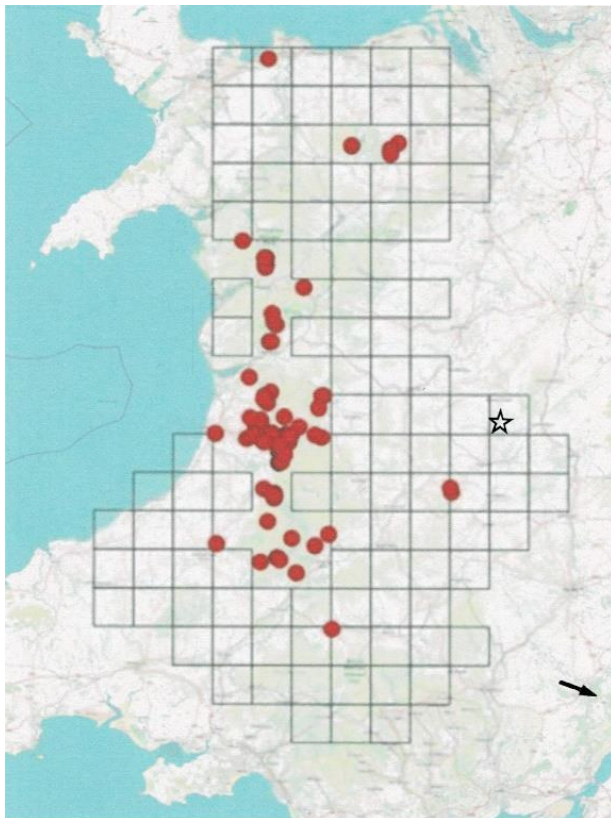
Biesbosch

16. 22 juni: zwemmende boomarter in De Biesbosch, atlas-km.blok 44-24-21 (zie foto 1). Foto: Mark Baaijens.

Enige van de geselecteerde waarnemingsplekken uit de periferie van de populatie vallen samen met eerdere waarnemingsplekken die aangegeven zijn op de verspreidingskaart in de Atlas 2016. Ten minste de genummerde waarnemingen 3 en 5 hebben betrekking op snelwegen, waar zwervende individuen denkbaar vaker verongelukken.

Foto 1. Zwemmende boomarter in De Biesbosch. Foto Mark Baaijens.

Kaart 2. Waarnemingen van boommarters in Wales (rode stippen) over de jaren 2015/2019 (Vincent Wildlife Trust Newsletter nr.12 2019) en de ligging van Clunton in Shropshire (ster) en van het Forest of Dean (pijl).

Boommarters in Engeland en Wales

In 2015 zijn er (Schotse) boommarters losgelaten in het centrum van Wales. Dat ze zich goed zijn gaan verspreiden, is te zien op kaart 2. De concentratie van puntjes in het midden van Wales geeft de plek van de oorspronkelijke introductie aan, de andere plekken betreffen vondsten en waarnemingen. In 2019 zijn er nu als vervolg hierop wat meer naar het oosten in het *Forest of Dean* 18 (Schotse) boommarters losgelaten. Noch het *Forest of Dean*, noch de plaatsen waar elders in Wales boommarters zijn waargenomen, sluiten aan bij de waarschijnlijk kleine populatie in het aan Wales grenzende Engelse graafschap Shropshire (zie Marterpassen 25), maar op lange termijn lijkt versmelting zeer wel mogelijk.

Tenslotte wordt er in het noorden van Engeland, dus in Northumberland, opgelet of er Schotse boommarters uit zich zelf de grens oversteken. Er zijn daar nu al meer dan een dozijn waarnemingen gedaan, en op iedere plek hangt men vervolgens een paar marterkasten op, in de hoop dat deze boommarters zich metterwoon gaan vestigen (bron: Vincent Wildlife Trust, Newsletter 12, december 2019).

Henri Wijsman
hjwwijsman@xs4all.nl

POPULATIESTUDIES

Voortplanting van boommarters in het Kuinderbos in de periode 2009-2019

Florian Bijmold

1. Inleiding

In 2008 ben ik gestart met het zoeken naar sporen van boommarters in het Kuinderbos (ca. 1200 ha.). Ik kon dat combineren met het karteren van de nesten van broedende roofvogels. Tijdens het doorlopen van de bosvakken in het vroege voorjaar werden ook potentiële nestlocaties van boommarters in kaart gebracht en af en toe kwam ik een slapende boommarter op een horst tegen of was een latrine zichtbaar op de nestrand. Het leverde veel bruikbare informatie op, maar nog geen nestlocatie. Tja, hoe vind je die locaties en waar? Moest ik niet wat breder gaan kijken dan alleen zoeken naar martersporen tijdens het karteren van roofvogelnesten? Het Kuinderbos was nog jong en de gebruikelijke nestplekken in verlaten hollen van zwarte spechten ontbraken. Ik vroeg mij af welke alternatieve locaties er gebruikt zouden worden door de martermoertjes. In een beperkt aantal bosvakken staan dode zwarte dennen met holten van de grote bonte specht. Zouden die dan gebruikt worden? Of moest ik me meer gaan richten op roofvogelhorsten waar ze eventueel in zouden kunnen zitten? Gelukkig, in Flevoland hadden ze daar iets op gevonden, namelijk de boommarterkast. In 2010 schreef ik voor Marterpassen XVII een verslag over mijn eerste bevindingen in het Kuinderbos en het nut van een marterkast. Uiteindelijk vond ik in 2009 een nest van een martermoertje met jongen in zo'n marterkast. Deze marterkasten worden tegen zowel naald- en loofbomen bevestigd op ca. 5 meter hoogte. Ze zijn flink van formaat: ca. 80 cm hoog en 35 cm breed en in die kast zitten twee etages die onderling met elkaar zijn verbonden en met elk een eigen toegang. Het is eigenlijk een soort namaak 'spechtenflat'. Momenteel hangen er 5 van zulke kasten in het Kuinderbos (zie fig. 1).

Ik had gehoopt dat ik zo was geholpen bij het vinden van nestplekken in het voorjaar. In de loop der jaren merkte ik echter dat bepaalde kasten zelden werden gebruikt en andere juist geliefd waren bij boommarters. Ik heb de afgelopen 10 jaar geprobeerd om jaarlijks voortplanting of indicaties daarvoor vast te leggen. Ik ben mij er van bewust dat ik jaarlijks boommarternesten niet zal hebben ontdekt. Daarbij verschilde de intensiteit van zoeken per jaar nog wel eens. Er is sporadisch gebruik gemaakt van een hengcam om de kasten of boomholten te inspecteren. Het exact vaststellen van de hoeveelheid jongen in een marternest was soms niet mogelijk. Pas in een later stadium, wanneer de jonge marters mobieler waren en het nest hadden verlaten, had ik er enigszins zicht op. Het is dus geen uitputtend veldonderzoek geweest.

2. De nesten

2.1. 2009 (1 nest)

Locatie Schansweg

In 2009 werd voor het eerst een martermoertje met jongen gevonden in een boommarterkast in een perceel met overwegend zwarte dennen en wat zomereik aan de Schansweg.

Figuur 1. Locaties van de boommarterkasten in het Kuinderbos.

Ik hoorde de jongen in de kast soms piepen en kermen. Helaas heb ik niet kunnen vaststellen hoeveel jongen er aanwezig waren: de kast werd toen niet geïnspecteerd met een hengcam. Aan de hand van de geluiden uit de kast en de groeiende hoeveelheid drollen op het deksel schatte ik dat de martermoer met haar jongen van begin april tot half mei in de kast verbleef. Daarna bleef het stil en groeide de latrine niet meer. In juni werden in de buurt van de kast 2 spelende jonge boommarters waargenomen.

2.2. 2010 (1 nest)

Locatie Burchtbos

In januari en februari 2010 werden bij twee boommarterkasten flinke latrines op de deksel aangetroffen. Ik had gehoopt dat zwangere moertjes deze kasten ook in het voorjaar zouden betrekken. Maar helaas, dit bleef uit. De latrines groeiden niet en de drollen onder de kast waren niet vers. Achteraf bekeken waren dit winterlatrines van marters die zeer waarschijnlijk in deze kasten hadden gerust. Een cameraval werd niet ingezet en de sekse van de marters is niet vastgesteld. Begin april werd in het Burchtbos, in de buurt van de boommarterkast, nog wel een oud buizerdhorst kortstondig gebruikt als nestplek. Er werden jonge boommarters gehoord en er lagen verse drollen op de nestrand en onder het horst. Helaas heb ik de dagen erna geen jong meer gehoord. Het kan zijn dat hier sprake is geweest van een verhuizing. Maar waar heen? Dat is mij een raadsel gebleven.

2.3. 2011 (2 nesten)

Locatie Schansweg

In april werd in de boommarterkast bij de Schansweg een boommartermoer met jongen gevonden. In mei is twee keer geprobeerd om met een hengcam (A. Pot en H.J. Wijsman) het aantal jongen vast te stellen. Bij de eerste poging lukte dit niet, bij de tweede waren heel vaag 3 jongen op het beeldscherm van de hengcam te zien. De overige 3 kasten in het Kuinderbos waren toen niet bezet.

Locatie Kuinderweg

Een bijzondere waarneming was een boommartermoer met jongen op 300 meter van het Kuinderbos. Ze zat in een oud eksternest op een boerenerv aan de Kuinderweg. Tijdens een hengcam- controle door de roofvogelwerkgroep NOP werd dit nest gecontroleerd op een mogelijk broedsel van een torenvalk. Op het beeldscherm was echter geen broedende torenvalk te zien, maar op een zijtak naast het nest zat een boomarter te piesen. Was dit van schrik door de hengcam? Met de camera kon kort in het nest worden gekeken: er waren twee slapende jonge boommarters te zien, een derde valt niet uit te sluiten. Kort na deze inspectie is de moer met haar jongen verdwenen. Ze werd nadien ook niet meer op het erf waargenomen.

2.4. 2012 (1 nest)

Locatie Schansweg

Ook in de winter van 2011/2012 werd gebruik gemaakt van kasten door boommarters. Wat opviel was dat sommige kasten meer in trek waren dan andere. Vooral de kasten aan de Schansweg (nabij de Kuindervaart) en de Hopweg (Het varen perceel) waren geliefd. De overige kasten leken niet gebruikt te worden. Er werden geen latrines waargenomen en ook geen drollen in de buurt. In het voorjaar werd al gauw duidelijk dat de kast nabij de Schansweg niet werd gebruikt. Een martermoertje had een andere keuze gemaakt om haar jongen te werpen: een dode zwarte den met een holte die door een grote bonte specht was gemaakt en waarvan ze de opening zelf groter had gemaakt. Dat lukt blijkbaar in vermolmd hout. Ik heb een aantal keren vroeg in mei deze holle den tegen de avond in de gaten gehouden. Vaak kwam ze tegen schemer naar buiten en wist dan via een tak van een eikje die boven die dode zwarte den hing te verdwijnen in de duisternis. Soms hoorde je heel even de jongen katachtig piepen op het moment dat het moertje in de holte bewoog en daarop ook meteen de holte verliet. Bij een volgend bezoek bleek dat de zwarte den op de plek waar de nestholte had gezeten was afgeknapt. In de nestholte die nu zichtbaar werd lagen veel veertjes van zangvogels, maar geen jonge boommarters. Aangezien dode holle dennen erg voos zijn en wankel staan, kan bij harde wind de boom op een zwakke plek makkelijk afknappen. Dat het moertje haar jongen heeft weten te verplaatsen naar de marterkast bleek doordat op het deksel de latrine weer groeide. In juni werd een martermoer met 3 jongen overdag gezien aan de overzijde van de Schansweg in het Burchtbos. op nog geen 300 meter van de marterkast.

2.5. 2013 (geen nest gevonden)

Dit jaar vond ik geen boommarternesten in het Kuinderbos. De boommarterkasten bleven in het voorjaar onberoerd. Misschien was het te wijten was aan voedselgebrek. 2013 was ook een zeer mager jaar voor de territoriale buizerds in het Kuinderbos. De paartjes begonnen laat aan nestbouw en er werden vroegtijdig broedselsverlaten. Er waren ook minder broedpaartjes en buizerds die wel een poging waagden hadden gemiddeld weinig jongen op de horsten. De jongen waren vaak hongerig en hadden lege kroppen. Dit valt vaak samen met een laag aanbod van vooral woelmuizen.

2.6. 2014 (1 nest)

Locatie Schansweg

In het vroege voorjaar van 2014 werd op een oud buizerdhorst in een zwarte den op nog geen 50 meter van de marterkast een kleine latrine ontdekt. Onder de boom lagen verse keutels. Bij de marterkast lag slechts een enkele verse drol. Tijdens de excursie van de WBN op 22 maart werd een slapende boomarter waargenomen op het oude buizerdhorst. Vermoedelijk een vrouwtje. In april groeide de latrine op de deksel van de marterkast. Later lag er zelfs een kop op van een snoek: een vreemde prooi (figuur 1). Uit de marterkast kwamen de kermende geluidjes van marterjongen. Doordat ik toen in Noord-Brabant werkte en woonde kon ik minder vaak naar het Kuinderbos en moest ik de marterkastcontrole overslaan. We weten dus niet hoeveel jongen er in dit nestje zaten.

Fig. 1. Marterkast locatie Schansweg. Rechts: op het deksel van de kast de kop van een snoekje.

2.7. 2015 (2 nesten)

Locatie Hopweg varenperceel

Hoewel de marterkast bij de Schansweg door de jaren heen het vaakst bezet was, ook in 2014, was dat in 2015 niet het geval. Ook in de dode holle zwarte dennen en bij roofvogelhorsten in de buurt was geen indicatie van een boommarternest. Bij controle begin april van de marterkast locatie Hopweg varenperceel was het wel raak. Ongeveer op 2 meter van de kast vond ik op de bosbodem vrij veel verse keutels. Op het deksel van de kast lag geen enkele keutel. Toen ik naar de kroon van de Sitkasspar zat te kijken ontdekte ik op ca. 12 meter hoogte een gevorkte en afgeplatte zijtak. Op die tak lag een flinke latrine waarvan de drollen waren afgevallen. Tijdens deze controle hoorde ik in de kast verschillende kerm- en piep geluidjes van kleine jongen. Ook het draaien in de kast van het moertje was te horen. Bij een controle eind april lag een dode jonge boommarter onder de marterkast. Ik kon op basis van de geluiden uit de kast in ieder geval 2 jongen onderscheiden. Ook hoorde ik het moertje krabben met klop geluiden tegen de binnenzijde van de kast. Het dode jong heb ik laten liggen. Bij een controle in mei was het verdwenen. Tijdens het observeren van de kast stak na 5 minuten de moeder haar kopje door de opening van de kast en maakte een kort grommend geluidje toen ze mij zag staan. De jongen kwamen blijkbaar los van haar tepels en begonnen direct te piepen. Ze bleef gelukkig in de kast en trok haar kopje iets terug in de opening en bleef mij in de gaten houden. Ik ben maar voorzichtig weggelopen.

Locatie Schoterweg

Verheugend nieuws kreeg ik van Henk Meerman die aan de Schoterweg tegen het Kuinderbos aan woont. Zijn achtertuin steekt het bos in en Henk heeft destijds zelf een bosuilkast opgehangen in de hoop er een broedende bosuil in te krijgen. Op een ochtend zag hij een boommarter zijn tuin verlaten richting het bos. Henk had al een klein schuilhutje gemaakt achter in het bos met zicht op de bosuilkast. Toen hij op een ochtend begin mei met de camera in de aanslag een boommarter in en uit de bosuilkast zag komen met 'iets' in de bek maakte hij daar foto's van. De moeder kwam uiteindelijk met 3 jongen uit de kast: ze was aan het verhuizen. Waarheen hebben we niet kunnen achterhalen. In Marterpassen 22 heb ik er verslag van gedaan met daarbij de foto's van de moeder met de jongen.

2.8. 2016 (1 nest)

Locatie Hopweg varenperceel

Bij een controle in april werd direct duidelijk dat de martermoer niet in de marterkast verbleef. Dat had een reden: in de kast had een volk hoornaars een enorm nest gebouwd. Ik moest dus het bosvak verder doorzoeken.

Ik kwam al gauw uit bij een bekende dode Sitkaspar waarvan de kroon was uitgebroken. In deze dode stam van zo'n 9 meter hoog hadden grote bonte spechten al diverse hopen uitgehakt. Bovenop lag een flinke latrine met opmerkelijk veel veertjes van diverse zangvogels. In de drollen die op de grond lagen zaten ook veel fijngekauwde veertjes en weinig haar van muizen. Tijdens controles in april en in mei groeide de latrine. De ingang van de holte was ook aanmerkelijk groter geworden. Toch hoorde ik geen jonge boommarters, noch zag ik het moertje. Bij een derde controle in mei bleek dat een deel van de stam was afgebroken en op de grond lag. Ik kon nu de enorme omvang van de latrine zien. Overal drollen en veel veertjes, delen van vleugeltjes van zangvogels en ook die van jonge grote bonte spechten. Maar geen spoor van de jonge marters. Het bleef een raadsel waar de moeder en haar jongen waren gebleven.

De overige vier marterkasten in het Kuinderbos waren onbezet gebleven. Zou dit aan het aanbod van voedsel hebben gelegen? Ook het broedsucces van de buizerds in het Kuinderbos was zeer matig.

2.9. 2017 (1 nest)

Locatie Burchtbos

In 2016 is een nieuwe marterkast in het Burchtbos geplaatst. Deze werd boven op een afgezaagde boomstaak gemonteerd. In de winter van 2016/2017 werd deze kast bezet door een boommarter. Vanaf maart werd de latrine op het deksel groter. Half april werden prooiresten op de deksel en onder de kast aangetroffen, veelal veren van zangvogels. Het meest opmerkelijke was een deel van een reeënspoot! Dit stak door de opening van de kast. In mei werden jongen gehoord in de kast. In juni werden 3 jongen samen met de moeder gezien in de buurt van de kast. Dit gebeurde toen ook overdag. Ze renden al grommend en knorrend met z'n allen achter elkaar aan over een ATB-paadje.

2.10. 2018 (1 nest)

Locatie Burchtbos

Dat deze locatie wederom in trek was bij een boommarter bleek wel weer in het vroege voorjaar. Ondanks de koude start in maart lagen op het deksel van de marterkast weer verse drollen. In april was de latrine flink gegroeid. In mei had ik in verband met het ringen van roofvogelpullen weinig tijd om de bewoonde kast op gepaste afstand te observeren. Na de ringperiode kon ik mij weer richten op de boommarters. Begin juni zag ik dat de latrine op het deksel niet groter was geworden en er waren drollen van afgerold. Ik vermoedde dat de marter niet meer in de kast zat. Vlak in de buurt had een paartje wespenspiegels een horst gebouwd in een Sitkaspar. Tijdens het observeren van dat wespenspiegelshorst kwam ik tweemaal een martermoeder tegen met haar 3 jongen. Ze maakten onderling allerlei grommende en blazende geluidjes. Ik ga ervan uit dat deze moeder gebruik heeft gemaakt van de kast, maar dat weet ik niet zeker.

2.11. 2019 (2 nesten)

Locaties Burchtbos

In 2018 was het lang droog en bij vlogen zeer warm. 2019 was wederom een droog jaar met in de zomer zelfs een hitte-record van boven de 40 °C! Deze extreme weersomstandigheden leken de boommarters echter niet te deren. Bij de marterkast in het Burchtbos kon er in het voorjaar zeer waarschijnlijk gerekend worden op beschuit met muisjes. Net als het jaar ervoor lag er een flinke latrine op het deksel van de kast en die groeide naar mate de tijd vorderde. In juni trof ik de moeder toevallig overdag aan met haar 3 jongen op nog geen 20 meter afstand van de marterkast. Ik probeerde haar samen met haar jongen vast te leggen op een foto, maar dat viel in het geheel niet mee. Overal ondergroei van struiken en bramen en vooral dat bewegelijke van die jongen maakte het lastig om een foto te maken. Nadat de moeder alarmeerde verdwenen de jongen in de dekking en bleef de moeder mij van achter een boom in de gaten houden.

Locatie Schoterweg

Bij de locatie aan de Schoterweg nabij het huis van Henk Meerman is in 2018 een nieuwe marterkast geplaatst. De bosuilkast die daar hing was helaas uit elkaar gevallen. Hoewel de nieuwe kast dit jaar niet werd bewoond door een boommarter, trof ik in juni op nog geen 300 meter afstand van deze kast een martermoer aan met 3 jongen langs een bospad waar tot in juni veel houtstapels lagen van de houtoogst van afgelopen herfst 2018. Het bos is ter plaatse vrij 'hol' geworden ten als gevolg van de essentaksterfte. De ondergroei bestaat vrijwel geheel uit enorme bramenstruiken met daar tussen wat nieuw aangeplante loofbomen. Bomen met geschikte holten staan er niet. Zou die martermoer dan een nestplek hebben gehad op de bosbodem onder zo'n enorme braamstruik? Of in zo'n houtstapel? Het achterhalen van de nestlocatie en martersporen was ondoenlijk doordat vrijwel alle houtstapels in juni werden opgehaald door vrachtwagens en het zoeken naar martersporen onder een zee van bramen niet te doen is. Ik hoop dat de martermoer volgend seizoen de nieuwe marterkast gaat gebruiken. Dat zou mij een hoop zoekwerk besparen.

Tabel 1. Overzicht van de jaren waarin in de diverse locaties een boommarternest aanwezig was.

Jaar:	Locatie Schansweg	Locatie Burchtbos	Locatie Hopweg	Locatie Schoterweg	Locatie Kuinderweg
2009	1 nest				
2010		1 nest			
2011	1 nest				1 nest
2012	1 nest				
2013					
2014	1 nest				
2015			1 nest	1 nest	
2016			1 nest		
2017		1 nest			
2018		1 nest			
2019		1 nest		1 nest*	

*) Het nest zelf is niet gevonden en het is niet geheel uit te sluiten dat dit de dieren waren van het Burchtbos (afstand 3.5 km), al lijkt het me niet waarschijnlijk.

3. Conclusie

In de afgelopen 11 jaar werden in het Kuinderbos in totaal 13 nesten met jongen vastgesteld. Van een martermoer met jongen kon de nestlocatie niet werd gevonden. Er wordt in het Kuinderbos gebruik gemaakt van zowel natuurlijke- als artificiële nesten. Ik heb niet kunnen aantonen dat er een specifieke voorliefde is voor een nestlocatie. Wat opviel is dat bij de door mij gevonden nestlocaties de boommarterkast verreweg het vaakst werd gebruikt. Sommige marterkasten zijn echter nooit als nestlocatie gebruikt door een moertje, hoogstens als tijdelijk winterverblijf. Dat geldt overigens ook voor bepaalde dode bomen met holten. Hoewel ik niet met zekerheid hierover een uitspraak durf te doen, denk ik dat die winterlocaties vaker door mannelijke dieren worden gebruikt. Roofvogelhorsten zijn lastiger te inspecteren in verband met de hoogte. De meeste horsten in het Kuinderbos zitten hoger dan 18 meter en zijn daardoor moeilijk bereikbaar met een hengelstok en camera. Levende en dode bomen met natuurlijke nestholten die geschikt zijn voor een boommarter zijn nog beperkt aanwezig. Door het ouder worden van het Kuinderbos is het aandeel dikke bomen en ook dode bomen echter gegroeid. De zwarte specht ontbreekt nog en daarmee zijn nestholten. We zien dat de boommarter niet per definitie afhankelijk is van deze soort als het gaat om nestgelegenheid. Wat wel duidelijk naar voren kwam, was dat de kwaliteit van de natuurlijke nestlocaties van vooral holten in dode dennen, sparren en oude horsten van roofvogels matig is. Het is mij opgevallen dat halverwege de rit zo'n nestlocatie vaak in elkaar stort.

De afgelopen decade laat ook zien dat muizenrijke jaren van vooral rosse woelmuis en bosmuis belangrijk kunnen zijn, maar dat de boomarter heel goed in staat is bij muizenarme jaren om te schakelen naar andere prooien, vooral op (zang)vogels en in het voorjaar de jongen daarvan. Bij het uitpluizen van marterdrollen kan je toch nog aardig goed fijngekauwde veerresten of muizenharen herkennen. Het op naam brengen van de vogel- en muizensoorten is daarentegen weer erg lastig, omdat de resten te veel zijn verzuurd en verkauwd en botfragmenten er niet in voorkomen. Veerschachten overigens weer wel. Voor de komende jaren zou ik heel graag het veldonderzoek willen verbreden. Het is mijn streven om voortaan alle nestlocaties te hengcammen en daarbij vaker camvallen te plaatsen zodat ik een beter beeld krijg van het moertje en haar jongen. Met individuele herkenning van de moertjes ben ik nog niet bezig geweest en dat hoop ik komende jaren te gaan doen.

Florian Bijmold
fbijmold@gmail.com

Boommarteronderzoek in het Speulderbos in 2019: dynamiek in een boommarterpopulatie

Hans Teunissen & Ben van den Horn

1. Inleiding

Vanaf 2016 worden met behulp van infrarood cameravallen boommarters geïnventariseerd. Aan de hand van het borstpatroon kunnen individuele vrouwtjes en mannetjes worden herkend en over de jaren heen gevolgd. Tevens kan voortplanting bij vrouwtjes worden vastgesteld aan de hand van opgezette tepels. Nu zijn voor het vierde achtereenvolgende jaar de individueel herkenbare boommarters geteld. Door de jaren onderling te vergelijken ontstaat er een beeld van de dynamiek in de populatie.

2. Opzet

Om het overzichtelijk te houden wordt slechts een deel van het Speulderbos onderzocht: grofweg het gebied ingesloten tussen Drie, Houtdorp, Garderen, het gebied ten noorden van de Garderenseweg en ten oosten van de Arnhemse Karweg, met een oppervlakte van ongeveer 22km² (figuur 1)¹.

Camera's van verschillende merken worden vanaf 2016 elk jaar van eind april tot eind juni op vaste plekken in het bos geplaatst. In deze periode zijn opgezette tepels bij zogende vrouwtjes zichtbaar. Dan is dus sprake van voortplanting, schijnzwangerschap daargelaten. Een marter wordt alleen als vrouwtje gedetermineerd, wanneer de opgezette tepels gezien worden. Mannetjes worden als zodanig alleen geïdentificeerd wanneer testikels zichtbaar zijn. Door alleen in de voortplantingsperiode camera's te plaatsen wordt de kans op het vastleggen van zwervers zo klein mogelijk gehouden.

Boommarters worden gelokt door pindakaas en valeriaanolie aan te brengen op een stok die zo'n anderhalf tot twee en een halve meter voor een camera in de grond staat. Voor deze methode is gekozen omdat de opstelling vrij eenvoudig en snel te plaatsen is en hij amper opvalt in het bos, wat de kans op diefstal vermindert. Een nadeel is dat de stok met voedsel vaak het zicht op de borst belemmert. Maar door het maken van filmpjes van een minuut is dit probleem meestal te ondervangen. De gemiddelde afstand tussen de camera's bedraagt ongeveer 700 m. Hierdoor is de kans klein dat er territoria worden gemist. Vrouwtjes en mannetjes die twee jaren achtereenvolgend op dezelfde plek worden vastgelegd worden als gevestigd en territoriaal gerekend.

3. Resultaat

3.1 Aantal vrouwtjes en voortplanting

Er zijn in 2019 zes verschillende vrouwtjes waargenomen. In figuur 2 zijn de locaties van de waargenomen vrouwtjes aangegeven. Van drie van de zes aanwezige vrouwtjes is indirect voortplanting aangetoond (tabel 1).

¹ Met dank aan SBB voor het beschikbaar stellen van het gebied voor het onderzoek.

Er is dus in de afgelopen drie jaar een afname in voortplanting van vijf naar drie gevallen. Of dit een trend is of een natuurlijke variatie tussen de onderzoek jaren zal moeten blijken. Van vier van de zes vrouwtjes is in vier jaar tijd éénmaal geen voortplanting aangetoond. De andere drie jaren deden ze wel mee aan de voortplanting. Vrouwtje V2 is hierop een uitzondering. Zij is alleen met gezwollen tepels waargenomen in 2016. Ze bezit al vier jaar lang haar eigen leefgebied maar heeft desondanks de laatste drie jaar mogelijk niet aan de voortplanting deelgenomen. Vrouwtje V7 is het enige vrouwtje waarvan in alle vier jaren voortplanting is aangetoond. Opvallend is verder dat het in vier jaar tijd steeds om dezelfde zes vrouwtjes gaat. Voor nieuwkomers is het blijkbaar moeilijk om zich te vestigen in het onderzoeksgebied. Waarschijnlijk zijn ongeveer zes vrouwtjes in dit onderzoeksgebied van 22 km² de maximale bezetting.

Tabel 1. Waargenomen (+) en lacterende (lact) vrouwtjes in de jaren 2016-2019.

naam	2016	2017	2018	2019
V2	+ lact	+	+	+
V3	+	+ lact	+ lact	+ lact
V6	+ lact	+ lact	+ lact	+
V7	+ lact	+ lact	+ lact	+ lact
V13	+ lact	+ lact	+ lact	+
V14	+ lact	+ lact	+	+ lact
Totaal	6	6	6	6

3.2 Aantal mannetjes

Er zijn in 2019 elf verschillende mannetjes waargenomen. In figuur 4 zijn de locaties aangegeven waar de mannetjes zijn waargenomen. In 2018 werd een verdubbeling van het aantal mannetjes t.o.v. 2017 waargenomen. Bijna alle mannetjes uit 2018 waren in 2019 nog aanwezig, alleen M6 is in 2019 niet meer waargenomen. Blijkbaar is er in de mannelijke populatie meer dynamiek mogelijk dan in de vrouwelijke populatie, waar zich in de afgelopen vier jaar geen veranderingen hebben voorgedaan.

3.3 Geslacht onbekend

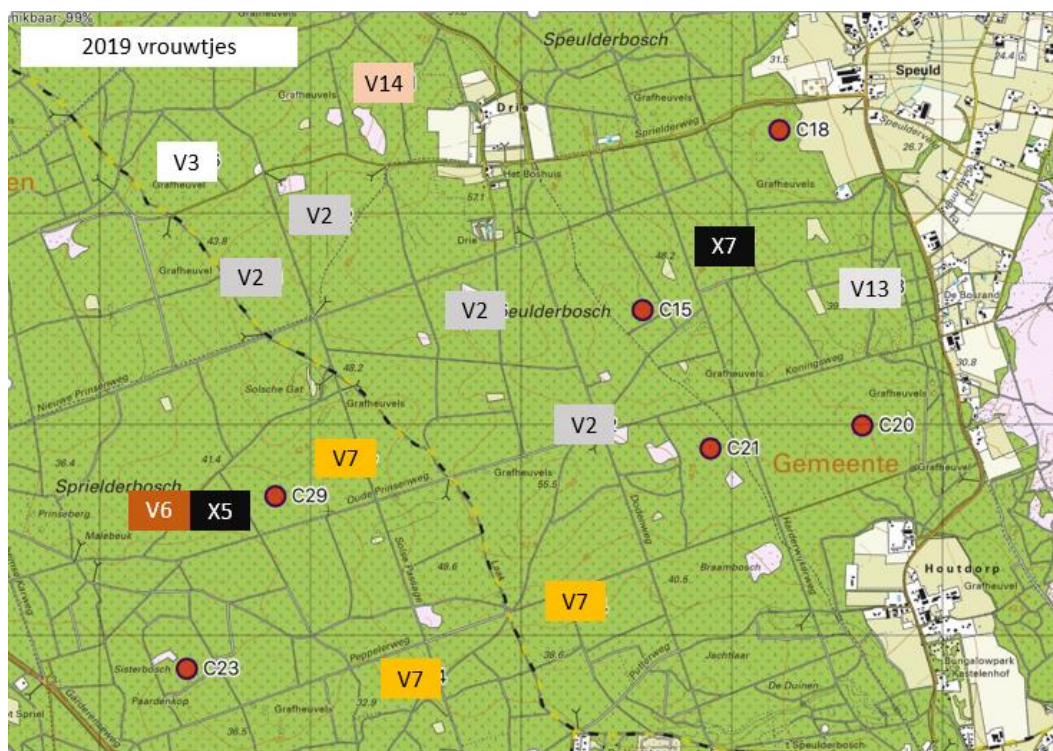
Er zijn in 2019 twee boommarters (X5 en X7) waargenomen waarvan het geslacht onbekend is. X5 was ook al in 2018 vastgesteld. Door herkenning in de komende jaren kan het aantal bekende mannetjes en/of vrouwtjes achteraf dus nog veranderen.

3.4 Latrines en nestbomen

Er zijn in 2019 twee bomen met een latrine gevonden (fig. 5 boom 75 en 534). Bij boom 75 is tijdens het posten het moertje gezien en zijn tevens de jongen gehoord. Het posten bij boom 534 heeft geen waarnemingen opgeleverd.

Figuur 1. Ligging van het onderzoekerrein.

Figuur 2. Locaties van cameravallen met daarbij aangegeven het nummer van de camera en het nummer van het in 2019 gefotografeerde vrouwtje. Elk vrouwtje heeft tevens een eigen kleur gekregen. Wanneer het geslacht onbekend is, wordt dit aangegeven met X.

V3

V7

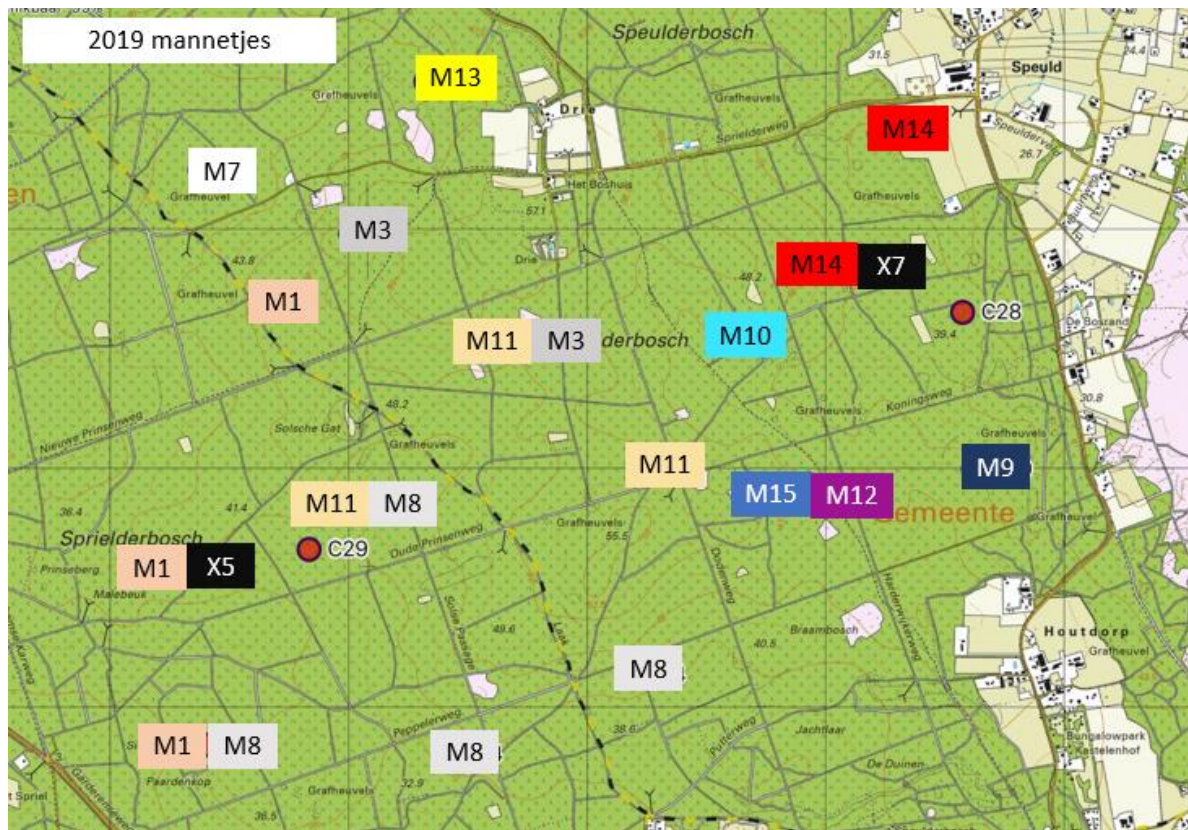

V14

Figuur 3. Foto's van de buikstreken van de vrouwtjes met zichtbaar kalere tepelvelden en gezwollen tepels, indicaties voor voortplanting in 2019.

Tabel 2. Waargenomen mannetjes marters in 2019.

naam	2016	2017	2018	2019
M1	+	+	+	+
M3	+	+	+	+
M6	+	+	+	
M7	+	+	+	+
M8	+	+	+	+
M9			+	+
M10			+	+
M11			+	+
M12		+	+	+
M13			+	+
M14			+	+
M15		+	+	+
Totaal	5	7	12	11

Figuur 4. Locaties van cameravallen met daarbij aangegeven het nummer van de camera en het nummer van het in 2019 gefotografeerde mannetje. Elk mannetje heeft een eigen kleur gekregen. Wanneer het geslacht onbekend is, wordt dit aangegeven met X.

Figuur 5. Locaties van in 2019 gevonden latrines.

4. Discussie

4.1 Vrouwtjes

Opvallend is dat het aantal van zes bekende vrouwtjes in 2019 gelijk is aan dat in de drie voorgaande jaren en dat het nog steeds om dezelfde dieren gaat. Van vrouwtjes is bekend dat ze al in hun tweede jaar seksueel actief kunnen zijn en al voor het nieuwe voortplantingsseizoen uit het territorium van hun moeder worden verjaagd. Er is in het onderzoeksgebied blijkbaar geen ruimte voor meer gevestigde vrouwtjes.

4.2 Mannetjes

Er zijn in 2019 elf mannetjes waargenomen die allemaal ook in 2018 zijn waargenomen en dus als gevestigd kunnen worden beschouwd. Alleen mannetje (M6) is niet meer aangetroffen. Daarmee lijkt het toegenomen aantal mannetjes van 5 in 2016 via 7 in 2017 naar 12 in 2018 nu gestabiliseerd. De vraag blijft waardoor er in het onderzoeksgebied twee keer zoveel mannetjes als vrouwtjes voorkomen. Hebben al deze mannetjes een eigen leefgebied en doen ze wel allemaal mee aan de voortplanting? Balharry toonde in 1993 in zijn onderzoek naar Boommarters in Schotland aan dat alleen mannetjes ouder dan drie jaar een hogere testosteron niveau hebben in de maanden mei tot en met juli. Ook hadden alleen de marters boven de drie jaar een actieve abdominale geurklier in deze periode. Hieruit zou kunnen blijken dat alleen de mannetjes ouder dan drie jaar mee doen aan de voortplanting. In ons onderzoeksgebied zijn in 2019 zes mannetjes waargenomen die drie seizoenen achtereen aanwezig waren. Deze mannetjes (M1, M3, M7, M8, M12 en M15) zouden, als de hypothese klopt, meedoen aan de voortplanting. De andere vijf mannetjes zijn in 2019 pas in het twee jaar aangetroffen en waren mogelijk nog geen drie jaar oud. Mogelijk waren zijn deze mannen in 2019 nog niet seksueel actief en werden daardoor nog door de territoriale mannetjes in het onderzoeksgebied gedood. Het is afwachten of we deze vijf mannetjes in het voorjaar van 2020 nog zullen zien en als dat het geval is, of ze dan de plek in van oudere mannetjes hebben ingenomen.

Hans Teunissen
h.teunissen@nki.nl

Ben van den Horn
benvandenhorn@gmail.com

Boommarterinventarisatie van Bylaer, het Roekelsche Bos, de Boswachterij Kootwijk en Breeschoten in 2019

Mark Ottens

1. Inleiding

Doordat ik betrokken was bij de oprichting van een weidevogelwerkgroep in Barneveld en bij het opvangen van jongen van twee doodgereden zogende dassenvrouwtjes kon in 2019 minder tijd worden besteed aan het boommarteronderzoek en liep ik soms achter de feiten aan. Er is in 2019 dan ook geen aandacht besteed aan het landgoed Willaer. Kaart 1 geeft een overzicht van het onderzoeksgebied. Net als in 2018 zijn in het voorjaar van 2019 drie gevallen van voortplanting vastgesteld: twee in het Roekelsche Bos en één in Breeschoten.

Kaart 1. Overzichtskaart van het onderzoeksgebied. In het Roekelsche Bos staat v voor Valenberg, ng voor Noord Ginkel en w voor Westenrode.

3. Roekelsche Bos

3.1. Valenberg

Op 16 februari werden in het Roekelsche bos in het terreindeel Valenberg (op de kaart aangeduid met een v) de eerste martersporen van het jaar gevonden: een drietal keutels onder de aftakelende beukenstaak die al vele jaren als nest- en verhuisboom wordt gebruikt. Een week later werd hier een boomarter door een natuurfotograaf gefilmd. In de andere terreindelen waar eerder boomarters jongen hadden, Noord Ginkel en Westenrode (op de kaart aangeduid als ng en w), werden in de winter geen sporen van boomarters gevonden.

Op de avond van 17 april bleek wederom een arter aanwezig te zijn bij de Valenberg. In een beuk naast de staak, welke eveneens meerdere jaren als nestboom heeft gediend, was het toegangsgat van de holte volledig dichtgemetseld met nestmateriaal. Zeer waarschijnlijk stond de boomarter op het punt om jongen te werpen.

Op 22 april werd vanaf 19.30 uur bij deze vermoedelijke nestboom gepost. Al na een kwartier verliet het moertje, net als in de voorgaande jaren, de boom via een tak aan de achterzijde die contact heeft met een aangrenzende grove den om daarna via de grond over te steken naar een rij beuken. Via de kronen van deze beuken verdween ze in de omgeving. Nadat het moertje vertrokken was klonk uit de holte zacht gepiep van jonge marters: het betrof daadwerkelijk een nestboom.

Op 12 mei werden nog jongen in de nestboom gehoord, maar bij controle met de hengcam met Robert Keizer op 18 mei bleek het nest te zijn verhuisd. De verhuisboom werd op 26 mei gevonden: het was een beuk 150 m verderop die in het verleden af en toe al eens als verblijfplaats werd gebruikt. Op 28 mei werd de holte na tevergeefs posten met de hengcam geïnspecteerd, maar ze was alweer verlaten. Diezelfde avond hoorde en zag een wildteller op een afstand van 300 m vanaf deze verhuisboom een jonge boomarter (zie foto 1). Na deze melding, doorgegeven door boswachter Han ten Seldam, werd de tweede verhuisboom van dit moertje eenvoudig gevonden. Het betrof een beuk waarbij niet eerder sporen waren gevonden en op voorhand niet geschikt leek als nest- of verhuisboom. Op 4 juni werd in deze boom het moertje gezien en de jongen gehoord. De volgende avond is bij deze boom gepost en werden in het terrein drie jongen gehoord. Daarna zijn bij de Valenberg geen marters meer aangetroffen.

De nestboom van de Valenberg staat inmiddels aangemerkt om gekandelaberd te worden. In overleg met boswachter Han ten Seldam en de uitvoerende boswerker zullen de takken die de arter gebruikt om de boom te verlaten worden gespaard.

3.2. Noord Ginkel en Westenrode

Eveneens op 17 april werd in het gebiedsdeel Noord Ginkel (op de kaart aangeduid als ng) in de bekende nestboom een nest aangetroffen. Staande onder deze beuk werd het gepiep van jonge marters gehoord. Op 22 april werd er bij deze nestboom gepost. Ook hier vertrok al na slechts een paar minuten, om 20.15 uur, het moertje, waarbij kon worden vastgesteld dat dit het moertje was dat in 2016 en 2017 hier haar jongen wierp, maar in 2018 in het territorium Westenrode met jongen werd aangetroffen. Op 28 april is dit nest met de camera bekeken, maar het bleek leeg en de jongen waren dus verhuisd. De vermoedelijke verhuisboom van dit moertje werd op 14 mei gevonden in Westenrode (op de kaart aangeduid als w). Dit was de nestboom waarin het moertje in 2018 haar jongen wierp. Na tevergeefs posten op 23 mei werd ook de holte van deze boom met de hengcam bekeken: de was leeg. Een week later werd de vervolgbom gevonden. Dit bleek dezelfde dunne eik te zijn die ook in 2018 als verhuisboom diende (zie Marterpassen 25). Onder aan de stam lag een grote verse latrine.

Foto 1. Jonge boommarter op de Valenberg. Foto: Thomas Bos.

Bij het posten op de avond van 5 juni werden zowel het moertje als drie jongen buiten de boom gezien: de jongen speelden langdurig zowel op de grond als in de boom. Dit was tevens de laatste waarneming van deze familie.

4. Kootwijk

In het Loobosch werden op 20 februari onder de aan de Heetweg gelegen beuk die in 2018 als nestboom fungeerde de afgebeten veren van een zwarte specht gevonden. In het voorjaar is, afgezien van een enkele keutel op een pad, in de boswachterij geen verblijf- of nestboom van een boommarter gevonden. Op 26 oktober werd in het zuidelijke gedeelte van het Loobosch een nieuwe boom gevonden welke door boommarters wordt gebruikt. Onder de boom en in het toegangsgat lagen de prooiresten van een holenduif.

5. Breeschoten

Bij de nest- en verhuishomen in Breeschoten werden in het voorjaar geen sporen aangetroffen. Wel werden op verschillende paden verse keutels gevonden. Dat hier een nest gemist was, bleek op 5 augustus. Die avond werden tijdens het kijken bij een dassenburcht een tweetal jonge boommarters gezien die bijna drie kwartier aan het spelen waren.

Mark Ottens
m.ottens@edndeuren.nl

Boommarterinventarisatie Planken Wambuis en Noord Ginkel in 2018 en 2019

Robert Keizer

1. Inleiding

Vanaf 2005 worden de gebieden Planken Wambuis (NM) en Noord-Ginkel (gem. Ede) geïnventariseerd op aanwezigheid van nesten van boommarters (zie Marterpassen XV 'Boommarterinventarisaties Roekelsche Bosch, Planken Wambuis en Noord-Ginkel 2005-2008' voor terreinbeschrijving). Het Roekelsche Bosch wordt vanaf 2007 geïnventariseerd door Mark Ottens. Samen verrichten wij de hengcamwerkzaamheden in bovengenoemde terreinen. In Marterpassen 24 is een overzicht van alle territoria en aantal nesten/ jongen gegeven (tabel 2) en zijn de nesten van 2017 besproken. Hieronder worden de resultaten in 2018 en 2019 weergegeven. Kaart 1 geeft met een cijfer de globale ligging van de hieronder besproken locaties (het corresponderende cijfer tussen haakjes achter de locatiennaam).

Kaart 1. Globale ligging van de in te tekst besproken locaties

2. Nesten in 2018

Het boomarterseizoen 2018 begon veelbelovend. Vanaf begin maart werden inventarisatierondes gelopen waarbij in alle bekende territoria boomartersporen werden aangetroffen. In de territoria Grijsoord, Nieuw-Reemst en Planken Wambuisweg waren deze sporen minimaal enkele oude keutels of oude prooiresten. In de overige territoria betrof het grotere winterlatrines, verse keutels of verse prooiresten.

2.1. Oud-Reemst (1)

De befaamde flatboom en nestboom uit het verleden, waar ooit een zwarte specht samen met een boomarternest in werden aangetroffen, werd in 2009 voor het laatst als nestboom gebruikt, maar had op 7 maart een kleine winterlatrine. Op 2 april lag er een kakelverse keutel onder de boom en zat één van de spechtengaten vol met duivenveren. Nieuwe sporen bleven echter uit en op de eerste hengcamronde op 21 april bleek de boom leeg. Een stukje verder in de laan werd op 1 mei een beuk aangetroffen met daaronder enkele verse keutels en met haar aan de rand van de ingang van een holteopening. Op 11 mei waren in deze boom geen verse sporen meer, maar wel in de eerdere flatboom. Daar zaten haren aan de rand van één van de gaten, vlogen vliegen bij de opening en leek er een urinespoor uit de latrine te lopen. Van keutels was echter geen spoor. Op 19 mei werd er om 21.15 uur met de camera in de boom gekeken. Een moeder met een blind (niet reflecterend) rechteroog en minimaal 2 jongen werden aangetroffen en daarna met rust gelaten. Een volgende hengcamactie vond plaats op 7 juni om 22.45 uur. De holte bleek leeg. Een verhuisboom werd in eerste instantie niet gevonden, totdat W. Hendriks op 28 juni de moeder fotografeerde en op waarneming.nl plaatste (op mijn verzoek werd de waarneming op embargo gezet en dus onzichtbaar). Op 4 juli kon ik aan de hand van de achtergrond van de foto de locatie van de verhuisboom lokaliseren (op ca 100 meter afstand). Deze was inmiddels weer verlaten, maar wel lagen er nog verse uitwerpselen en prooiresten onder de boom.

2.2. Kooibos/ Westerbergen (2)

Op 19 maart werd hier de eerste inventarisatieronde gelopen. Onder de nestboom van 2016 (waar in 2017 de top uit waaide) lag een oude winterlatrine met de gebruikelijke resten van ballonnen. Onder een andere bekende nestboom (laatst gebruikt in 2013) lag één kakelverse keutel en één van de spechtengaten was vers aangeknaagd. Op 2 april lag er een kleine verse latrine in de vork, welke op 13 april was uitgegroeid tot een grote latrine. Op 21 april werd er met de camera gekeken, maar de holte bleek leeg en de latrine leek opgedroogd. Op 29 april lag er wederom een vers uitwerpsel onder de boom en de latrine groeide snel aan. Op 11 mei lag er wederom een grote verse latrine in de vork. Op 19 mei om 22.00 uur werd de boom opnieuw met een camera geïnspecteerd en, hoewel moeilijk te zien vanwege de molm, werd de aanwezigheid van minimaal twee kleine jonge marters vastgesteld. Bij een derde hengcamactie op 7 juni om 22.15 uur werd vastgesteld dat er drie jongen van ca. 6 weken oud in de holte zaten. Op 20 juni werd er bij de nestboom gepost en kwam de moeder om 19.00 uur terug van de jacht en bracht een muis aan. In één van de holtes werd deze door een groot jong fijngekauwd, waarbij het knappen van de muizenbotjes gehoord kon worden! Op 25 juni werd door een vrijwilliger van NM een klimmend jong gezien in deze nestboom. Op 26 juni bleek de boom verlaten.

2.3. Overige voortplanting

Naast bovengenoemde twee nesten fotografeerde Mark van Veldhuizen, een mij bekende natuurfotograaf (zie zijn foto's in MP 24, p. 35), op 12 juli een boomartermoeder met een luid schreeuwend jong langs het fietspad ten oosten van theehuis Mossel (3). Er waren in 2018 dus in elk geval drie succesvolle nesten op Planken Wambuis.

3. Nesten in 2019

In 2019 werden vanaf 23 maart de inventarisatieronden gelopen. In de territoria Heibloemallee (Noord-Ginkel), Kooibos-Westerbergen, Oud-Reemst en 't Hazeleger werden winterlatrines aangetroffen. In de overige territoria werden geen of alleen oude sporen aangetroffen.

3.1. Oud-Reemst (1)

Onder de bekende flatboom (zie onder nesten 2018) werd op 23 maart een kleine niet-verse winterlatrine aangetroffen. Bij een volgende inspectieronde op 19 april bleken hier geen sporen meer aanwezig, maar wel ongeveer 60 meter verderop bij een dode gekandelaberde staak. Onder deze staak lagen verse marterdrollen en bovendien zat er haar aan de rand van het onderste spechtengat. Alsof dit nog niet genoeg was, lagen er ook onder de geïsoleerde nestboom van 2017, een boom zonder krooncontact op ca. 450 meter afstand, enkele verse keutels. De volgende dag besloten Mark Ottens en ik om ieder bij een van deze bomen te gaan posten. Om 21.05 uur meldt Mark via de app dat hij een boommarter ziet kijken uit de geïsoleerde nestboom 2017. Omdat hij nogal in het zicht zit van wandelaars komt hij daarna naar mijn observatieplek bij de gekandelaberde staak. Hij is er nog maar net (om ca. 21.15 uur) als een boommartermoer even uit de nestboom kijkt (geen blind oog, dus een andere moer dan het jaar ervoor) en vervolgens via een heel dun zijtakje de boom verlaat. Na een kwartiertje wachten proberen we de boom te cammen, maar de holte is dusdanig diep dat we weinig van de camerabeelden kunnen maken. Wel zijn er continu minimaal 2 jongen aan het mauwen binnenin de boom. Om 21.45 cammen we de geïsoleerde nestboom 2017: deze blijkt leeg te zijn. De marter is vertrokken en blijkt geen jongen te hebben. Of dit een moer zonder voortplanting of een onvolwassen of mannelijk dier is geweest weten we niet.

Vanwege vakantie kom ik pas op 12 mei weer aan een inventarisatieronde toe. Boven op de staak bevindt zich inmiddels een zeer forse latrine die over begint te lopen. Ook het onderliggende fietspad ligt inmiddels met keutels bezaaid. Op 18 mei doen Mark en ik weer een cameraronde. Eerst nemen we voor de zekerheid de geïsoleerde nestboom 2017 nog een keer mee, ondanks dat we geen nieuwe sporen meer aangetroffen hebben. De boom blijkt inderdaad nog steeds leeg te zijn en heeft blijkbaar alleen als verblijfboom gefungeerd.

De staak wordt om 22.15 uur gecamd. Ondanks het diepe hol zien we nu wel minimaal 2 jongen, al is het moeilijk te beoordelen op een klein scherm. Thuis kijkt Mark de videobeelden op groot scherm nog eens na en lijkt het vermoedelijk om 3 jongen te gaan. Ook op 26 mei (22.45 uur) blijkt de boom nog bezet, maar ook nu geven de beelden geen uitsluitsel over het precieze aantal jongen (2+). Op 31 mei lijkt de latrine opgedroogd en de boom verlaten.

3.2. 't Hazeleger (4)

Op 23 maart werd in de beukenlaan bij 't Hazeleger een kleine verse latrine aangetroffen onder een 'bekende' voorbereidings- en verblijfboom uit 2013. Net als in 2017 werd de hulp ingeroepen van Arjen Heeres die hier woonachtig is. Hij is bereid de boom in de gaten te houden en regelmatig te gaan posten. Op 7 april ziet Arjen de boommartermoer rond 20.10 uur de boom verlaten en zelf zie ik haar op 8 april om 20.38 uur de boom verlaten. Op basis van de foto's die Arjen van de bef weet te maken concludeert hij dat het een andere moer is dan het dier dat in 2017 in deze laan een nest jongen had.

Op 14 april zien we de moer rond 21.00 uur vertrekken en een kwartier later cammen we de nestboom. De jongen zijn nog erg klein (ca. 1-1,5 week) en moeilijk te zien tussen de molm en veren. Minimaal 2 jongen zijn er aanwezig.

Op 17 april blijkt de verhuisfase al te zijn aangebroken. In alle voorgaande voortplantingsgevallen in dit territorium bleken de moertjes veel met hun jongen te verhuizen, vaak ook naar vrijwel oncampbare bomen. In de avond van 18 april ziet Arjen de moeder door de boomkruinen lopen, maar blijkt ze niet uit de oorspronkelijke nestboom te zijn gekomen. Mogelijk doet een nabijgelegen beuk met dunne bliksemscheur nu dienst als verhuisboom, net als in 2006. Dit kan niet met zekerheid vastgesteld worden omdat deze spleet te smal is voor onze camera.

Op 23 april breekt er even paniek uit als er vlakbij de nestboom een platgereden boommarter op de N224 wordt gemeld. Han ten Seldam is snel ter plaatse om het roadkill-matje van de weg te trekken. Na een grondige inspectie weet hij een penisbotje te vinden en komt het verlossende bericht dat het dus niet 'onze' moeder is.

Op 26 april ziet Arjen de moeder vanuit de richting van de beuk met bliksemscheur door de boomkruinen vertrekken. Vanwege vakanties wordt de moeder even met rust gelaten. Na de vakantie op 12 mei blijkt ze weer terug in de oorspronkelijke nestboom en op 13 mei weet Arjen de moeder fraai op foto vast te leggen. Vanuit een schuiltent nabij de nestboom ziet Arjen op 15 mei zowel de moeder als een jong voor het gat. De moeder krabt veel en heeft blijkbaar last van jeuk (veroorzaakt door ongedierte of vlooiën?). Om 21.30 uur ziet Arjen hoe de moeder een van de inmiddels aardig grote jongen probeert te verhuizen. Het jong wordt aan zijn nekvel de boom in gesleept, maar blijkt te moeilijk te hanteren. Om 22.00 uur keert ze met het jong weer terug (foto 1).

Op 18 mei meldt Arjen dat de moeder erg rusteloos is. Twee van beftekening verschillende grote jongen zijn half uit de nestholte klimmend te zien en de moeder probeert ze steeds terug de nestboom in te trekken. Ze lijkt de jongen niet graag alleen te laten, uit angst dat ze eruit vallen? Om 19.00 uur verlaat ze de nestboom maar komt al vrij snel weer terug (19.45 uur). Om 20.10 vertrekt ze voor de tweede keer, maar komt om 20.20 uur opnieuw terug. Als ze om 20.45 uur de boom definitief lijkt te verlaten en reeds boven in de boomkroon van de naastgelegen beuk is, verstapt ze zich en valt zeker zo'n 15 meter omlaag en komt met harde klap op de bosbodem terecht. Mark en ik zien het gebeuren, een onwezenlijk gezicht een boommarter die met poten omlaag en staart omhoog naar beneden suist. Mark wil in een eerste opwelling erheen rennen om te zien of de moeder nog OK is. Ik geef aan dat we beter even rustig kunnen wachten. De bosbodem ter plaatse heeft een dikke beukenblad- en humuslaag, dus misschien valt het allemaal nog wel mee. Een paar lange minuten later zien we de (in onze ogen beteutende) moeder vanuit wat ondergroei een grove den inklimmen. Ze lijkt niets te mankeren en om 21.00 uur vertrekt ze dan eindelijk definitief het bos in. Na een kwartiertje wachten cammen we de boom en er blijken inderdaad twee grote jongen van 6+ weken oud in het nestholte liggen.

Arjen blijft het nest vanuit zijn schuiltent observeren en fotograferen en hij meldt op 23 mei dat de moeder overdag om 15.00 uur terug kwam zonder prooi. Ook ligt ze vaak met kop en bovenlijf uit het gat te slapen of zelfs helemaal open en bloot op de tak naast het hol terwijl de jongen uit het gat kijken.

Op 28 mei filmt Arjen hoe de jongen voor het eerst uit de nestholte klimmen onder toezien van de moeder. De dagen erna zijn ze steeds vaker en ook overdag buiten het hol te bewonderen. Op 30 mei kan ik na 20 jaar inventariseren voor het eerst in mijn eigen onderzoeksgebied jongen buiten de boom zien klimmen! Op 31 mei zie ik de moeder slapend op een dode tak in de kruin terwijl beide jongen net boven de nestholte oefenen met klimmen; fantastisch! (foto 2).

Foto 1. Het moertje heeft een van de jongen weer in de nestholte gebracht. Foto: Arjen Heeres.

Foto 2. Moertje met haar twee jongen die oefenen in het klimmen. Foto: Arjen Heeres.

Op 3 juni is het gekrabbel en geklauter van de jongen veranderd in meer bewust klimmen. Arjen (en de inmiddels gewaarschuwde natuurfilmer Luc Enting) filmen later op de avond hoe de moeder de jongen probeert te verleiden achter haar aan te komen door ze een muis voor te houden. Blijkbaar heeft het gewerkt want de boom blijkt op 4 juni verlaten. Moeder en jongen worden daarna ook niet meer gezien.

3.3. Heibloemallee (5)

Onder een beuk met een grote natuurlijke holte tref ik op 17 maart een kleine oude winterlatrine aan. Bij een volgende ronde in april vind ik geen nieuwe sporen. Half mei krijgen zowel Mark als ik signalen dat er met enige regelmaat één of zelfs twee marters gezien worden in de Heibloemallee, ook overdag! Op 26 mei krijg ik een foto onder ogen van de Heibloemallee boomarter in een grote natuurlijke holte. Ik herken meteen de boom waar op 17 maart de winterlatrine lag. 's Middags rond 15.00 uur loop ik naar de boom en zie ik tot mijn verbazing de boomarter met zijn/haar kop uit het gat in de holte liggen. Onder de boom liggen enkele verse keutels en ook in de boom is een kleine latrine. 's Avonds (19.45 uur) is het dier nog aanwezig, al zien Mark en ik nu alleen een plukje haar van de rug en staart. Vanwege de grote aantallen wandelaars en fietsers vertrekken we en komen we om 21.30 uur weer terug om te cammen. De ondiepe holte blijkt leeg te zijn. Blijkbaar fungeert deze boom alleen als 'vaste' verblijfplaats. Voortplanting wordt in elk geval niet vastgesteld.

3.4. Overige voortplanting

Op 9 juni filmt J. Peters een boomartermoeder met jong op het Kreelse zand (6) (waarneming.nl). Dit is een stukje ten noordwesten van het territorium Mossel/ Hindekamp waar de afgelopen twee jaren geen voortplanting werd vastgesteld. Mogelijk dat de moeder hier het rustgebied ingetrokken is. Op 25 juni wordt niet ver van het Kreelse Zand aan de Groot Ginkelseweg een moeder met jong in een eik gefotografeerd (via Arjen Heeres). Mogelijk betreft het hier dezelfde moeder met jong. Met dit geval van voortplanting erbij kunnen we concluderen dat er ook in 2019 in elk geval drie succesvolle nesten in Planken Wambuis en Noord-Ginkel waren.

4. Conclusies

Zowel 2018 als 2019 was voor Planken Wambuis en Noord-Ginkel een gemiddeld jaar. Het gemiddelde aantal jongen was in beide jaren niet met zekerheid vast te stellen. Alleen het nest in het Hazenleger bestond in 2019 met zekerheid uit 2 jongen. De nestboom Oud-Reemst bevatte in 2018 minimaal 2 jongen, maar het kunnen er ook meer zijn geweest. In 2019 waren hier waarschijnlijk 3 jongen, maar door de onvolledige beelden op de camera is dit ook niet helemaal zeker. Voor de waarneming van Mark van Veldhuizen in 2018 bij Mossel geldt dat er meer dan één jong geboren kan zijn, net als voor de waarneming van J. Peters bij het Kreelse Zand in 2019. Laten we deze "overige" waarneming buiten beschouwing, dan bedroeg de gemiddelde worpgrootte in beide jaren dus minimaal 2,5 jong.

Dankwoord

Allereerst wil ik Natuurmonumenten (Han ten Seldam) en gemeente Ede (Jochem Gooswilligen) bedanken voor het verlenen van vergunningen voor het boomarteronderzoek. Han ten Seldam daarnaast voor de vele meldingen van zowel dode als levende boomarters en de nodige hand- en spandiensten zoals sectie op roadkills.

Mark Ottens ben ik zeer veel dank verschuldigd voor de gezamenlijke inventarisatie, hengcamacties en observaties. Arjen Heeres bedank ik voor de tijdsinspanning om het boomarternest bij 't Hazeleger te volgen, voor het gebruik van zijn prachtige foto's en de medewerking aan dit artikel.

Robert Keizer
robertkeizer@hotmail.com

Boommarteronderzoek ten zuidwesten van Winterswijk

Peter van der Leer & Sim Broekhuizen

In 2019 is verdergegaan met het proberen zicht te krijgen op het terreingebruik van boommarters in het buitengebied van Winterswijk in relatie tot de vaak kleine bossen in dit gebied. In Marterpassen 25 meldden we al dat het vastleggen van de beftekeningen van boommarters hier lastiger blijkt te zijn dan vooraf werd aangenomen.

In de winter van 2018/19 zijn de camera's in Bekendelle en omgeving permanent operationeel geweest. Wekelijks werden ze gecontroleerd en is het lokvoer (vooral pindakaas) aangevuld, maar in de periode van 20 augustus 2018 tot 30 april 2019 is er slechts één keer een boommarker voor de camera verschenen.

Hiermee leek (en lijkt helaas nog steeds) het doel om van elk individu in de omgeving van Winterswijk een goede beftekening te maken ver weg.

Voor de cameravallen gebruikten we Wild-/Bewakingscamera's van het merk Maginon. De kwaliteit van deze camera's was wisselend. Zo vonden we op 5 november op de stam van een omgevallen boom een vrij vers uitwerpsel van een marker. Hier stonden twee camera's schuin tegenover elkaar opgesteld. Bij controle van de beelden bleek dat geen van beide camera's de marker had geregistreerd. Het toont dat het werken met cameravallen uit het goedkopere segment slechts fragmentarische informatie geeft over de aanwezigheid van de dieren.

Waar we ons over verbaasden is dat we in de winter en het begin van het voorjaar geen uitwerpselen van marters vonden. Zelfs niet in de aanloop naar de werptijd, doorgaans een periode dat er veel wordt gemarkeerd. Bij de boom die de voorgaande drie jaren als nestboom was gebruikt, was geen teken van markerleven te bekennen.

Begin mei vonden Wilma Aalbers en Jack de Vries echter een nestboom die op ongeveer 75 meter afstand stond van de nestboom van voorgaande jaren. Gelukkig deelden ze hun vondst met ons. Zie voor de ontwikkelingen in en rond de nestboom het verslag van Wilma en Jack verderop in deze MP en naar de beschouwing van Sim Broekhuizen over onderdrukking van predatie bij de nestplaats, ook in dit nummer.

Met de wetenschap dat er weer permanent een vrouwtje in Bekendelle huisde werden de camera-activiteiten in de omgeving van de nestboom verhoogd. Het vrouwtje bleef echter consequent de beugel met pindakaas negeren (zie ook MP25).

Op 30 april verscheen er in een aangrenzend bosgebied (Boddewies) een niet te identificeren boommarker met een kippenei in de bek voor de camera.

We hebben toen een tijd lang naast pindakaas ook een kippenei als lokvoer aangeboden, maar ook dit bleef zonder resultaat. Een aantal keren werd zelfs gefilmd dat een boommarker onder de beugel met daarop zowel pindakaas als een ei doorliep, zonder het ei een blik waardig te gunnen. Het zijn vreemde snuiters, die Winterswijkse boommarters. Ze negeren pindakaas, kippeneieren en in 2018 ook bosvruchtenjam, peer, sardientjes en maple syrup.

De effecten van de grote droogte van de zomer in 2018 waren in het voorjaar van 2019 in de oostelijke Achterhoek nog steeds duidelijk zichtbaar. De Boven Slinge, één van de grotere beken in de omgeving van Winterswijk, had nog altijd een lage waterstand en de droogte van de zomer in 2019 zorgde er voor dat, net als in het voorgaande jaar, de stroming helemaal stil viel en er slechts enkele poelen in de beekloop resteerden. De zijbeken en de sloten in de omgeving van Bekendelle, Boddewies en 't Kreil vielen helemaal droog. We besloten om, net als in 2018, weer met waterbakken te gaan werken en niet zonder succes. Op meerdere plekken werd het vrouwtje, die we inmiddels de naam *Wilma* hadden gegeven, bij diverse waterbakken waargenomen, zodat een aardig beeld van haar home range werd verkregen. In de zomermaanden was Wilma regelmatig ook overdag actief. Een aangepaste cameraopstelling en de medewerking van *Wilma* leverden uiteindelijk toch uitstekende beelden met haar keelvlak op.

Hoog in de nestboom ontstond geleidelijk een flinke latrine, maar door het aanhoudende droge weer spoelden er geen verse uitwerpselen uit de boom naar beneden: slechts eenmaal kon een keutel voor DNA-onderzoek worden verzameld, hoewel ook deze al redelijk was ingedroogd.

Pogingen om de keelvlak van de jonge boommarters vast te leggen, zodat ze op een later tijdstip weer herkend kunnen worden, slaagden niet doordat ook de jongen het aangeboden lokvoer negeerden en te ver van de camera's vandaan bleven.

Ook van het vermoedelijk toch wel aanwezige mannetje hebben we tot op heden nog geen bevestiging. Wel zijn er onbekende boommarters voor de camera verschenen, maar daarvan hebben we geen herkenbare kenmerken kunnen vastleggen.

Vanaf begin oktober werden herhaaldelijk geleiachtige marter-uitwerpselen gevonden die vrijwel geheel uit resten van lijsterbes-bessen bestonden en aan het eind van deze maand ook soortgelijke keutels met de inhoud van taxusbessen.

Een probleem van ons onderzoekgebied is dat boom- en steenmarters door elkaar heen lopen en hun uitwerpselen op het oog niet te onderscheiden zijn.

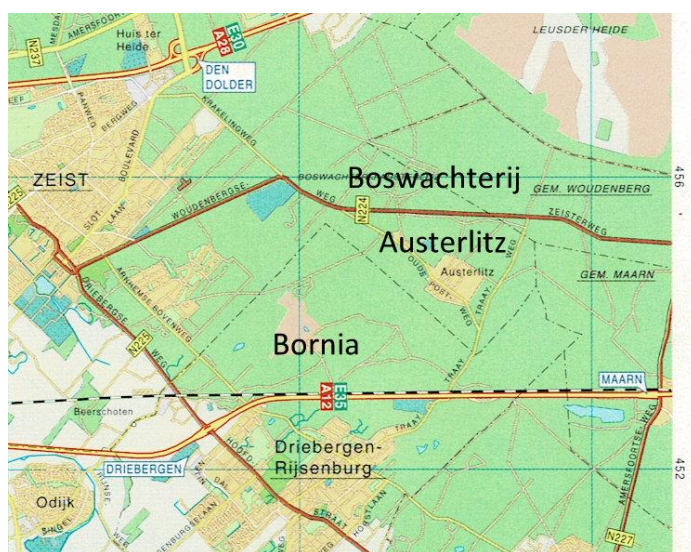
Peter van der Leer
pvanderleer@hotmail.com

Sim Broekhuizen
sim.broekhuizen@deds.nl

Boommarternesten tussen Driebergen-Zeist-Austerlitz

Monique Bestman

In het voorjaar van 2019 heb ik een deel van de holle bomen in het onderzoekgebied van Wim Bomhof opgezocht en onderzocht op sporen van boommarters. Deze bomen staan in de driehoek Driebergen-Zeist-Austerlitz dat vooral uit bos, heide en stuifzand bestaat. Het is onderdeel van het deel van de Utrechtse Heuvelrug dat, samen met de landgoederen ten zuiden ervan, al sinds 2001 geïnterpreteerd wordt door Wim Bomhof. De door hem gevonden nesten zijn in eerdere Marterpassen besproken in de bijdragen van Bram Achterberg. In 2019 heb ik twee nestjes gevonden: één ten westen van Austerlitz en één in Bornia (kaart 1).

Kaart 1. Ligging van de Boswachterij Austerlitz en het landgoed Bornia in het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug-Noord.

Met hulp van Bram en Chris Achterberg zijn de boomholten met een hengcam geïnspecteerd. In onderstaande tabel zijn de resultaten samengevat.

Vinddatum	Locatie/terrein-eigenaar	Boomsoort	Aantal jongen		Opmerkingen
3/5/2019	Austerlitz/SBB	Beuk	2		Nog verse sporen op 26/5
23/5/2019	Bornia/Utrechts Landschap	Amerikaanse Eik	1, mogelijk 2		Nog aanwezig op 24/5

Al in 2008 en 2010 waren er respectievelijk ten noorden en ten westen van Austerlitz boommarternesten gevonden, maar in Bornia was nog niet eerder het geval. Bijzonder aan de boom in Bornia was dat er een nest bonte spechten huisde in dezelfde boom, vlak onder het boommarternest. Bij mijn weten hebben de spechtenjongen het nest uiteindelijk ongehinderd door de bovenburen verlaten.

Monique Bestman
mbestman@xs4all.nl

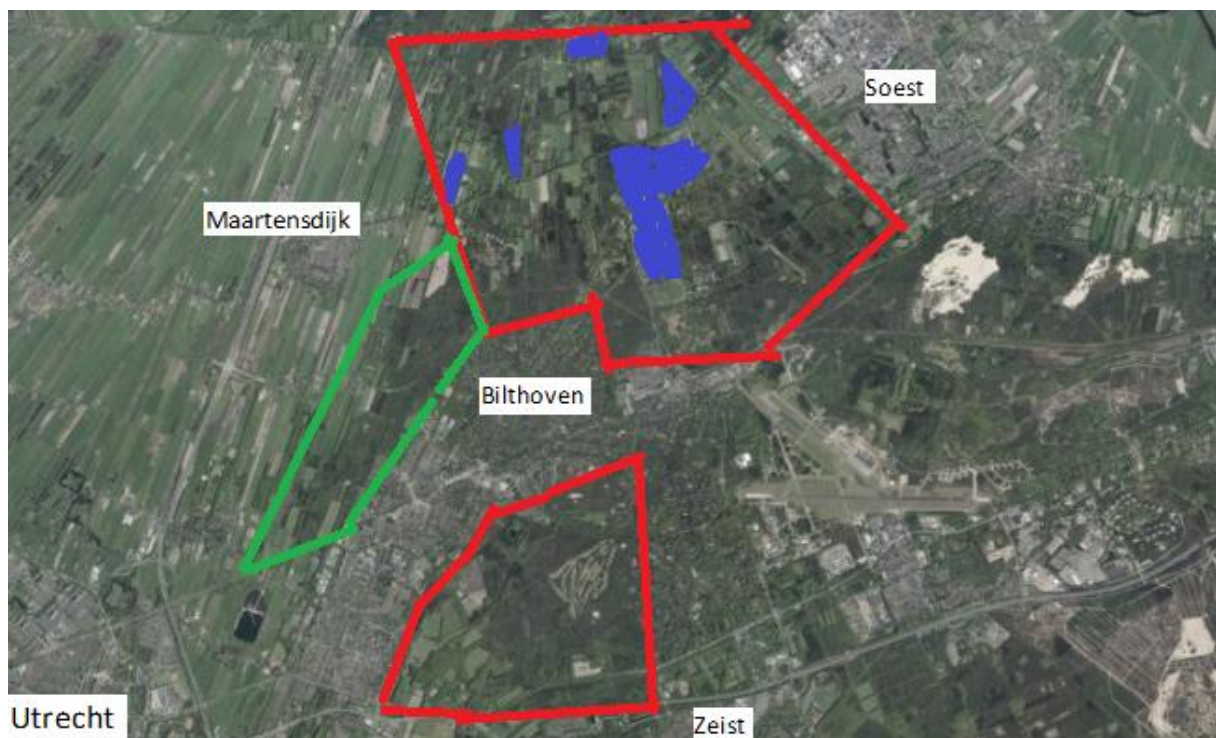
Boommarters in en om De Bilt in 2019

Margriet Hartman,
met medewerking van José Dekker en Hans de Vos Burchart

1. Inleiding

Honderden filmpjes van muizen, vandalistische vossen en dassen, houtoogst in juni, twee verkeersslachtoffers, gezenderde boommarter in beeld, 75 potten pindakaas, 236 voerbeurten, 61 voerplaats-verplaatsingen: 2019 was weer een enerverend boommarterjaar. Maar de resultaten mogen er wezen.

Al vanaf 2004 probeer ik de boommarterpopulatie in mijn onderzoeksgebied in beeld te krijgen. Pas de laatste jaren heb ik het idee dat het lukt. Het onderzoeksgebied is een dwarsdoorsnede door de Utrechtse Heuvelrug, van de rand van de Gelderse Vallei bij Soest tot aan de rand van het veenweidegebied bij Maartensdijk. Rond de beginperiode van mijn onderzoek werden de eerste ecoducten in de wijde omtrek aangelegd. Ik vroeg me af of dit effect zou hebben op de boommarterpopulatie. Dat heb ik helaas niet kunnen achterhalen. Pas vanaf 2016, toen wildcamera's werden ingezet, ontstaat een duidelijker beeld. Het hele gebied lijkt bezet te zijn door territoriale boommarters. Wat nu rest is de vraag hoe het onze boommarters vergaat in de loop van de jaren?

Figuur 1. Het onderzoeksgebied. Rood omlijnd zijn de gebieden Noord (ca. 5,8 bij 4,3 km) en Zuid (ca. 3,5 bij 2,8 km); het groen omlijnde vak is het onderzoeksgebied van Ruud van de Akker. Voor de blauw gemerkte gebieden is geen toegang verkregen.

Ik werk met 10 wildcamera's (9 Bushnell HD en 1 Browning) bij tijdelijke voerplaatsen: pindakaas op een horizontaal opgehangen blok met als geurstof anijsolie. Ik begon rond half april, als de aangezogen tepels van de moertjes goed te zien zijn. In ieder van de in 2018 vastgestelde territoria werd 2 of 3 voerplaatsen ingericht op onderlinge afstanden van gemiddeld 600 m. Ze werden weer weggehaald als een moeder met aangezogen tepels was gefotografeerd. Rond half juni, als de jongen naar buiten kwamen, werden de voerplaatsen weer ingericht op de locaties waar de moeder gevonden was en weer weggehaald als alle jongen zo goed in beeld waren geweest dat de beffen getekend konden worden. Tussendoor liep ik, zoals vanouds, de bomen met gaten langs op zoek naar nest- of verhuisbomen. Helaas was door het gesjouw met camera's hier nu minder tijd voor dan in de beginjaren. Dat frustreert wel een beetje.

2019 was een goed muizenjaar. Goed voor muizeneters als de buizerd (een buizerdpaar in het onderzoeksgebied legde dit jaar al begin maart het eerste ei, een maand eerder dan normaal), uilen én natuurlijk ook de boommarter. Voor mij als onderzoeker was het echter knap lastig. Al die muizenfilmpjes: niet alleen bosmuizen die aan het eind van de middag verschijnen en vroeg in de morgen weer verdwijnen, maar dit jaar ook veel (rosse?) woelmuizen die overdag de camera's activeerden. En wat te zeggen van al die vossen. Veel meer dan voorgaande jaren. Op twee vertrouwde plekken moest de voerplek worden weggehaald omdat een jonge vos alle pindakaas op at.

Op 16 april werden de eerste camera's geplaatst. In de meeste gebieden was al binnen 10 dagen de moeder met aangezogen tepels gevonden. Behalve op een paar plekken waar de nieuwste camera's hingen. De net nieuwe Bushnell Agressor bleek het sowieso niet te doen en is na een hoop trammelant vervangen door een Browning. Helaas kan deze camera maar filmpjes van 20 seconden maken. Ik heb liever filmpjes van een minuut, dan is het gedrag beter te volgen en de beff beter af te lezen. De twee Bushnell camera's, gekocht in 2017, deden het ook vaak niet. Bij de oudere camera's gebruikte ik Eneloop oplaadbare batterijen. Bij de nieuwere bleken die niet goed te werken. Camera 8 blijkt nu (meestal) alleen filmpjes te geven op gewone batterijen en camera 9 kan alleen maar foto's maken en dan met gewone batterijen. Kortom: veel irritatie.

En dan die mensen..... Loslopende honden en voerplaatsen, dat gaat niet samen. Dat was al bekend. Maar wat te zeggen van cultuurfestivals begin juni in het bos? Een plek met een eeuwenoude eik is natuurlijk fantastisch om er een toneelstuk onder op te voeren. Maar laat die eik nou net een bekende verhuisboom van een boommarter zijn. Camera voor de zekerheid maar weggehaald.

En die nieuwe natuurwet: "Maar meneer de boswachter, u mag eind juni toch geen hout oogsten!". "Jawel, hoor. Er is nog geen nieuwe gedragscode, dus het wordt aan ons eigen inzicht overgelaten. En zeg nou zelf, in februari verstoren we de natuur toch net zo goed." "Maar u hebt toch een zorgplicht! De haviken zijn nog niet eens vliegvlug en de jonge boommarters nog niet 'levenswijs', net als al die andere jonge dieren." Afijn, de camera's maar weggehaald voordat ze in al dat geweld zouden sneuvelen.

26 mei zag ik mijn eerste jonge boommarters. Jeetje wat vroeg! Als de wiedeweerga de dassentelling afgebroken en voerplaatsen ingericht voor registratie van jonge boommarters. Dat heb ik volgehouden tot eind augustus. Proberen om de 3 dagen op 10 plekken nieuw voer aan te brengen. Voerplaatsen verplaatsen als de jonge marters maar niet verschijnen. Eind augustus was mijn energie op. Nog niet bij alle territoria had ik de jongen goed in beeld. Maar ja, je kan niet alles hebben.

2. Resultaten

2.1. Algemeen

In 2019 heb ik 46 boommarters gevonden: 10 moertjes, 7 territoriale mannen, 22 jongen, 5 sub-adulten of jongen van elders en 2 volwassen mannen (zie tabel 1). Dat is weer meer dan vorig jaar. Helemaal goed zijn de aantallen niet te vergelijken doordat er binnen het onderzoeksgebied een aantal afgesloten gebiedjes zijn en er dus marters kunnen zijn gemist.

Tabel 1. Aantal gevonden boommarters per jaar.

	2016	2017	2018	2019	2016-2019
Territoriale vrouwen	2	5	8	10	11 (-1)
Territoriale mannen	2	5	7	7	10 (-3)
Jongen	3	9	17	22	51 (-4)
Subadulten		4	5	5	7 (+7)
Overig		2	2	2	5 (+1)
Totaal	7	25	39	46	80

De laatste kolom van tabel 1 vraagt enige uitleg. In totaal heb ik in het onderzoeksgebied in de periode 2016-2019 80 verschillende boommarters in beeld gehad.

- In deze periode hebben 11 moertjes jongen gehad, waarvan een moer van 2016 (*Vonk*) in 2017 nog één keer is gezien, maar daarna is verdwenen.
- Van de territoriale mannen is er één in 2017 verdwenen (*Varen*) en in 2019 twee (*Braam* en *Lang*).
- Van de 51 in het gebied geboren jongen hebben er 4 in het onderzoeksgebied een territorium veroverd (3 vrouwen en 1 man).
- 7 van de in het gebied geboren boommarters zijn in het jaar na geboorte nog gezien, maar 4 ervan zijn daarna alsnog verdwenen. Daarnaast zijn in deze periode 7 subadulte of jonge boommarters uit andere gebieden geregistreerd.
- In deze periode zijn 5 'vreemde' volwassen mannen gefilmd. Aftakelende vrouw *Vonk* in 2017 is de 6de.

2.2. Moertjes

De 8 moertjes van vorig jaar waren ook dit jaar aanwezig. Daarnaast vond ik 2 nieuwe moertjes: *Elis* (10) en *Beertje17* (9). De laatste is een jong van *Bella Beerschoten* uit 2017, die in een aangrenzend gebied een territorium heeft veroverd. *Beertje* was toen de bijdehandste van de 3 jongen en een stuk groter dan haar moer. Daarom dacht ik toen dat het een man was. Het blijkt dus erg lastig om jongen vanaf filmpjes te seksen.

Tabel 2 geeft van de gevestigde moertjes de ligging van het territorium en – voor zover bekend – het jaar van geboorte, de naam van de moeder en de naam van de territoriale ram die in 2019 ook in hun territorium leefde. Een getal achter een naam staan geeft de laatste 2 cijfers van het geboortjaar. Namen van marters beginnen met de eerste letter van het gebied waar hij of zij het eerst is gezien.

Tabel 2. Territoria van boomarter moertjes in 2019

	Moer	Gebied	Geboorte jaar	Jong van	Territoriale man
1	<i>Riek</i>	Eyckenstein / Maartensdijk	?	?	<i>Rand</i>
10	<i>Els</i>	Rustenhoven / Maartensdijk	?	?	<i>Rand</i>
2	<i>Roos16</i>	Ridderoord- noordoost	2016	<i>Riek</i>	<i>Rijk</i>
3	<i>Olijf</i>	Splinterenburg / Oude Tol	?	?	<i>Rijk</i>
4	<i>Vlier16</i>	Venwoude / Vijverhof	2016	<i>Vonk</i>	<i>Moos17</i>
5	<i>Pavia</i>	Pijnenburg / Drakenstein	?	?	<i>Peer</i>
6	<i>Look</i>	Laag Hees	?	?	<i>Willem</i>
7	<i>Wies</i>	WillemArntzbos / Ewijckshoeve	?	?	<i>Willem</i>
8	<i>Bella</i>	Beerschoten / Vollenhoven	?	?	<i>Bart</i>
9	<i>Beertje17</i>	Noord-Houdringe / Biltse Duinen	2017	<i>Bella</i>	<i>Heer</i>

Figuur 3. Territoria van moertjes en mannen in het noordelijk deel van het onderzoeksgebied.

Figuur 4. Territoria van moertjes en mannen in het zuidelijk deel van het onderzoeksgebied.

2.3. Territoriale mannen

Van de 7 territoriale mannen van 2018 waren er dit jaar nog 5 aanwezig; 2 nieuwe mannen zijn erbij gekomen.

- *Braam Beerschoten* is in najaar 2018 doodgereden en *Lang Hees* lijkt verjaagd door de dominantere man *Willem*. Het territorium Beerschoten is overgenomen door een nieuwe man: *Bart*.
- De man *Heer Houdringe* kwam vorig jaar maar 2 keer in beeld, maar bleek nu ook nog aanwezig. Hij is niet zo'n pindakaas-eter.
- *Moos17*, jong van *Riek*, heeft inderdaad, zoals vorig jaar al voorspeld, een deel van het territorium van *Rand* overgenomen.

2.4. Jongen

Tabel 3 laat het aantal jonger per moeder zien. Dit aantal betreft **niet** de worpgrootte. Het is het aantal jongen dat samen met de moeder voor de camera verscheen. Deze jongen hadden dus minstens de eerste 8 weken overleefd. *Look*, bijvoorbeeld, had zeker 4 jongen, want die heb ik op 26 mei in de boom zien klauteren. Het vierde jong is niet voor de wildcamera verschenen en heeft waarschijnlijk de eerste dagen buiten niet overleefd.

- *Riek* is een erg schuwe moeder. Ze kwam een paar keer met 2 jongen in beeld, maar in augustus liep er ook een derde jong alleen rond. Het is niet zeker dat dit een jong van *Riek* was, of dat het al een trekkend jong uit een ander gebied was.
- De territoria van *Pavia* en *Beertje17* zijn moeilijk te inventariseren. Daarover later.
- *Olijf* is begin juni doodgereden. Bij sectie door Jaap Mulder, bleek ze 3 jongen te hebben gehad, die waarschijnlijk in de boom zijn gestorven.

Tabel 3. Aantal gevonden jongen per moeder.

	Moeder	2019	2018	2017	2016
1	<i>Riek</i>	2 (3)	2	3	2
10	<i>Els</i>	3			
2	<i>Roos16</i>	3	2	-	
3	<i>Olijf</i>	*	2	1	
4	<i>Vlier16</i>	3	3	-	
5	<i>Pavia</i>	2 (3)	1	?	
6	<i>Look</i>	3 (4)	3	2	?
7	<i>Wies</i>	3	2	?	
8	<i>Bella</i>	2	2	3	?
9	<i>Beertje17</i>	(1)	-	?	1
	Totaal	25	17	9	3

Leuk detail is dat *Bur19*, een jong van *Bella Beerschoten* van dit jaar, op 14 augustus 7,5 km ten noorden van zijn of haar geboorteplaats is gezien op landgoed Eyckenstein. *Bur19* lijkt door een villawijk van Bilthoven te zijn getrokken.

2.4. Subadulten

Van de 17 jongen uit 2018 is er één nog gezien in 2019: *Rap18*, jong van *Roos16 Ridderoord*, is op 18 april geregistreerd in Noord-Houdringe. Dit is 4,2 km ten zuiden van de geboorteplaats. Ook *Rap18* moet door de bebouwde kom van Bilthoven zijn getrokken.

2.5. Resultaten per territorium

2.5.1. Territoria 1 en 10: Maartensdijk, Eyckenstein, Renova, Rustenhoven

Al op 9 april werd in Maartensdijk een latrine gevonden in de oksel de nestboom van *Riek* in 2018. Maar toen ik de foto's van de latrine thuis bekeek, bleek de latrine al opgedroogd. Helaas, al verhuisd. Op 1 mei zag ik een groot plasspoot op een laanbeuk zo'n 200 m verderop. Deze boom controleer ik als sinds 2004. Hij heeft 2 zwarte spechten gaten boven elkaar op het noorden. Voorgaande jaren was deze boom doorgaans bezet door holenduiven.

Nu lag er al een grote latrine verstopt in de oksel van een zijtak. Posten en ja hoor, de moeder vertrok om 18:44 uur via een inrotingsgat aan de achterkant, net boven de latrineoksel. Helaas heb ik de bevestiging niet goed gezien.

Op 4 mei heb ik in het territorium dat *Riek* in 2018 had drie voerplaatsen met camera ingericht. In 2018 lag de beste locatie tussen rododendrons in het oosten van landgoed Eyckenstein, maar die locatie was nu niet meer te gebruiken doordat het hele gebied kaal was gekapt. De vervangende locatie, in een jong Douglasbos, bleek achteraf niet ideaal door de vele loslopende honden. *Riek* is al jaren heel schuw en waarom zou ze op pindakaas afkomen als er zo veel muizen zijn? Maar gelukkig kwam ze op 10 mei toch even langs en waren de aangezogen tepels goed te zien.

De meer zuidwestelijke locatie Maartensdijk-zuid bood een verrassing: allereerst liet een nieuwe volwassen man, *Eus*, zich regelmatig zien en op 16 mei was er een nieuwe moeder met aangezogen tepels. Die heb ik *Els* genoemd. Niet lang daarna zijn de voerplaatsen verwijderd om op andere plekken ingezet te worden. De territoriale man *Rand* uit 2018 heb ik dan nog niet in beeld gehad.

Ondertussen was op 4 mei vanaf 18:00 uur voor de tweede keer gepost bij de verhuisboom Maartensdijk. Bij inspectie met de hengcam bleek de moeder nog thuis. Op 6 mei ondernam Henri Wijsman nog een poging. De bovenste holte was leeg, maar in de onderste lagen 2, mogelijk 3 jongen van ca 6,5 week oud en Henri schatte de worpdatum op ca 23 maart. Op 7 mei bleek de moeder om 18:40 nog thuis te zijn en ze vertrok niet voor donker. Op 11 mei was de latrine opgedroogd en de moeder met haar kroost te zijn verhuisd. De vraag blijft: was dit nu moeder *Riek*? Of was dit het nieuwe moertje *Els* met haar jongen? En is dit een verhuisboom of een 2^e nestboom in hetzelfde gebied, ca. 200 m uit elkaar?

Op 27 mei zijn de voerplaatsen Maartensdijk en Eyckenstein weer ingericht voor het fotograferen van jongen. *Riek* verscheen niet meer in het Douglasbosje. Na twee verplaatsingen van de voerplaats verscheen *Riek* op 2 juli in beeld met 2 jongen: *Elmo* en *Ep*. Later liep er nog een jonge marter, *Emy*, in dit territorium rond, maar deze werd nooit samen met een moeder gezien.

In Maartensdijk liet man *Eus* laat zich nog wel twee keer zien, maar toen verschenen er vossen op de voerplaats, een jonge en een manke. Grappig hoe verschillend die van de pindakaas aten: de boommarter likt en de vos hapt brokken. Minder leuk was dat ze iedere keer de opstelling stuk maakten. Daarom werd de voerplaats weer weggehaald en pas weer op 21 juli ingericht. Gelukkig waren de vossen (en de jonge dassen) toen weg. De volgende dag was het prijs: moeder *Els* met 3 jongen: *Mart*, *Mop* en *Munk*. En wat schets mijn verbazing: 29 juli kwam ook moeder *Riek* met haar kroost hier buurten. Ik heb de jongen van de verschillende moertjes nog niet samen gezien. Om de jongen, die wel erg veel pindakaas aten, niet te veel te beïnvloeden, is de opstelling hier na 14 dagen weggehaald. Later zijn meer naar het noorden 2 nieuwe voerplaatsen ingericht. Daar verschenen behalve moeder *Els* en haar jongen *Mart19* en *Mop19*, ook *Elmo19* (jong van *Riek*), *Emy19* (moeder onbekend) en *Rand* (de territoriale man). Op 14 augustus kwam zelfs *Bur19* nog even een hapje mee-eten. Een record: binnen 20 dagen (tussen 4 en 24 aug.) zeven verschillende boommarters op één locatie!

Bur19 is een jong van *Bella*, de moeder in Beerschoten, 7,5 km verderop naar het zuiden. Ze was blijkbaar op zoek naar een eigen territorium.

De territoriale man *Rand* liet zich toch weer op de meeste locaties zien. Erg dominant is hij niet, dat was wel al bekend. Een illustratie: op 30 juli staat *Rand* rustig pindakaas te eten, als 2 jongen van *Els* aan komen stuiven.

Even houden ze in als ze Rand zien, maar dan vallen ze aan op het blok met pindakaas. *Rand* neemt beduusd afstand, kijkt het even aan en gaat dan weg. De nieuwe man *Eus* is na 29 mei niet meer gezien.

Figuur 6. *Els* (rechts) met 2 van haar jongen op 23 juli. *Mart19*, het jong vooraan, is een man.

2.5.2. Territorium 2: Ridderoordse bossen noordoost, Berg & Bosch

In 2018 heeft *Roos16* hier een deel van het territorium van haar moeder *Riek* overgenomen. Dit is het oudste stuk bos in de wijde omgeving met veel oude, vaak aftakelende eiken en beuken, maar ook Douglas, coniferen en loofbomen als tamme kastanje en haagbeuk. Op 18 april 2019, de eerste dag na het plaatsen van de camera op de bekende plek van 2018, was *Roos16* al te zien met aangezogen tepels.

Op 9 mei vond ik een zeer oude eik met keutels eronder en ik heb het vermoeden dat dit de nestboom was. Diezelfde dag lag er onder de bekende verhuiseik van vorig jaar een berg keutels, ook hele verse. Deze boom is helaas niet te hengcammen. Wel groeide de latrine de dagen erna.

Na inrichten van de voerplaats op 28 mei, liet op 1 juni het eerste jong zich zien. De afstand tussen verhuiseik en voerplaats is ca. 180 m. Het blijft schatten, maar stel dat het jong toen 9 á 10 weken oud was, dan zou het omstreeks de laatste week van maart geboren zijn. Uiteindelijk bleek *Roos* met 3 gezonde jongen rond te lopen. Deze jongen zijn later ook in het territorium van *Olijf* gezien (zie hieronder). Na half juni verschenen de jongen regelmatig zonder moeder.

Naast territoriale man *Rijk*, verscheen er vanaf 12 juni nog een jonge man: *Rollo*. Deze leek wel jong, maar toch een stuk ouder dan de jongen van *Roos*: hij was veel groter en gedroeg zich volwassener. Ik vermoed dat het een jong van vorig jaar was uit een naburig gebied. Hij bleek een echte zwerver.

2.5.3. Territorium 3: Splinterenburg, Oude Tol en Vijverhof zuid.

Het smalle territorium van *Olijf* bestaat uit productiebos met voornamelijk naaldbomen (Splinterenburg) en heel arm stuifzandbos (Oude Tol), met daar tussenin een drukke provinciale weg (N234). Het enige perceel loofbomen bestaat uit oude aftakelende beuken, waarin in het verleden vaak nesten van boommarters zijn vastgesteld.

Dit jaar bleek *Olijf* na lang zoeken helemaal in het noorden van haar territorium een nest te hebben in een laanbeuk met inrottingsgaten. Dit getuige de groeiende latrine en haar aanwezigheid (met aangezogen tepels) op de nabijgelegen voerplaats. Deze nestboom ligt ca 650 meter van de nestboom van *Roos16*.

Begin juni kwam *Olijf* ineens niet meer op de voerplaats. Ik dacht dat ze met haar jongen was verhuisd en richtte verspreid over het territorium vier andere voerplaatsen in. Pas eind juli hoorde ik dat *Olijf* begin juni was doodgereden op de N234, waarna ik deze voerplaatsen heb afgebroken.

Mijn zoektocht naar *Olijf* leverde echter wel wat op. *Rollo*, de jonge man, bleek al snel na het verdwijnen van *Olijf* in haar hele territorium rond te lopen, ook aan de 'andere' kant van de N234. Daar moet hij toch vaak de territoriale man *Rijk* zijn tegengekomen.

Ook de jongen van *Roos16* verschenen steeds vaker en verder in Splinterenburg. Jong *Rina19*, die *Rino* bleek te zijn (mededeling Jaap Mulder), is uiteindelijk in november meer naar het westen op de N234 doodgereden. Opmerkelijk is dat ik *Roos16* niet in het toch dicht bij haar territorium gelegen Splinterenburg heb gezien. Heeft ze zich zo lang nog aan de oude territoriumgrenzen gehouden?

2.5.4. Territorium 4: Venwoude, Vijverhof

In 2018 bracht *Vlier16* hier haar eerste jongen groot. Dit jaar kwam ze al snel na plaatsing van de camera's op 19 april met aangezogen tepels in beeld, zowel op de camera in het noorden als die in het zuiden van haar territorium van 2018. In het noorden, in Venwoude, waar *Vlier16* is geboren, heb ik vele malen gezocht naar de nestboom, maar die niet gevonden. Op 28 mei heb ik daar de voerplaats ingericht, maar omdat *Vlier16* hier maar zelden langskwam, heb ik de camera naar Vijverhof in het zuiden verplaatst, aan de zuidkant de drukke weg. Daar verscheen op 8 juni voor het eerst een jonge marter met moer *Vlier16*. Mijn zeer ruwe schatting is dat dit jong ergens de laatste week van maart of de eerste week van april was geboren. Daarna was het lang wachten tot de andere jongen zich lieten zien. Mijn vermoeden is nu dat de nest- c.q. verhuisboom ergens in het afgesloten deel van Vijverhof staat.

Op 21 juli heb ik de camera's weggehaald. Tot dan had ik het eerste jong maar een paar keer gezien, het laatst op 19 juni. De andere 2 jongen verschenen op het laatst regelmatig, vaak samen, al dat niet met moer *Vlier16*. Ze speelden ruwe spelletjes, waardoor ik vermoed dat het 2 mannen zijn.

De enige volwassen man in dit gebied was *Moos17*, geboren in 2017 in Maartensdijk als zoon van *Riek*. Zoals vorig jaar voorspeld, heeft hij een deel van het territorium van *Rand* overgenomen.

2.5.5. Territorium 5: Pijnenburg, Drakenstein, Pluismeer

Sinds 2005 vonden we in Pijnenburg vaak de nestboom. Deze boom staat in een vrij toegankelijk deel van landgoed Pijnenburg: een vochtig productiebos. Er staan maar een paar oude eiken en beuken, waardoor de marter vermoedelijk vaak dezelfde plek koos. Vorig jaar bleef de nestboom echter leeg en, ondanks posten en herhaald controleren, heb ik er ook dit jaar geen activiteit gevonden.

Op 2 mei zijn twee voerplaatsen ingericht: één bij deze bomen en één in het bos Drakenstein van Staatsbosbeheer. Op 9 mei kwam bij deze laatste voerplaats *Pavia* in beeld, met aangezogen tepels. Maar verder zag ik haar weinig. Daarom heb ik het vermoeden dat de nestboom ergens in het afgesloten deel van landgoed Pijnenburg ligt. Het lijkt erop dat in Drakenstein de noordgrens ligt van het territorium van *Pavia*. Niet alleen omdat ze zich relatief weinig liet zien, maar ook omdat er, net als vorig jaar, een 'vreemde' boommarter het hele onderzoek seizoen aanwezig was.

Vorig jaar leek het een jonge vrouw, dit jaar een (tweede) volwassen man. *Peer*, de territoriale man sinds zeker 2017, was ook het hele jaar aanwezig.

Pavia kwam slechts een paar keer met een jong voor de camera. Met het eerste jong op 29 juni, 2 en 18 juli; met het tweede jong alleen op 12 juli.

Op 6 augustus verscheen een jonge boommarter alleen voor de camera. Ze kreeg de naam *Door*. Was dit een jong van *Pavia* of al een rondtrekkend jong uit een nabijgelegen territorium?

Op 9 augustus verscheen om 0:34 uur een nieuwe jonge marter voor de camera. Op 12 augustus zag ik hem weer, maar nu met een zenderband. Het bleek *Kasper* te zijn, een jong van *Marianne* uit Beukenburg. *Kasper* was op 9 augustus (!) 's avonds circa 7 km naar het zuidwesten gevangen en gezenderd door Jaap Mulder en Ruud van den Akker. Zou hij honger gehad hebben en door 'mijn' pindakaas zich een plek met veel voer herinnerd hebben? Altijd leuk om te speculeren, nietwaar?

Figuur 7. De jonge marter *Door* die niet met een moeder is gezien en waarvan dus onbekend is of het een jong van *Pavia* is of een trekker uit een ander territorium.

2.5.6. Territorium 6: Laag Hees

Eind maart vonden we verse keutels onder een nestboom van een paar jaar terug. Maar al snel zagen we geen verversing meer. Begin mei heeft Henri Wijsman met de hengcam de holtes bekeken: ze waren leeg.

Op 14 mei zijn de voerplaatsen ingericht. De volgende dag al was *Look*, met aangezogen tepels, in beeld op de camera in het zuiden van haar territorium van 2018.

Op 26 mei haalde ik de camera's op en controleerde gelijk de bomen met gaten. Oeps, een keutel onder de verhuiseik van vorig jaar. Posten, en jawel hoor. Vier klauterende jonge marters in de kruin van de eik. Wat waren ze al handig! Een van de jongen kwam naar beneden en raapte een gevallen muis van de grond. Moer *Look* sliep, getuige de staart die uit het onderste gat van de holte stak. Geweldig! De camera in het zuiden (160m van de verhuiseik) bleek dezelfde nacht om 6:00 uur 's ochtends ook een jong te hebben vastgelegd. De worpdatum werd geschat op de 3^e-week van maart. De volgende dag heb ik de voerplaats weer ingericht. Een passerende dame met een grote loslopende hond vertelde enthousiast dat ze een paar dagen terug boommarters had gezien die door haar hond waren opgejaagd. "Mijn hond doet niks hoor, hij is alleen maar nieuwsgierig". Ik heb haar gevraagd voorzichtig te zijn.

Op 30 mei verschenen voor het laatst 2 jongen voor de camera. Omdat posten ook niets opleverde. Werd een tweede camera meer naar het noorden geplaatst, in een grote en dichte opstand met veel Douglas en fijnspar, met veel natuurlijke verjonging. Snel kwamen daar 3 jongen in beeld. Het vierde jong heb ik nooit voor de camera gehad.

Twee van de jongen speelden vaak samen. En dat ging er niet zachtzinnig aan toe: aansnellen en in een poot van de ander bijten en snel weer weg de boom in. De ander erachteraan. Dan vallen er ineens 2 marters uit de boom en beginnen te worstelen. Even opkijken. Hoor ik niks? Nee, dan weer verder met de worstelpartij. Dit waren vast twee jonge mannen.

Op 1 juli verscheen een van deze twee jongen in beeld met een beschadigde vacht. Hij is dan samen met moer *Look*. Op 7 juli moest ik wegens boswerkzaamheden de camera's weghalen. De territoriale man *Willem*, die al eind 2018 dit territorium van buurman *Lang* had overgenomen, verscheen met regelmaat voor alle camera's in dit grote gebied.

2.5.7. Territorium 7: Willem Arntzbos, Ewijckshoeve

Ook op 26 mei vond ik in het naastgelegen territorium van moer *Wies* een enorme berg keutels onder een oude, aftakelende eik. De dag ervoor was er noodweer over ons land getrokken en blijkbaar was de latrine toen naar beneden gespoeld. Ik heb hier na Laag Hees nog gepost, maar niets gezien. Je kan blijkbaar niet alles hebben. Deze eik hield ik al vanaf 2005 in de gaten. Een oude laanbeuk een tiental meter verderop is een paar keer als nestboom gebruikt en ik heb deze eik, met veel gaten van de grote bonte specht, al vaker verdacht een verhuisboom te zijn. De latrine 'groeide' nog een paar dagen, maar posten leverde niks op. Was *Wies* er al met de jongen vandoor gegaan?

Op 17 mei had ik *Wies* al met aangezogen tepels voor de camera gehad in het uiterste oosten van haar territorium. Die camera stond, zo bleek achteraf, 160m van de nestboom. Op 2 juni verscheen het eerste jong voor de camera meer naar het westen. Ook de jongen van *Wies* lijken de 3^e- of 4^e-week van maart te zijn geboren, minstens twee weken vroeger is dan in 2018.

Uiteindelijk bleken er 3 jongen rond te lopen, waarvan weer 2 vaak samen. Op 2 juli zijn de camera's weggehaald. Ik vond dat de jongen toen wel genoeg pindakaas hadden gegeten. De enige volwassen man die op een voerplaats kwam was ook hier *Willem*.

Het voordeel van filmpjes maken in plaats van foto's is dat het gedrag van de boommarters beter te volgen is. Figuur 8 toont enkele stills van het gedrag van de jongen. Ze zijn veelvuldig bezig met het achterlaten van hun geur, niet alleen op de grond, maar ook op de rug van de moeder. Ik noem het respectievelijk 'vegen' en 'rijden'. Daarnaast laten ze de moeder geen minuut met rust en proberen voortdurend te 'drinken'. Dit tot laat in augustus.

Figuur 8. Enkele gedragsuitingen van jonge boommarters, resp. 'vegen', 'rijden' en 'drinken'.

2.5.8. Territorium 8: Beerschoten, Vollenhoven overbos

Op 17 april, 1 dag na plaatsing, verscheen *Bella* voor de camera. De aangezogen tepels waren duidelijk te zien. Alleen de territoriale man liet zich niet zien. Was dat de marter die eind vorig jaar als verkeersslachtoffer is gemeld? In het noorden verscheen wel een nieuwe volwassen man *Bart*. Later was hij regelmatig op alle camera's in dit territorium te zien.

Op 27 mei is de meest bezochte voerplaats weer ingericht. Deze leverde voorgaande jaren de beste resultaten. Dit jaar kwamen er veel vossen en dassen in beeld, maar *Bella* slechts sporadisch en kort. De pindakaas werd opgegeten door een dagelijks aanwezige jonge vos. Geen goede plek voor jonge boommarters. Daarom heb ik de camera ca. 700 meter naar het westen verplaatst, naar een open opstand met voornamelijk oude beuken. Veel verwachtte ik er niet van. Veel te open, dacht ik. Ja, dit is wel een reservaat, maar toch. Wie schetst mijn verbazing toen na zo'n dag of zes, op 14 juni, *Bella* en haar twee jongen de plek vonden en nadien veelvuldig aanwezig waren. Op 14 juni waren de jongen al niet meer zo piep, dus ook zij waren vermoedelijk eind maart geboren.

2.5.9. Territorium 9: Noord-Houdringe, Biltse Duinen

Territorium is het lastigst te monitoren. Uit meldingen blijkt dat al sinds lange tijd boommarters in tuinen van aangrenzende huizen rondlopen. Noord-Houdringe is een gebied met enorm veel dassen, waar honden niet zijn toegestaan. De Biltse Duinen is juist een hondenuitlaatgebied, waar je struikelt over de honden. Ik heb er nog geen goede plek gevonden voor een voerplaats waar de pindakaas niet al de avond van voeren is opgegeten.

In Noord-Houdringe waren er, voordat de dassen de voerplaats hadden ingepikt, drie verrassingen. Op 18 april kwam *Rap18* even eten. *Rap18* is een jong van *Roos16* uit 2018 en was ca. 4 km noordelijker in Ridderoord geboren. Was het een late trekker of heeft hij/zij zich hier gevestigd?

Daarna kwam op 19 april *Beertje17* eten. *Beertje* heette eerder *Beer*, geboren in 2017 in het naastgelegen Beerschoten als jong van moeder *Bella*. *Beer* was, net als de twee andere jongen, in juli 2017 veel groter dan *Bella*, dus een man, dacht ik. Maar *Beer* verscheen nu met aangezogen tepels voor de camera! Ha, een nieuwe moeder en gaat nu verder als *Beertje*!

Op 30 april kwam ook een volwassen man een hapje mee-eten. Het was *Heer*, die vorig jaar op 6 en 8 juli ook (met flinke ballen) in beeld was. Ha, een 'nieuwe' territoriale man! Hierna werd het hopeloos. Alleen meer naar het oosten in een arm stuifzand bos met grove dennen werd de pindakaas niet voortijdig opgegeten. Maar er kwamen ook weinig marters. In het begin liet *Beertje17* zich nog wel eens zien, maar zonder jongen. Op 13 juli verscheen *Hoop*, ogenschijnlijk een jong van dit jaar waarvan het geslacht onbekend bleef. *Hoop*, aan 1 oog blind, kwam hierna regelmatig langs om te eten. Nieuwe voerplaatsen in de wijde omtrek haalden niets uit: meer kwam ik niet te weten.

3. Conclusie en overdenkingen

In de afgelopen vier jaar (2016-2019) zijn er in het onderzoeksgebied minstens 51 jongen geboren. Daarvan hebben er in dit gebied, voor zover tot nu bekend, vier een territorium veroverd: 3 vrouwen en 1 man.

Dit jaar heb ik van 5 van de 10 moertjes de nest- of verhuisboom gevonden. Dat is een nieuw record. Sinds 2004 vond ik soms maar 1 latrineboom, soms geen en een paar keer 3. En dit ondanks dat ik minder tijd aan het zoeken kon besteden. Waar ligt dit aan? Zoek ik efficiënter, was het weer dit jaar zodanig dat de keutels langer bleven liggen of groeit de boomarterpopulatie? Ik weet het niet.

Met de gebruikte methode is het niet exact vast te stellen, maar het lijkt er op dat in dit muizenjaar de jongen 2 á 3 weken eerder zijn geboren en de worpgrootte gemiddeld groter was.

Margriet Hartman
mooibos@msn.com

Boommarteronderzoek in het NHD-deelgebied Heemskerk in 2018 en 2019

Jan Bouwman

In 2018 heb ik, voorafgaand aan het eigenlijke onderzoek, een aantal zaken getest en geoptimaliseerd:

- *de opstelling*: een soort klimrek, waardoor de kansen om een mooi beeld van de bef te krijgen zo groot mogelijk zijn. Ook was deze opstelling erop berekend om snel te kunnen worden verplaatst;
- *de camera-instelling*: korte filmpjes, waarvan mooie beelden -stills- van de bef te maken zijn;
- *de lokstoffen*: behalve pindakaas en gedroogde pruimen (bij velen in gebruik) smeet ik een mengsel van appelstroop met gedroogde en gemalen meelwormen op een rolronde latje ('roetje'). Beide componenten zijn sterk geurend en blijken graag gegeten te worden.

Ik kreeg in 2018 de Bushnell-camera's pas half april, te laat om nog onderzoek kunnen doen aan de bomen die tijdens de zoogtijd door de moertjes gebruikt worden. Daarom richtte ik mij voornamelijk op de mobiliteit en territorium-grootte van de boommarters: in eerste instantie door de camera's zuidelijk van de Kruisbergweg langs boomsingels te plaatsen. Dit leverde mooie foto's op van diverse diersoorten, waaronder tenslotte ook de boommarker.

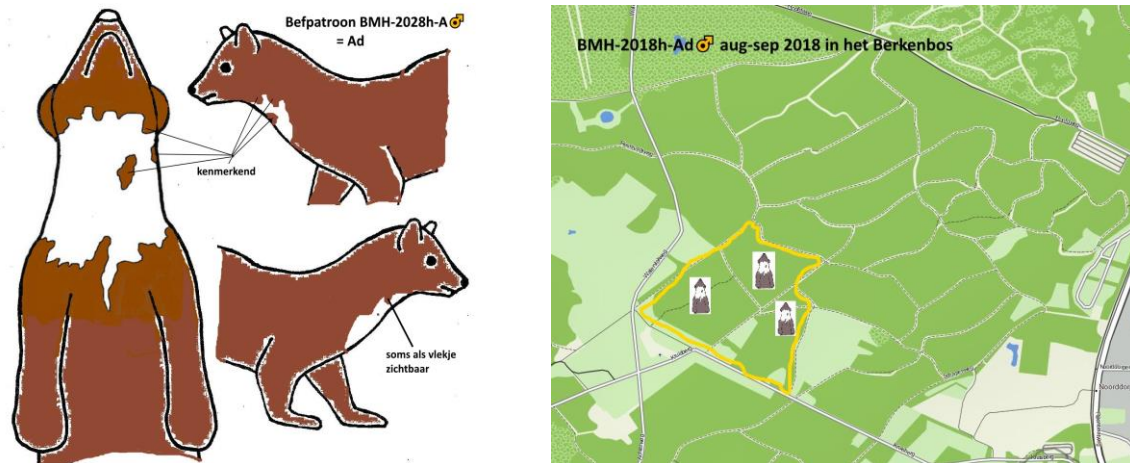
Nadat ik overging op het maken van filmpjes konden ook specifieke gedragingen worden vastgelegd en was het makkelijker de individuele dieren te herkennen. De figuren 1-3 geven voorbeelden van befpatronen. De kleur van de bef in de beftekeningen is nog niet overeenkomstig de werkelijkheid (in dagopnames).

Het eerste herkenbare dier was *Ad* [BMH-2018h-A♂] (fig. 1). Het liet zich zien van augustus t/m september 2018 en was waarschijnlijk dat voorjaar geboren.

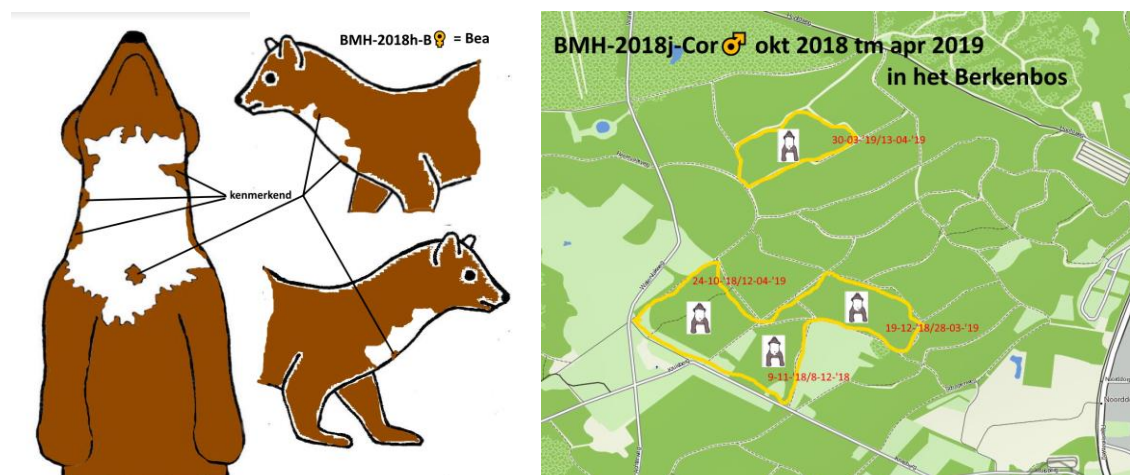
Het tweede was *Bea* [BMH-2018h-B♀] (fig. 2). Ook zij vertoonde zich in augustus 2018 voor het eerst, maar bleef tot diep in 2019 in de buurt van de camera's, in het eerste deel van dat jaar met twee jongen.

In oktober 2018 verscheen *Cor* [BMH-2018j-C♂] voor het eerst (fig. 3). Dit dier heeft zich voor het laatst in het voorjaar van 2019 gemeld. Leo Heemskerk toonde aan dat dit dier zich in de loop van 2018 vanuit 'Kijkuit' naar het zuiden heeft verplaatst en dat het in de loop van 2019 daar weer naar toe is verhuisd (fig. 3; zie ook de bijdrage van Leo in dit nummer).

Daarnaast was er nog het moertje *Dora* [BMH-2019d-D] dat samen met haar twee jongen werd gefilmd, het mannetje *Dorus* dat ik het gebied van *Dora* werd gefilmd en *BM-E* waarvan het geslacht nog niet kon worden bepaald. Een aantal van de gedragsfilmpjes is op YouTube geplaatst (zie onder).

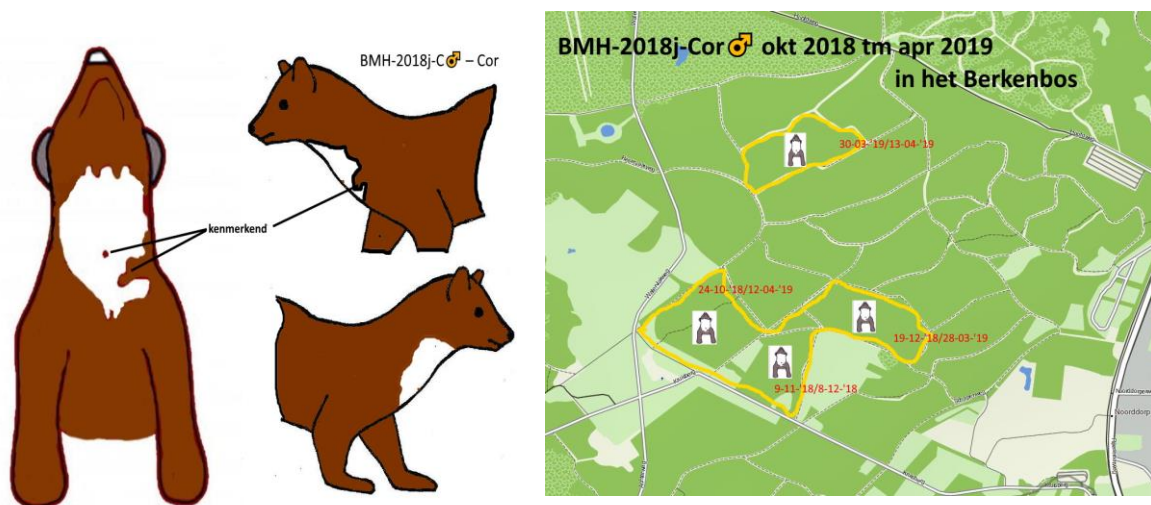
Figuur 1. Beftekening van *Ad* en de locaties waar hij in augustus tot eind september 2018 is waargenomen.

Figuur 2. Beftekening van *Bea* en de locaties waar zij van augustus 2018 tot in april 2019 is waargenomen.

Bij de analyse van video-opnamen om te komen tot individuele herkenning (IH) doen zich verschillende problemen voor. Om een oordeel het kunnen geven over het geslacht en de levensfase het volgende.

Juvenile dieren worden al binnen enkele maanden even groot als adulte dieren. Het kost mij in de zomer moeite om hen van de moertjes te onderscheiden. Ten aanzien van de adulte dieren zijn er momenteel geen valide criteria dan de aanwezigheid van de balzak bij de man (in de voortplantingstijd het best zichtbaar) en de (aangezogen) tepels bij de vrouwtjes (alleen in de zoogperiode) en het samen optrekken met de jongen (in een korter periode daarna).

Figuur 3. Bftekening van *Cor* en de locaties waar hij van oktober 2018 tot in april 2019 is waargenomen.

Over Bea		[geg. verwerkt t/m 31-07-2019]
Bef	aan R-zij:	2 à 3 'tanden' [over de hele lengte van deze zijde]; de tussenliggende 2 U-vormen zijn groot. Laatste tand is deel van de ondergenoemde V.
	Front:	Symmetrisch, aan onderzijde een V. halverwege de V in het midden een donker vlekje. Aan bovenzij, op hoogte van de mondbodem: 3 duidelijke befuiststeeksels in de richting van de neus.
	aan L-zij:	vooraan een V-vormige inkeping.
	overig:	Had een tijd in schouderstreek een wond/litteken. Er is een filmpje van Bea met Ad bij Gerhards opstelling bij de Berkeboslaan-O [=A3]
1e optreden:	08-aug-2018	02h56-3h01; Castricummerweg-Zd; idem-Nrd; In-Inkie-bos; Berkenbos; Parallelweg-UN maar ook: 05-aug-2018 [Geg: Gerhard]
Locaties:		Castricummerweg-Zd; idem-Nrd; In-Inkie-bos; Berkenbos; Parallelweg-UN maar ook: BijKruisbergweg; Berkenbos-O [Geg: Gerhard]
Laatste optreden:		Nog onbepaald
Sekse:		vrouw
Bepaald door:		aangezogen tepels [pas 8-04-19 aangetoond] 2 jongen – Parallelweg-UN, 9-06-19 -Parallelweg-UN
ID-info	ID-film-Bea	Uit: C1-09080002 / C2-08180247 / C1-08310013 / C1-08220088 / C1-08160100 / C1-08260022 / C1-09080003

NB. C1-09080002 enz. geeft achtereenvolgens de camera (en de locatie), de datum (0908 = 8 september) en het volgnummer van het filmpje na wisseling (0002) aan.

Figuur 4. Beschrijving van de bef, andere kenmerken, zoals geslacht en moment van vaststellen daarvan, en van de locaties van voorkomen van moertje *Bea* van 8 augustus 2018 t/m 31 juli 2019.

Individuele herkenning is mogelijk door de kleur van de pels, maar soms ook door de aanwezigheid van wonden (vaak in de schouderregio). Die zijn meestal maar een paar weken zichtbaar.

Gelukkig is daar de bef, die het ruien onveranderd doorstaat. Maar ook dan treden er problemen op. In de eerste plaats geven nacht- en dagopnames een verschillend beeld. Donkere vlekjes die overdag goed zichtbaar zijn, lijken in nachtopnames kleiner of zijn onzichtbaar doordat de lichte delen van de bef die vlekjes overstralen.

In de tweede plaats kunnen spiersamentrekkingen in de hals van het dier een geheel ander beeld opleveren. Ter optimalisering van de IH is het dan ook noodzakelijk om ook een goed beeld te hebben van de zijanten van de bef en deze nauwkeurig te beschrijven. Dit hield en houdt de voortgang van het onderzoek wat tegen.

Figuur 4 geeft als voorbeeld de beschrijving van de bef en enkele andere kenmerken van het moertje *Bea* in de periode van 8 augustus t/m 31 juli 2019.

Een paar gedragsfilmpjes zijn op YouTube geplaatst:

- www.youtube.com/watch?v=U6X5XbXad4c
22 aug 2018 Een boomarter op onderzoek bij de Castricummerweg Zuid.
- www.youtube.com/watch?v=qA8TWX5PSkU
22 aug 2018 Twee boomarters bij de Castricummerweg Zuid [NHD].
- www.youtube.com/watch?v=8HHY7Jsh2rc
14 & 15 april 2019 *Bea* demonstreert klimgedrag [14-04; 20h08m27/50], haar kenmerkende befpatroon [14-04; 20h09m51/53] en de golvende gang van boomarters [15-04; 8h17m03/17].
- www.youtube.com/watch?v=Ohs0lAvnGE
NHD-Heemskerk, 23-06-2019: Dora komt met haar jongen bij mijn opstelling.

De plannen voor 2020 zijn:

- het bijwerken van de achterstand in de uitwerking van mijn waarnemingen;
- verdere standaardisering van de methodieken en afstemming daarvan met die van de overige werkgroep leden;
- voortzetting van het beschrijven van de beffen van de verschillende dieren en van het mobiliteits- en territoriumonderzoek. Zodra er een nestplaats met jongen wordt gevonden zal de observatie daarvan prioriteit krijgen.

Jan Bouwman
bouwman.bio@gmail.com

Boommarteronderzoek NHD–Castricum in 2019

Leo Heemskerk

1. Inleiding

1.1. Het onderzoekterrein

In 2019 is het Noordhollands Duinreservaat (NHD) weer onderzocht op boommarters. Dit wordt gedaan door verschillende vrijwilligers waar ik de coördinator van ben. Er wordt gewerkt met cameravallen en er wordt gezocht naar nestbomen. Tevens hangt bij de ingangen van het duin een oproep om waarnemingen van boommarters te melden via mail boommarter@outlook.com. We ontvangen op deze manier jaarlijks enkele tientallen meldingen over boommarters.

Dit verslag gaat alleen over mijn eigen onderzoeksgebied in het Noordhollands Duinreservaat: het gebiedsdeel Castricum (zie Marterpassen 25). Hier inventariseer ik al vanaf 2006. Het gebied is 5,5 km² groot en is een bosgebied met vele voet- en fietspaden. Met een geldige duinkaart zijn de paden en speelterreinen tussen zonsopkomst en zonsondergang te bezoeken. Het gebied wordt druk bezocht door recreanten en vooral op zaterdag en zondagochtend zijn veel hardlopgroepen en mountainbikers actief. Van het Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland (PWN), beheerder van het gebied, heb ik ontheffing om van de paden af te mogen.

1.2. Beftekeningen

In 2018 ben ik begonnen met het maken van beftekeningen om de verschillende individuen te herkennen. Deze beftekeningen helpen mij om duidelijk te krijgen welke boommarter waar zit en hoeveel het er zijn. Voor de tekening bekijk ik alle foto's van een dier waarvan ik dan een compilatie maak en als er nieuwe foto's zijn pas de tekening zo nodig weer aan. Nachtopname, lichtval en tijd van het jaar kunnen soms kenmerkende vlekken en begrenzingen weg laten vallen. Zo had ik in 2018 zeven beftekeningen getekend en in Marterpassen 25 besproken. Deze individuen wilde ik dit jaar weer voor de camera krijgen en ik was erg benieuwd of de moertjes weer jongen kregen. Figuur 1 geeft een voorbeeld van een beftekening en de foto's waarop deze is gebaseerd.

Figuur 1. Beftekening van boommarter Bruno (links) op basis van de beschikbare foto's.

1.3. De cameravallen

De volgende cameravallen werden door mij dit jaar gebruikt:

2x Bushnell TROPHY CAM 119456 – die ik op foto's zet (1 het gehele jaar plus 2de vanaf mei);

2x Bushnell 119439 Nature View HD Max Trail Camera – op 3x foto en filmen;

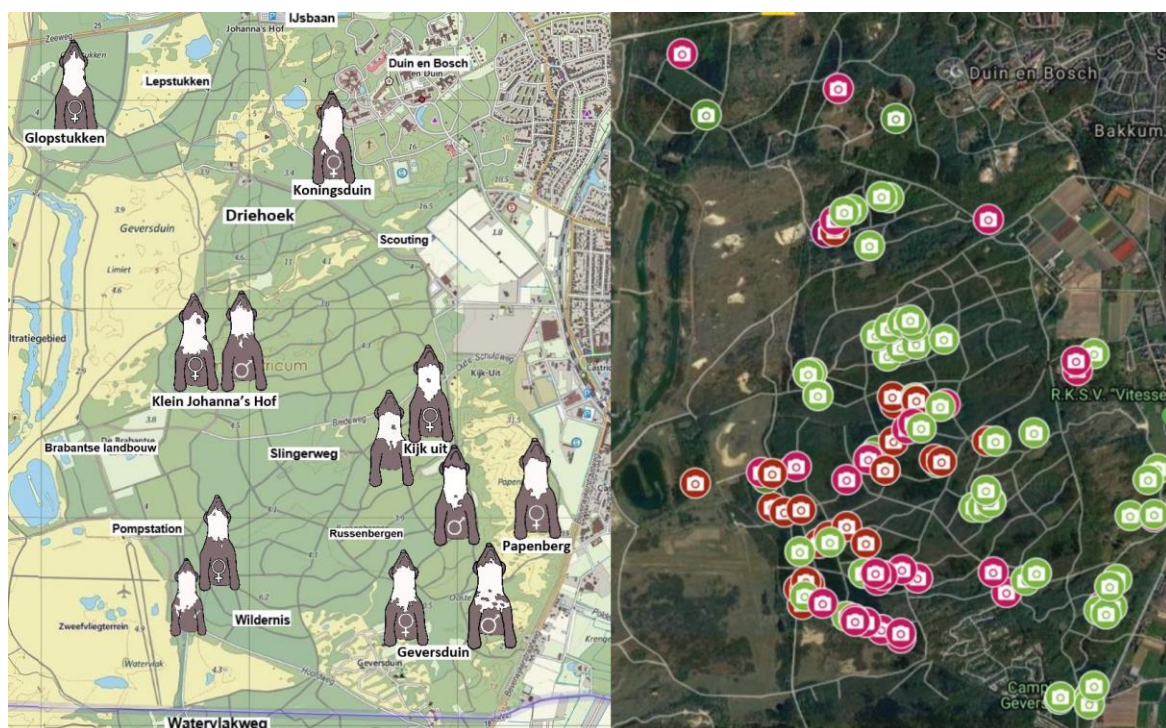
1x Stealth Cam DS4K Combi stand film en foto's (vanaf half juni).

In 2019 heb ik bijna elke week ruim 4 uur besteed aan het onderzoek. Dit bestond uit het zoeken en controleren van bomen, het controleren en zo nodig verplaatsen van de camera's, het uitlezen van de geheugenkaartjes en het opnieuw aanbrengen lokstof. Als lokstof werd merendeels pindakaas, gedroogde pruimen en valeriaan gebruikt en af en toe anijsolie, visolie en appel. In de zoogtijd werden de camera's twee, soms drie maal per week bezocht om onder meer lokstof aan te brengen. In 2019 ook veel beelden bekeken die de afgelopen jaren verzameld zijn. Dit leverde weer nieuwe inzichten op.

2. Resultaten

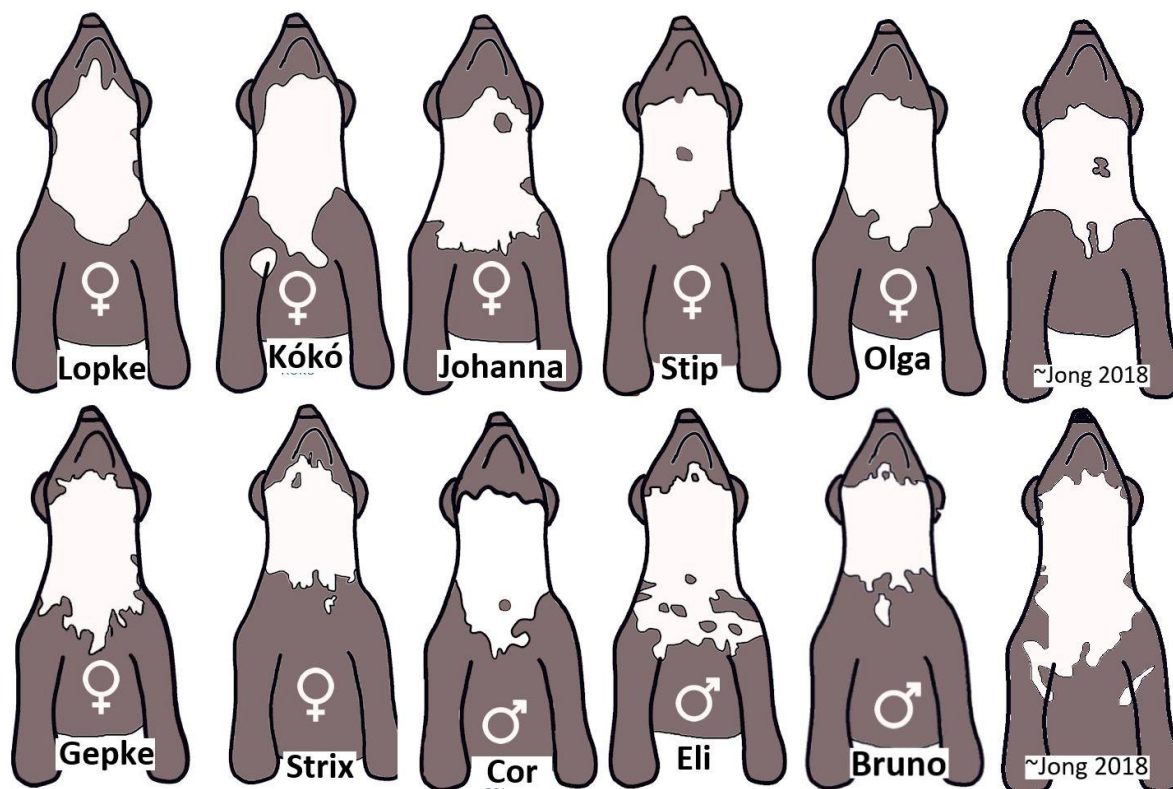
In 2019 werden op zeven plekken jongen gevonden en werden 12 volwassen individueel herkenbare dieren waargenomen: zeven moeren, drie mannen en twee vermoedelijk jongen van vorig jaar. De vraag is natuurlijk of dit alle aanwezige dieren zijn. Wellicht niet, want in het noordelijke deel van het gebied mis ik bijvoorbeeld mannen. Hier heb ik echter ook minder tijd aan het onderzoek besteed.

In voorgaande jaren had ik minder succes met de cameravallen. Het ging in 2019 beter. Sommige boommarters reageren nu erg goed op de lokstof, andere exemplaren zijn echter onvoorspelbaar: deze komen de ene keer wel en de andere keer niet op de lokstof af. Sommige exemplaren reageren nauwelijks op de lokstof.

Figuur 2. Kaart met links de locaties waar individueel herkenbare boommarters werden gesignaleerd en rechts de locaties van de cameravallen, waarbij met groen is aangegeven waar wel een of meer boommarters werden geregistreerd en met rood de locaties waar geen resultaat werd geboekt.

Figuur 2 geeft links een overzicht van de locaties waar de individueel herkenbare dieren zijn waargenomen en rechts de locaties waar de cameravallen stonden en welke camera's wel en welke geen resultaat opleverden. In figuur 3 staan de beftekeningen van de twaalf individueel herkenbare boommarters in het deelgebied Castricum. De zeven moeren en de drie volwassen mannen zal ik individueel bespreken. Voor het verslag heb ik ze namen gegeven.

Figuur 3. De beftekeningen van de individueel herkenbare volwassen boommarters in 2019.

2.1. Glopstukken – vrouwtje Lopke met jongen

In dit gebied was in 2018 voorplanting. In 2019 heb ik regelmatig geschikte bomen gecontroleerd en op 29 april had ik succes: uit een populier hoorde ik plots jongen boommarters hoorde roepen. Een nieuwe plek. In de boom lag een mooie latrine. Diezelfde avond heb ik met de hengcam de holte geïnspecteerd en zag ik een moertje met vier jongen van ongeveer drie weken oud. Om het moertje goed te identificeren besloot ik een cameraval op de boomholte te richten. Omdat de camera vanaf het voetpad duidelijk zichtbaar was besloot ik de camera net na zonsondergang op te hangen en net na zonsopkomst op te halen. Dit leverde weinig maar wel bruikbare beelden voor de befteking op. Jorg Schagen zag deze moeder goed op 5 en 8 juli. Hij kon aan de hand van de beftekening en de achterliggende foto's bevestigen dat het om dit moertje ging. Ik noem haar nu Lopke. Op 8 juli werden 400 m noordelijk van de nestboom alle vier jongen nog gezien. In dit gebied stond bijna het hele jaar rond een cameraval op een plek waar andere jaren regelmatig een boommarter langs kwam, maar deze camera heeft dit jaar geen beelden van boommarter vastgelegd. Dit is sinds 2010 het 9de jaar dat ik in Glopstukken jongen aantref (tabel 1). Na de vondst van de nestboom en de jongen ben ik weinig in dit gebied geweest.

Tabel 1. Jaren waarin sinds 2010 in Glopstukken jonge boommarters zijn gezien.

Jaar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Minimumaantal jongen	1		1	2	3	3	4	1	2	4

2.2. Koningsduin / Driehoek / Scouting– Kókó lacterend

Op 3 mei zag een duinbezoeker een overstekende boommarter vlak bij de plek waar ik in 2013 een boom met latrine vond. Controle van deze boom leverde niets op, maar een paar bomen verder zag ik op ca. 15 m hoogte op een tak een mooie latrine (fig. 4). Elke boom waar ik ooit een latrine in heb aangetroffen wordt in de volgende jaren gecontroleerd, maar zo'n hooggelegen latrine was voor mij nieuw. Een cameraval die ik onder de boom plaatste leverde beelden op van een lacterend moertje die van voldoende kwaliteit waren om een beftekening te kunnen maken. Het bleek een nieuw moertje te zijn dat de naam Kókó kreeg. Posten op meerdere dagen, zowel rond zonsopgang als rond zonsondergang leverde helaas geen zichtwaarnemingen op. In december verscheen Kókó op cameravalbeelden in de driehoek.

Figuur 4. De latrine van moertje Kókó op ca. 15 m hoogte in een abeel.

2.3. Klein Johanna's Hof - vrouwtje Johanna met jongen en Bruno

Onder een boom die veelvuldig als verhuisboom werd gebruikt plaats ik altijd in maart/april een cameraval. Ook dit jaar weer met succes: op 22 april registreerde de camera een boommarter met duidelijk zichtbare testikels. De beelden van deze man, die de naam Bruno kreeg, waren bruikbaar voor een beftekening (zie figuur 3).

Op 7 mei kwam de bekende moeder goed in beeld en het was duidelijk dat ze lacterend was. Deze moeder, Johanna genoemd, is hier zeker vanaf 2017 actief. Hiervoor zat in ieder geval vanaf 2012 een andere moeder hier. Tabel 2 geeft het aantal jongen dat in dit territorium werd waargenomen.

Er zijn geen pogingen gedaan om de jongen met de hengcam te controleren. De voorgaande jaren leverde dat niets op omdat de boom zich daarvoor niet leent. Op cameravallen die ik in september noordelijker en noord-oostelijker plaatsten leverden beelden op van Johanna, een jong en Bruno. Met de beftekening van dit jaar van Johanna bleek dat zij de onbekende boommarter was die in december 2018 in deelgebied Slingerweg-Russenbergen was gefotografeerd.

Op 9 september registreerde de cameraval Johanna samen met 1 jong. Ditzelfde jong staat samen met een man Bruno op 20 september op de foto en film. Beide doen zich te goed aan de pindakaas op de lokstam (figuur 5 links).

Tabel 2. Het aantal waargenomen jongen in het deelgebied Klein Johanna's Hof in de periode 2012-2019.

Jaar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Minimumaantal jongen	2	2	2	2	3	1	3	1

Figuur 5. Een Jonge boomarter (links) en boomarterman Bruno (rechts) samen aan de Pindakaas. Inzet rechtsonder Bruno op 25 december in een boom met een winterlatrine (inzet rechtsboven).

Op 17 maart zag ik 350 meter oostelijker een boomarter in een boom met een winterlatrine die ik toen niet kon herkennen. Op 23 december zag ik in deze boom wederom een latrine. Bij controle op 25 december zag ik dat Bruno in deze boom lag. Hij had mij helaas ook in de gaten en klom de boom uit, waarbij ik bruikbare foto's voor beherkenning kon maken. Het was voor het eerst dat ik een bekende boomarter bij een winterlatrine zag en helemaal dat het een mannetje was. Ik ging er tot dan toe van uit dat latrines meestal door moertjes worden gemaakt. Nam aan dat mannen ook met drollen hun territorium markeerde en meer mobiel zijn.

2.4. Kijk uit - lacterend vrouwtje Stip en man Cor

De in 2018 ontdekte latrine-boom was dit jaar door verval minder geschikt geworden. Op 3 mei werd 500 meter zuidelijker van deze boom het moertje Stip gefotografeerd door een cameraval. Ze was lacterend en had toen dus jongen.

In dit gebied vond ik ook een boom met redelijk verse latrine. Helaas posten en cameravallen leverde geen waarnemingen op van boomarter. Op dezelfde locatie werd in die periode ook een onbekende marter vastgelegd, mogelijk een jong van vorig jaar.

In mei werden foto's gemaakt van een boomarterman die bruikbaar waren om een beftekening te maken. Deze man is in maart-april ook 2 km zuidelijker gezien in het gebied Heemskerk en door Jan Bouwman gefotografeerd. Hij werkt hier met cameravallen en noemde deze man Cor. Later registreerde ik deze man ook op de Papenberg.

2.5. Papenberg - vrouwtje Olga met jongen en de mannen Cor en Eli

Om het moertje dat hier in 2018 jongen had terug te vinden is hier vanaf 11 mei tot half juni een cameraval gezet, dicht bij de verlaten latrineboom die ik in 2013 had gevonden. Begin juni werd er een tweede cameraval bijgeplaatst. De camera's werden driemaal verplaatst, eerst 100 m zuidelijk, later 200 m noordelijker. De tekening van de bef van de boommarter die op 9 juni met een van de cameravallen werd gefotografeerd bleek gelijk aan die van het moertje uit 2018. Het moertje, Olga, kwam in beeld met ten minste drie jongen. Deze hadden geen interesse in de lokstof: ze kwamen spellend door het beeld gelopen. Helaas waren de opnamen van de jongen slecht belicht. Tabel 3 geeft het minimumaantal jongen dat hier sinds 2012 is waargenomen.

De cameravallen op de Papenberg registreerde twee verschillende mannen. Een, Cor, was al eerder in beeld gekomen op locatie Kijk uit. De andere was nieuw en kreeg de naam Eli.

Tabel 3. Het minimumaantal jongen dat in deelgebied Papenberg is waargenomen sinds 2012.

Jaar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Minimumaantal jongen	1+					?	3	3

2.6. Camping Geversduin – vrouwtje Gepke met jongen en de mannen Cor en Eli

Via de mail hadden we in 2018 filmpjes en foto's van een boommarter ontvangen, gemaakt door campinggasten. Dit jaar werden wel verschillende meldingen van campinggasten ontvangen, maar geen beelden. In voorgaande jaren waren hier geen cameravallen geplaatst, maar dit jaar werden van 14/ 20 juni twee camera's ten noorden van de camping opgesteld. Omdat op die locatie geen beelden werden gemaakt zijn de camera's 100 m verplaatst en dat had wel succes. De boommarter van 2018 kwam mooi in beeld en bleek lacterend. Paar dagen later werden zeker twee jongen op beeld vastgelegd. Op deze locatie kwamen ook de twee boommartermannen Cor en Eli in beeld.

2.7. Pompstation - vrouwtje Strix of een ander vrouwtje met jongen

Strix zat in 2018 in de boom waar ik in 2012 voor het eerst boommarter jongen had. In 2017 zat Strix in een boom 200 meter noordwest van deze boom. Vorig jaar de beftekening van het moertje zeer goed in beeld kunnen brengen. Dit jaar heb ik veel tijd in gestoken in het terugvinden van dit moertje. In de nestboom zat dit jaar een bosuil met jongen. In andere bomen trof ik geen sporen aan. In dit gebied van 0,6 km² is op 40 plekken gezocht met cameravallen. Helaas reageerde het moertje niet op de lokstof en op 34 plekken was er geen registratie van boommarters. Op 6 plekken kreeg ik toch boommarterbeelden, op 1 september was eindelijk de moeder Strix herkenbaar in beeld, op een andere locatie een duidelijk herkenbare onbekende waarschijnlijk een jong uit 2018 van Watervlakweg. Op 250 meter zuidelijker registreerde een cameraval een boommarter met jongen. Bijna op dezelfde plek waar in 2016 ook een boommarter met jongen voor de camera kwam. Het is onduidelijk of dit Strix is. De beelden zijn daarvoor niet goed genoeg. Dit kan ook de moeder van de Watervlakweg zijn geweest. De nestboom van de watervlakweg met jongen is 500 meter zuidelijker van deze locatie. Een ander vrouwtje sluit ik ook niet uit. Op de andere drie plekken staat een boommarter op beeld alleen niet herkenbaar. Tabel 4 geeft het minimumaantal jongen dat hier sinds 2012 is waargenomen.

Tabel 4. Het minimumaantal jongen dat in deelgebied Pompstation is waargenomen sinds 2012.

Jaar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Minimumaantal jongen	1				2	1	2	3?

2.8. Watervlakweg (gebied Heemskerk) – vrouwtje met jongen

Gerhard Derks deed ook dit jaar boomarteronderzoek zuidelijk grenzend aan mijn onderzoekgebied. Vorig jaar vond ik daar in het geelgebied Watervlakweg, een nestboom. Deze was dit jaar niet bezet, maar er werd wel een nieuwe nestboom met jongen aangetroffen. Deze locatie valt net buiten mijn onderzoekgebied.

3. Conclusies

In een gebied van 5,5 km² zijn zeker 7 territoria aanwezig. In totaal werden in dit gebied op 111 locaties cameravallen opgehangen. Op 1 á 2 meter voor deze camera werd met ijzerdraad op ca. 45 cm hoogte een stammetje horizontaal tussen 2 punten ophangen. Op 56 plekken kreeg ik beelden van boomarters, op 55 plekken geen enkel beeld van boomarter.

Met 12 individueel herkenbare boomarters waarvan 7 met jongen had ik meer resultaat met de cameravallen verwacht.

Er zijn boomarters die niet op de lokstof reageren. Een daarvan is Strix, de moeder die ik alleen ken van posten kwam slecht 1x herkenbaar voor de cameraval. Dit was op een tak 1,5 meter boven de grond.

In 2018 had ik het vermoeden dat in dit gebied ruimte is voor 11 vrouwelijke territoria. Bij nameten is het gebied kleiner. Hoeveel het er maximaal zijn weet ik nog niet. Er zijn er zeker zeven en mogelijk overlap met de moeder van watervlakweg. Gebieden waar nog onduidelijkheid is zijn: Lepstukken, ijsbaan, Duin en Bos, pompstation, Brabantse landbouw, wildernis, russenbergen en scouting.

Bij vijf vrouwtjes werden jongen gezien.

Er zijn drie herkenbare mannen vastgesteld: Bruno, Cor en Eli. Cor en Eli werden beide op zowel Papenberg als Camping Geversduin gefotografeerd, zij het niet tegelijk. Ze lijken niet territoriaal ten opzichte van elkaar, wat doet vermoeden dat Eli een nog niet seksueel actieve zoon van Cor is.

Leo Heemskerk
boomarter@outlook.com

ANECDOTISCHE WAARNEMINGEN

Boommarterwaarnemingen in De Wieden

Marten Boonstra

In augustus 2019 zat in het natuurgebied Weerribben-Wieden in een territorium van een ottervrouwtje met drie jongen, ook een boommartervrouwtje met eveneens drie jongen. Het betrof hier een legakker waarvan de waterkanten werden benut door de otters en het hogere deel door de boommarters. Soms liep er ook nog een familie bunzing ongestoord over de legakker.

Tijdens opnames met de camera van otters in het noorden van De Wieden hoorde ik, samen met otterfilmer Hilco Jansma, bij windstil weer spannend geritsel in het riet en de dichte bosschages: een gezin boommarters! Naarmate de jonge boommarters ouder en groter werden, gingen ze steeds verder het territorium verkennen en zelfstandig op onderzoek uit. Net als bij jonge otters, waren er gedragsverschillen tussen de jonge boommarters te zien. Een jong was dominant, onderzoekend, initiatief nemend en vertoonde lef, een ander was verlegen, teruggetrokken en gauw in paniek.

Tijdens het enerverende en intensieve otterseizoen 2019 deden wij globaal één boommarterwaarneming tegen 16 otterwaarnemingen. Vanwege het hoge riet en gras was het lastig om de waarnemingen op beeld vast te leggen, maar soms stonden de boommarters rechtop om een beter zicht op hun omgeving te hebben. Doordat onze focus op otters was gericht, was er niet veel tijd om lang te wachten op een goede kans om de boommarters te fotograferen. Toch deed zo'n kans zich voor: de drie jonge boommarters gingen nieuwsgierig rechtop staan om te kijken naar de otterspotter in zijn 'ghillie suit'. Ze vonden vermoedelijk de otterspotter maar een afwijkende, beweegbare en dampende struik in het moeraslandschap. Voor de gecamoufleerde otterspotter een prachtige bijvangst!

Foto 1. De drie jonge marters in De Wieden in 2019.

Foto 2. Twee van de drie jonge boommarters lieten hun keelvlekken duidelijk zien.

Ik observeer al jarenlang marters in De Wieden. In 2013 zat ik in mijn camouflagepak in een moerasbosje in De Wieden te wachten op een voorbij zwemmende otter. Na ongeveer een uur te hebben gewacht ritselde het aan de overkant van de sloot en het geluid kwam steeds dichterbij. Hierna sprong een boommarter uit de bosjes. Mijn camera in de aanslag gebracht en getracht scherp te stellen. Door het inzoomgeluid, hoe minimaal ook, stond de boommarter rechtop te kijken. Hij vond mij maar een rare grote groene vogel, denk ik. Binnen drie seconden had ik het beeld scherp maar de boommarter was al verdwenen. Ik meende dat ik bij het kegel maken de tepels van de boommarter zag. Twee dagen later ben ik hier weer gaan posten en toen vond ik in de bosjes waar de boommarter vandaan was gekomen ook een groot nest van riet, vermoedelijk van een zwaan (foto 3). Het nest was gemaakt van een opeenhoping van afgedankt riet. Midden in het nest zat een vers gat! Er waren allerlei sporen naar en van dit gat. Zou het kunnen zijn dat in het omvangrijke nest de boommarter een nest had gehad?

[De redactie wijst op de tunnels die boommarters maken bijvoorbeeld in horsten van buizerd of havik, waar vermoedelijk ook jongen in worden geworpen. Vooral in een gebied als De Wieden, met een tekort aan oud en dik geboomte, zou dit eventueel best vaker kunnen voorkomen!]

Foto 3. Waarschijnlijk door een boommarter gebruikt gat in een zwanennest in De Wieden, 2013

Marten Boonstra
 martenboonstra@gmail.com

Vondst dode zogende boomarter op Imbosch

Vilmar Dijkstra

Het gebeurt niet vaak dat je een verse dode boomarter vindt, anders dan een verkeersslachtoffer. Maar op woensdag 22 mei 2019 werd in het noordelijke deel van De Imbosch een zogende boomartermoer dood aangetroffen. Het kadaver lag op een in onbruik zijnde dassenburcht. Het had een verformfaaide vacht in de nek en de hals en er zat op die plekken wat bloed. Het dier was nog niet lang dood, gezien de gedeeltelijke lijkstijfheid. Er was ook nog slechts een enkel klompje eieren door vliegen afgezet (figuur 1).

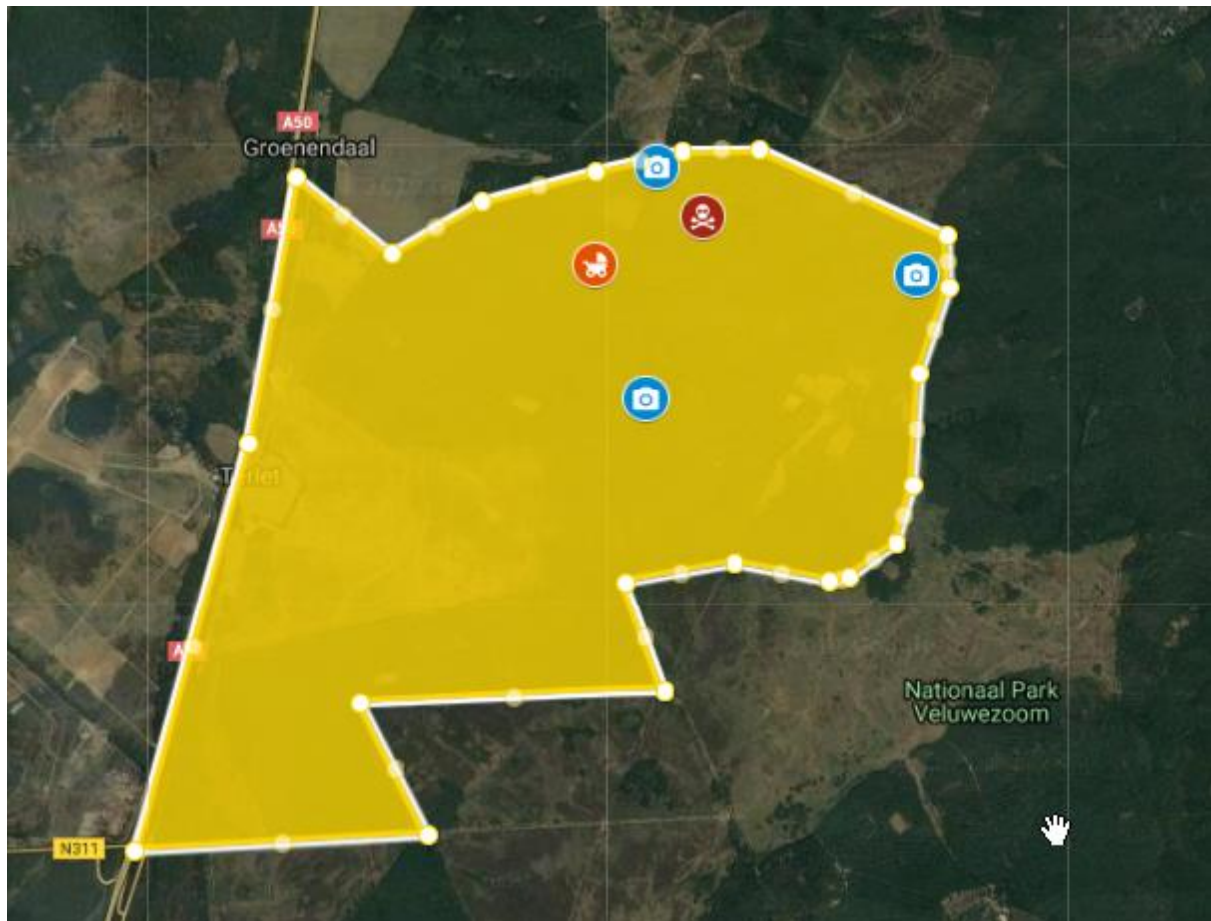
Figuur 1. De dode boomarter op de Imbosch op 22 mei 2019. Duidelijk zichtbaar zijn de aangezogen tepels.

Voor de pijp van de dassenburcht waar de bommarter lag, was veel gerommeld, alsof er een worsteling had plaatsgevonden. Bij inspectie van die pijp met een camera was een deel van een onderkaak van een wild zwijn te zien, waarop voor een deel nog vleesresten zaten. Bij zo'n vondst denk je uiteraard als eerste aan de jongen die waarschijnlijk ergens in een boomholte liggen en geen enkele kans maken om het verlies van hun moeder te overleven. Maar om welk vrouwtje ging het hier nu eigenlijk en waar is het nest?

Op ongeveer 30 meter van waar de dode moer lag staat een dode beuk, waarin in de afgelopen jaren in de winter met enige regelmaat latrines en prooiresten werden gevonden, wat wees op een frequente aanwezigheid van een of meer boomarters. Dit was ook zo in de winter van 2018/2019. Inspectie van deze boom met een camera liet echter een holte zien met enkele veren van holenduiven.

Aan de noordkant van de Imbosch zijn bij mij twee vrouwtjes bekend. In het territorium 'Velperweg' bevond zich op dat moment in een levende beuk een nest met vier jongen. Dit is 770 meter ten zuidwesten van de dassenburcht (zie figuur 2). Bij inspectie van die nestboom op 22 mei om 16.30 uur was een vrouwtje te zien dat onverstoord haar vier jongen aan het zogen was.

Aan de oostkant van de dassenburcht, in het territorium 'Kouwerik' huist een vrouwtje dat we 'Neurietje' noemen. Deze dame verscheen echter op 25 mei 2019 op de befcam (een combinatie van een raamwerk waarin wat lokvoer wordt aangeboden en een cameraval) in haar territorium. Van opnamen op 27 april was dankzij de aangezogen tepels al duidelijk dat ook Neurietje jongen had. Haar nest is in 2019 echter niet gevonden, wellicht doordat haar territorium zich uitstrekt tot buiten het onderzoeksgebied.

Figuur 2. Onderzoeksgebied Imbosch. Met globale locaties van voor dit geval van belang zijnde befcams, de 'plaats delict' en de nestboom.

Wie was dit dode vrouwtje dan en waar huisde ze? Aan de hand van het befpatroon is in het befcam-archief gezocht naar een match. Daaruit bleek dat het om een dier gaat dat op 26 en 27 februari 2018 op een befcam in het houthok van een bewoner van de Imbosch verscheen (figuur 3). De woning staat op de overgang van Imbosch naar het noordelijk gelegen Loenermark (figuur 3). Dit is op 500 m afstand ten noorden van de dassenburcht. Op 8 maart 2018 verscheen ze op de befcam die in het territorium Velperweg staat opgesteld, ongeveer 1200 m ten zuidwesten van de dassenburcht. Van 10 maart tot 1 juni was de befcam op deze locatie niet functioneel. Op 4 en 26 juni 2018 verschijnt ze daar weer. Van 30 juni tot 23 augustus was deze befcam wederom niet functioneel. Op zes dagen in september en op 2 en 8 oktober 2018 was het bewuste vrouwtje weer aanwezig. Vanaf 12 oktober 2018 tot 19 januari 2019 was deze befcam wederom niet functioneel. Daarna werd ze niet meer op deze of een van de andere befcams in het onderzoeksgebied Imbosch waargenomen.

Figuur 3. Het betreffende vrouwtje ruim een jaar eerder op de befcam in het houthok op de grens Imbosch-Loenermark.

Op 11 september 2019 is door Sim Broekhuizen sectie gepleegd op het dier, in aanwezigheid van Dennis Lammertsma, Maurice La Haye en de auteur (een grote delegatie doordat nog secties op een wilde kat, een hamster en een aantal eikelmuizen volgde). Daaruit bleek dat de boommarter, zoals al werd vermoed, was doodgebeten, waarbij de achterkant van de schedel geheel was verbrijzeld. Als mogelijke dader valt te denken aan een hondachtige of een das. Er waren drie placentallittekens te zien. De jongen zijn dus ergens in het nest gestorven, want het nest is niet gevonden. In de maag bevonden zich twee jonge rosse woelmuizen, een (mest)kever en wespenbroed. Verder ging het om een ogenschijnlijk gezond dier.

Bovenstaande geeft het idee dat het om een dier gaat dat in 2018 waarschijnlijk rondzwierf aan de noordwestkant van de Imbosch. Daarna heeft ze zich waarschijnlijk opgehouden op de Loenermark, ten noorden van de Imbosch. Dat ze bij de dassenburcht is aangetroffen kan betekenen dat een klein deel van de Imbosch binnen haar territorium viel, met ten zuidwesten en zuidoosten van haar twee andere zogende vrouwtjes. Mogelijk is ze bij de pijp, waarin een deel van een wild zwijn lag, overrompeld en is ze ter plekke doodgebeten. De tekenen van een worsteling bij die pijp versterken dit beeld. Dat het dier op de Loenermark is doodgebeten en mee is genomen naar de dassenburcht is niet uit te sluiten, maar lijkt minder waarschijnlijk.

Vilmar Dijkstra
vilmar.dijkstra@zoogdiervereniging.nl

Wilma de Boomarter

Wilma Aalbers & Jack de Vries

Graag willen we iets vertellen over onze belevenissen in 2019 in het natuurgebied Bekendelle onder Winterswijk.

Op tweede paasdag, 22 april, waren we aan de wandel toen Wilma plots een beest boven in een boom zag. Haar eerste gedachte was: "een eekhoorn", maar Jack kon haar verzekeren dat dit geen eekhoorn, maar een boomarter was! Wat gaaf om zo'n dier voor het eerst in ons leven te zien! We zagen het dier een holte in de boom ingaan. Slechts 15 minuten later kwam het er weer uit met de bek onder het struif. Daarna verdween de marter hoog in de bomen uit het zicht.

De dag erna ga je terug en dan hoop je wederom een glimp op te vangen. En zie daar, wat een geluk kun je hebben. Na even gewacht te hebben zien we de boomarter uit de boomholte komen. De dagen erna ga je weer kijken en denkt bij jezelf "we hebben al zoveel geluk gehad, we zullen haar wel niet meer zien". Achteraf blijkt deze marter deze holte uitgekozen te hebben om haar jongen te werpen. De nestboom was net vanaf een wandelpad te zien. Daardoor hebben we in totaal meer dan een maand kunnen genieten van haar en haar drie jongen. Het heeft even geduurd voordat we wisten of er jongen waren, totdat ze op enig moment zodanig ging zitten dat haar aangezogen tepels zichtbaar waren. Ze heeft zo ca. 10 minuten gezeten. Daarna hebben we haar niet meer zo op deze plaats zien zitten. Het leek alsof ze ons wilde tonen dat ze jongen had.

We hadden onze waarneming vervaagd gemeld bij 'waarneming.nl'. Daarop namen Peter van der Leer en Sim Broekhuizen, die in dit gebied onderzoek doen naar boomarters, contact met ons op. Zij gaven ons veel informatie en zij hebben weer veel foto's van ons gekregen. Peter en Sim stelden voor het moertje de naam Wilma te geven. Door regelmatig aanwezig te zijn hebben we haar vaak op jacht zien gaan. Soms zagen we haar ook terug komen. Onze aanwezigheid op het wandelpad heeft ze volgens ons niet als vervelend of bedreigend ervaren. Meerdere keren zat ze rustig in de boom en deed haar ding. Heel soms keek ze recht in de camera.

Tja, en dan zit je te wachten tot de jongen zich laten zien. Eerst tellen we er twee, totdat 'Wilma' met de jongen naar buiten gaat. Dit doet ze door voor de opening van de holte te gaan zitten en met geluidjes de jongen naar buiten te lokken. Komt een van hen ver genoeg met het kopje buiten het hol, dan pakt ze het jong in het nekvel en draagt het naar beneden (foto 1). Vanaf dat moment laat het paartje Middelste bonte spechten, dat een nest in dezelfde boom heeft, zich gelden door iedere keer rakelings langs haar heen te scheren (foto 2). Beneden op de grond (buiten ons zicht) mogen de jongen gaandeweg steeds langer spelen. Moeder gaat dan weer de boom in en houdt toezicht. Vindt ze dat het lang genoeg is geweest, dan haalt ze de jongen weer één voor één op en brengt ze weer naar het hol. Veelal gaat ze daarna zelf op jacht.

Op 17 mei verhuist 'Wilma' met haar jongen naar een hoger gelegen holte in dezelfde boom. De eerste holte was een spechtengat, waarschijnlijk van een zwarte specht, de nieuwe holte was wellicht een inrottingsgat. Aan de achterkant zat ook nog een spechtengat waar Wilma mogelijk ook wel gebruik van maakte, maar dat was voor ons niet te zien. Na de verhuizing laten de jongen zich steeds vaker zien. Je ziet ze snel groter worden, waardoor het moment steeds dichterbij komt dat ze gaan vertrekken. Dat moment komt al spoedig. We zien haar op 28 mei met de jongen de boom verlaten, waarbij ze weer wordt lastiggevalen door de het paar Middelste bonte spechten. Daarna zien we 'Wilma' een aantal dagen niet bij de nestboom.

Op 7 juni, als Peter en Sim toevallig ook aanwezig zijn, zien we dat 'Wilma' het laatste jong van de Middelste bonte spechten uit het nest rooft (foto 2) en verdwijnt. Nog eenmaal komt ze kort daarna terug om te controleren of het spechtennest echt leeg is. Daarna komen we 'Wilma' nog éénmaal op een andere plek tegen terwijl ze met een jong op jacht is. Het jong zit rustig te wachten terwijl moeders een jonge merel uit een nest pikt. Vanaf dat moment hebben we haar alleen of samen met de jongen nog wel een aantal keren op beelden van de cameravallen van Peter en Sim gezien.

Inmiddels is de ranstijd weer voorbij. Nu maar hopen dat 'Wilma' besluit ook in 2020 weer in dezelfde nestboom haar jongen te werpen en daar groot te brengen. Dan kunnen we weer een lange periode genieten van haar/hun aanwezigheid! Uit de camerabeelden blijkt dat Wilma nog herhaaldelijk bij de nestboom komt. Ook de in de boom aanwezige latrine wordt nog af en toe gebruikt.

Foto 1. 'Wilma' brengt een jong naar beneden.

Foto 2. Middelste bonte specht scheert vlak langs 'Wilma' terwijl die het nest plundert.

Wilma Aalbers
Wilm-43@live.nl

Jack de Vries
info@devrolijkefoto.nl

GEDRAG

Grensbewaking bij boommarters – een verkenning

Jaap Mulder, Ruud van den Akker & Paul ten Den

In ons boomarter-onderzoek bij Bilthoven gebruiken we sinds maart 2016 ook zenders. Aanvankelijk waren dat alleen zogenaamde VHF-halsbandjes, die piepsignalen afgeven waarmee de dieren met behulp van een ontvanger en richting-gevoelige antenne te vinden en te volgen zijn. Vanaf oktober 2017 gingen we experimenteren met GPS-halsbanden, toen we een firma vonden, e-Obs in Duitsland, die halsbandjes van 50 gram maakte, klein genoeg voor marters: maximaal 4% van hun lichaamsgewicht. Deze halsbandjes zijn naar eigen wensen te programmeren; zo kun je bijvoorbeeld bepalen wanneer en hoe vaak ze hun eigen locatie vastleggen met behulp van de satellieten ('Tom-tom-functie'), en wanneer ze VHF-piepjes uitzenden waarmee je ze in het veld kunt vinden. Dat laatste is nodig om de verzamelde gegevens via een antenne te kunnen downloaden naar een computer. Omdat er vanwege het gewicht maar een kleine batterij in de halsband kan en zonnepaneeltjes niet veel zin hebben bij een nachtdier, moet je zuinig omspringen met de beschikbare energie. De levensduur van een GPS-halsbandje voor boommarters is dus beperkt. Omdat wij in het algemeen graag nauwkeurige looproutes willen hebben, stellen we het interval tussen opeenvolgende locatie ('fixen') meestal in op 5, 6 of 10 minuten. Dan gaat zo'n halsbandje drie tot vier maanden mee, voordat de batterij leeg is.

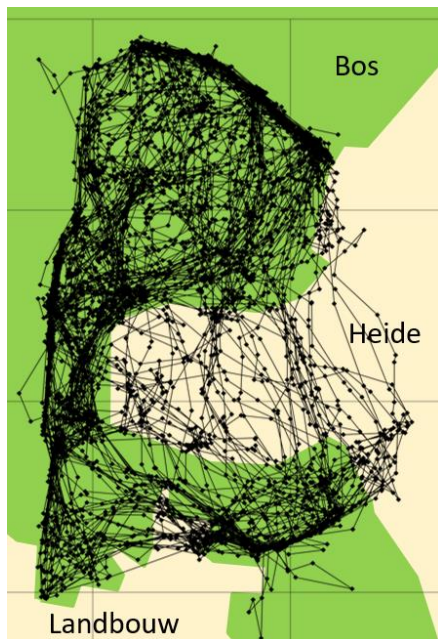
Afgelopen voorjaar volgden we ook een drietal mannetjes in een project in Overijssel. Elke nacht en elke vijf minuten werd hun positie vastgelegd, meestal met een nauwkeurigheid van minder dan 10 meter. Bij het bekijken van de kaartjes van al hun looproutes viel het ons op, dat er op sommige plekken aan de randen van de territoria dichte concentraties van fixen waren. Een voorbeeld in fig. 1.

Bij nader inzien zagen we dat verschijnsel ook in de gegevens van een Bilthovens mannetje, maar (nog) niet bij de vrouwtjes. Blijkbaar bezoeken de mannetjes de grenzen van hun territorium veel vaker dan willekeurige plekken er middenin.

Toch was het niet zo dat alle territoriumgrenzen vaak bezocht werden. Zo was er bij het Bilthovense mannetje 'Sim' slechts één stukje grens, van ruim een kilometer lengte, dat drukbezocht werd, aan de noordoostkant van zijn territorium. Omdat alle andere kanten van zijn leefgebied grenzen aan woonwijken of open landbouwgebied, ontstond het vermoeden dat zo'n drukbezochte grens duidt op contact met een aangrenzend mannetje, wat in dit geval alleen te verwachten is daar waar bos is. Bij nader inzien waren ook de drukbezochte stroken bij de Overijsselse mannetjes vooral in stukken met bos te vinden, en niet of veel minder op plekken waar de grenzen door landbouwgebied of heide liepen.

Op één plaats hadden we twee aangrenzende mannetjes gezenderd. Hun gemeenschappelijke grens (geheel liggend in bos) van ruim een kilometer lang leek behoorlijk scherp gedefinieerd, en werd door beide mannetjes veel bezocht. Met een geprint kaartje van hun looproutes in de hand volgden we (in december weliswaar, 4-7 maanden na het verzamelen van de gegevens) hun gezamenlijke grens.

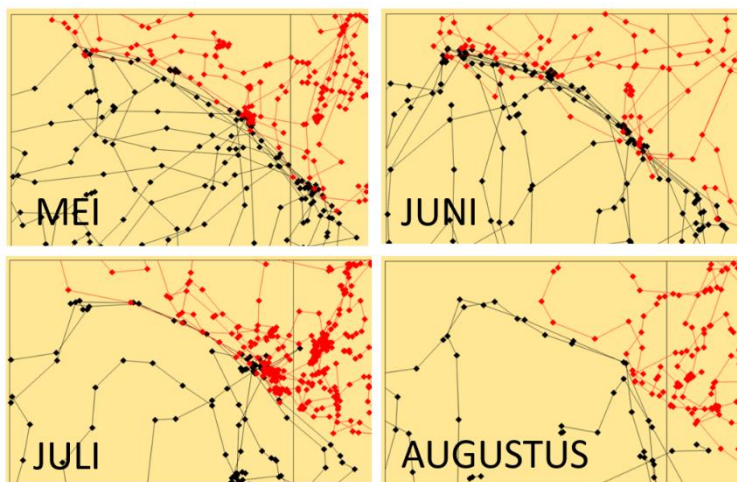
Opvallend was dat de grens eigenlijk nergens een pad of andere duidelijke structuur volgde, niet in de boomkronen en niet op de grond. Hij liep midden door de bosvakken heen. Het was ons een raadsel waar de dieren zich op oriënteerden.

Figuur 1. Kaartje van alle looproutes van boommartermannetje Bm2 in Overijssel, van half mei tot half augustus 2019. De horizontale en verticale lijnen vormen een kilometer-raster. De achtergrond is grofweg ingedeeld in bos, heide en landbouw. De dichte zone boven in het beeld is de grenszone met de buurman Bm3 (zie figuur 2).

Het enige wat ons opviel, was dat er af en toe een of meer omgevallen bomen op de grens lagen. Dat zouden natuurlijk mooie structuren zijn om te markeren met geur en/of keutels, maar nu waren er in elk geval geen keutels te vinden. Bovendien hebben we (nog) geen random-routes door het bos gelopen om te zien of daar misschien net zoveel omgevallen bomen te vinden waren als op de territoriumgrens. Kortom, voorlopig geen antwoorden op de vraag: waarom ligt de grens waar hij ligt?

Er lijkt wel een invloed van het seizoen te zijn op het bezoeken van de territoriumgrens. In figuur 2 staan de looproutes van de buurmannelen weergegeven, steeds in vijf opeenvolgende nachten in het midden van de maanden mei, juni, juli en augustus. In mei en vooral juni lijkt de grens het vaakst bezocht, in juli en augustus is dat veel minder het geval. De verzamelde gegevens over het loopgedrag bij de territoriumgrenzen zullen in de toekomst nog nader en completer worden geanalyseerd.

Figuur 2. Looproutes van twee aangrenzende boommartermannetjes bij hun gezamenlijke grens. In elk kaartje zijn vijf opeenvolgende nachten afgebeeld in het midden van de maand. Tussen de opeenvolgende punten (fixen) liggen steeds vijf minuten. De afstand tussen de verticale lijnen is 1 km.

Predatie-onderdrukking: twee theorieën waarvan er tenminste één niet klopte

Sim Broekhuizen

In Bekendelle, een natuurgebied onder Winterswijk, had in 2019 een boommartermoertje haar jongen in een holte in een dood deel van een boom. In een holte enkele meter daarboven zat het nest van een paartje middelste bonte spechten. De ouders vlogen af en aan met voedsel voor hun jongen. Het verbaasde me dat het boommartermoertje geen enkele belangstelling leek te hebben voor de holte met opgroeiende spechten: een makkelijk extra hapje voor het boommartermoertje en haar drie opgroeiende jongen. Waarom liet ze het spechtennest ongemoeid?

Jack de Vries, een lokale vogelaar en fotograaf, heeft vele uren beide nesten geobserveerd. Hij zag dat de middelste bonte spechten niet op het boommartermoertje reageerden, zolang ze alleen maar langs de stam klom, van en naar de nestholte, al dan niet met prooi voor de jongen. Ze was dan niet (meer) actief aan het jagen, en de spechtenouders onderkenden blijkbaar aan haar gedrag dat er voor hen en hun jongen niets te vrezen viel.

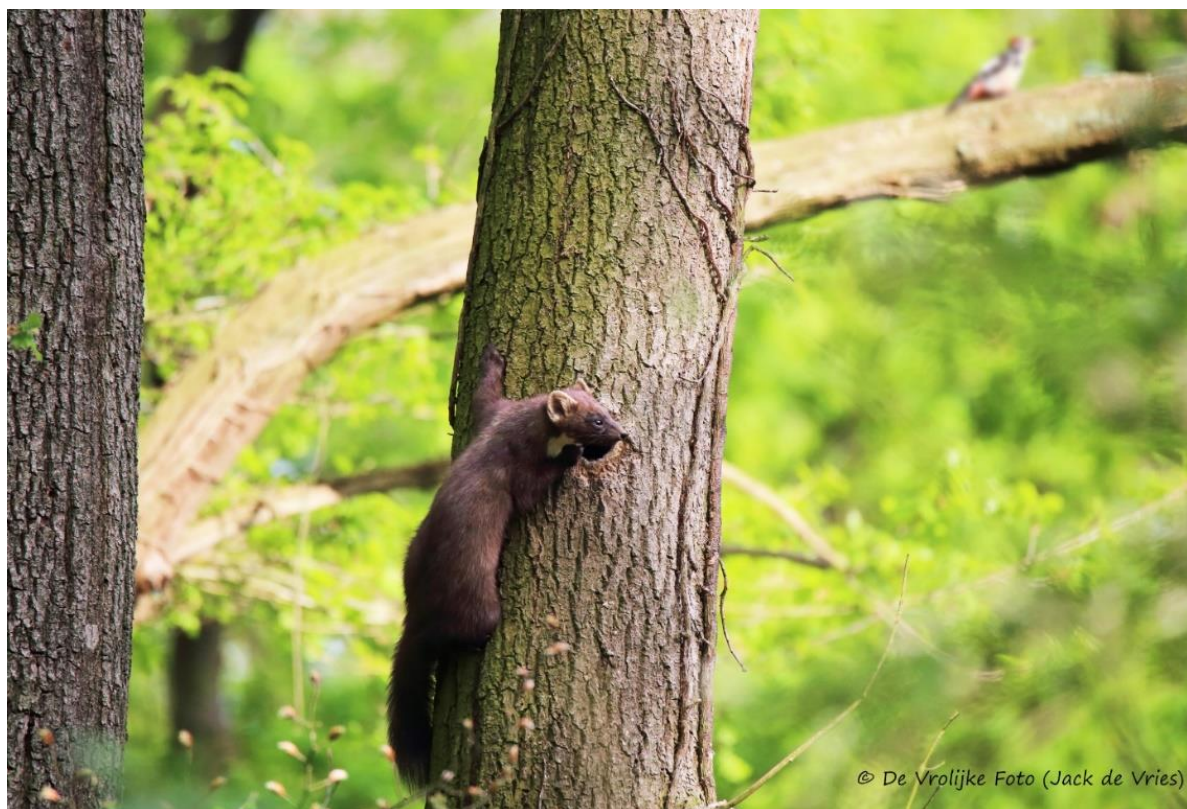

Foto 1. Boommartermoertje 'Wilma' komt bij de ingang van haar nestholte; op de achtergrond één van het paar middelste bonte spechten dat hun nestholte wat hoger in de boom had (foto Jack de Vries).

Jack fotografeerde meerdere momenten waarop martermoer en spechtenouders naar elkaar zaten te kijken zonder dat tekenen van onrust te zien waren (foto 1). Het is van veel diersoorten bekend dat ze heel goed in de gaten hebben of een predator op jacht is of niet.

Michiel Schaap en André Westendorp, nu beiden boswachter voor Natuurmonumenten in de oostelijke Achterhoek, hebben in voorgaande jaren de bossen van Natuurmonumenten ten oosten van Zutphen op boommarters geïnventariseerd en vertelden dat ze daar zo'n situatie al vaker hadden meegemaakt, zij het met de grote bonte specht. In hun visie wist het boommartermoertje drommels goed wat er gaande was, maar wachtte ze met de predatie van het nest tot de jonge vogels voldoende vlees op de botten hadden. Zelf leek me zo'n weloverwogen langetermijnvisie wat veel gevraagd voor een boommarter en ik dacht zelf aan predatieonderdrukking in de directe nabijheid van het eigen nest. Er zijn meerdere voorbeelden van dit verschijnsel: konijnen en vossen die een nest jongen krijgen in het gangstelsel van een das, ooievaars die nesten van mussen in hun eigen nest ongemoeid laten. Predatie-onderdrukking rond het eigen nest zou helpen voorkomen dat de eigen jongen als mogelijke prooi worden beleefd.

Jack zag dat het gedrag van de middelste bonte spechten paar veranderde vanaf de eerste keer dat het boommartermoertje met haar jongen de boom afdaalt. Vanaf dat moment attaqueren de spechten haar met alarmerende scheervluchten vlak langs de marters (foto 2). Met het ouder worden van de jongen werden de scheervluchten vuriger. Waren de intenties van de jongen minder goed af te lezen van hun gedrag?

Het was een sneu gezicht toen, één dag nadat het boommartermoertje haar jongen had verplaatst (foto 3), zij 's avonds terug kwam naar haar nestboom en met een voorpoot een jong van de middelste bonte spechten uit hun nest pakte, in haar bek nam en wegbracht naar haar jongen die blijkbaar niet ver weg zaten. Dit ondanks de scheervluchten en het gekrijs van de beide spechtenouders. De volgende ochtend kwam ze terug om steeds weer een jonge specht op te halen (foto 4). Ze ging er mee door, ook nadat het laatste jong was meegenomen; blijkbaar om zich te vergewissen dat ze alle jongen had gehad. Al met al paste het wel in de theorie van predatie-onderdrukking bij het eigen nest: de boommarterjongen waren verplaatst en de bescherming bij de nu verlate nestboom gold dus niet meer. Eigenlijk een hele mooie illustratie.

Voor de zekerheid toch maar even de vraag gesteld aan Michiel en André, of ook bij de door hen waargenomen gevallen van predatie van spechtennesten in de nestbomen van de boommarters op het moment van predatie de boommarterjongen al waren verplaatst. Michiel antwoorde dat dat niet het geval was en dat het moertje gewoon had gewacht tot de spechtenjongen lekker dik waren. Dus toch geen predatie-onderdrukking rond het eigen nest, maar wel langetermijnstrategie bij de boommarter. Verbazingwekkend.

Sim Broekhuizen
sim.broekhuizen@deds.nl

Over een boommarter die zich dood zoop

Vincent van Laar

Onlangs vond ik een alweer 180 jaar oud verslag van waarnemingen aan een buitengewoon tamme boommarter: "Beobachtungen über einen ungewöhnlich zahmen und äußerst klugen Baumarder (*Mustela martes*)". Het verscheen in 1839 in het Archiv für Naturgeschichte, Jaargang 5 (Band 1), pp. 251-252. Het verslag was geschreven door Stanislaw K. von Siemuszowa-Pietruski, indertijd een bekende Poolse zoöloog die een fauna van de Karpaten samenstelde en de eerste Poolse dierentuin stichtte, met vooral Poolse dieren. In (vrije) vertaling luidt het verslag:

"In juni 1836 kreeg ik een jong boommartertje dat in korte tijd zich zo thuis ging voelen, dat iedereen die hem zag er versteld van stond. Het mooie diertje liep vrij in alle kamers rond zonder iemand kwaad te doen. Op het erf speelde hij met mijn Deense doggen, waarbij hij vaak op hun rug sprong en zich dan een eind liet meedragen, als een jonge aap op de rug van zijn moeder. Ook de honden mochten de marter graag en toonden nooit tekenen van de aangeboren vijandschap. In de loop van de tijd werd hij ten aanzien van mij zo aanhankelijk, dat hij me volgde bij al mijn wandelingen, zelfs in de nabijgelegen dorpen, zoals alleen een hond of een das doen (zie mijn verslag van waarnemingen aan een das in dit tijdschrift, jrg. 3, Band 2). Bij deze wandelingen was het boeiend te zien hoe hij zijn natuurlijke drang om in bomen te klimmen wist te bedwingen. Het kwam namelijk herhaaldelijk voor dat hij in een boom wilde klimmen, maar als hij merkte dat ik verder ging kwam hij me direct achterna. Zelfs bij langere excursies in de op 3 á 4 mijlen afstand gelegen bossen van de Karpaten was de marter mijn trouwe begeleider. Riviertjes en beken zwom hij met gemak over, als een visotter. Bijzonder was hij zich daarbij nooit ver van me verwijderde. Ik herinner me slechts één keer dat ik hem enkele uren kwijt was. Dat was op 30 augustus 1837 bij een excursie in het deel van de Karpaten dat Potoninen¹⁾ wordt genoemd, waarbij de boommarter me weer volgde. Op een lieflijke open plek verzamelde ik exemplaren van de glanzende loopkever *Carabus Sacheri* en vergat helemaal de marter, die in de nabijheid een nest jonge rotslijsters (*Merula montana* Brehm)²⁾ had gevonden en die rustig aan het verorberen was. Na een goede loopkevervangst wilde ik nog de hoge berg Paraszka³⁾ beklimmen, maar miste de marter en ik ging alleen verder. Wat was ik blij toen ik bij mijn terugkeer het slimme dier weer aantrof op dezelfde weide waar ik hem ruim acht uur eerder was kwijtgeraakt.

Deze marter at dagenlang niet als ik niet thuis was, en toonde wanneer ik terugkwam zijn blijdschap door onder meer vrolijke sprongen en liefkozingen.

Hij at alles wat op tafel kwam: brood, fruit, kaas, melk. Maar het liefste rauw vlees; wijn dronk hij graag en veel. Dit laatste veroorzaakte echter zijn vroegtijdige dood, doordat hij eens zoveel wijn dronk dat men hem de volgende dag dood op de zolder van het huis aantrof".

¹⁾ Wat bedoeld wordt met 'Potoninen' is onduidelijk. Waarschijnlijk wordt Poloniny bedoeld, het huidige Nationaal Park Poloniny, dat in het uiterste noordoosten van Slowakije ligt, direct grenzend aan Polen en Oekraïne en dat samen met het Poolse Bieszczadzki Park Narodowy en Oekraïense Nationaal Park Oezjansky het Oost-Karpatische Biosfeerreservaat vormt.

²⁾ Heet nu *Monticola saxatilis*.

³⁾ Paraszka is de Poolse naam voor de berg die in het westen bekend staat als Parashka. Deze berg ligt in Oekraïne, ten oosten van het Oost-Karpatisch Biosfeerreservaat.

Vincent van Laar

4 rue de Melin, 21320 Mont Saint Jean, Frankrijk

BOOMMARTER EN STEENMARTER

Steenmarters op en rond de Veluwezoom

Vilmar Dijkstra

1. Inleiding

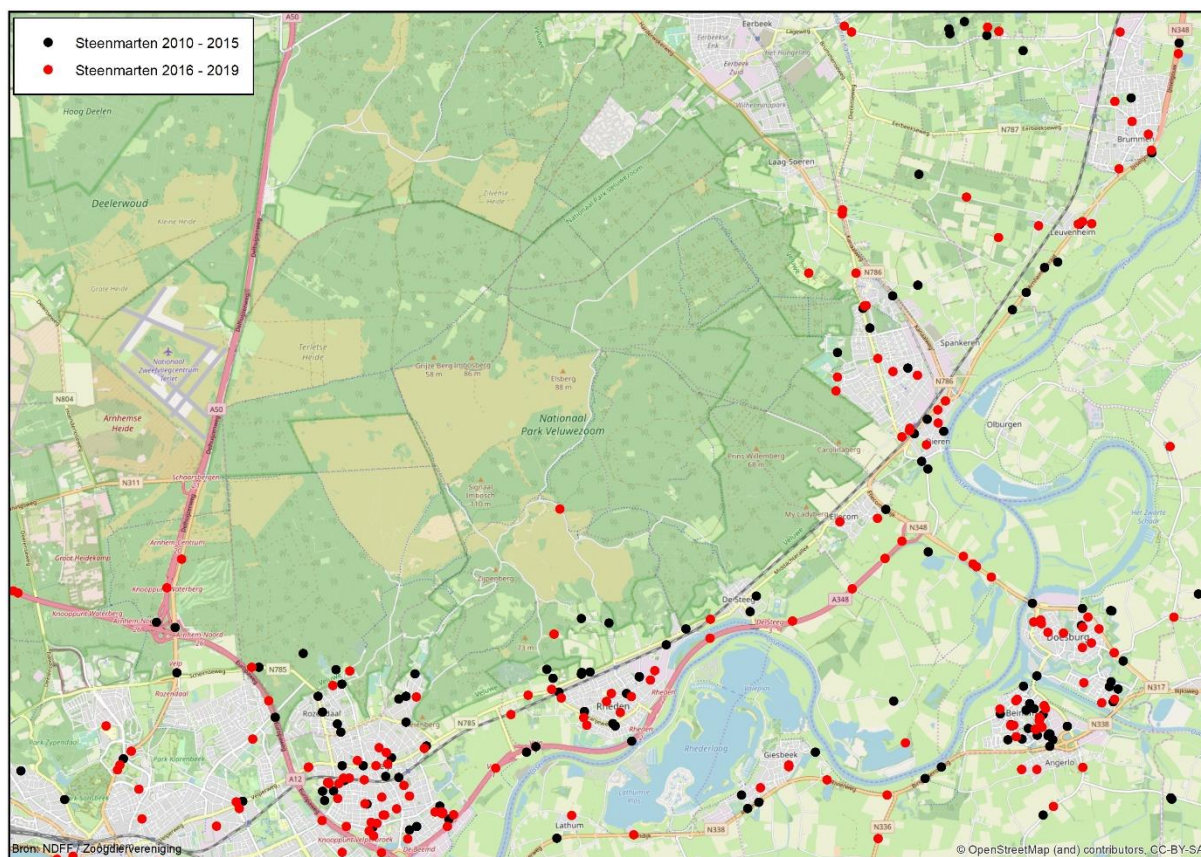
In 2019 zijn op de Veluwezoom, in het deel waar vanaf 1994/1995 onderzoek wordt gedaan naar boommarters, voor het eerst steenmarters vastgelegd met behulp van camera's. De vraag is nu of er sprake is van een blijvende vestiging in de grote boskernen van de Veluwezoom, of dat de soort zich alleen langs de randen op de overgang van het bos naar het cultuurlandschap zal kunnen handhaven. En hoe gaan de boommarters in dit gebied reageren?

Sinds 2004 wordt op de Veluwezoom onderzoek gedaan naar de voortplanting van boommarters door met behulp van een kleine camera aan een hengel in boomholten te kijken. Daarnaast worden sinds 2015 met behulp van befcams (een combinatie van een raamwerk waarin wat lokvoer wordt aangeboden en een cameraval) de verschillende boommarters gevolgd via hun individueel onderscheidende befpatroon. In 2015 werd gestart met 2 befcam-locaties en in 2016 werd dat uitgebouwd naar tien locaties.

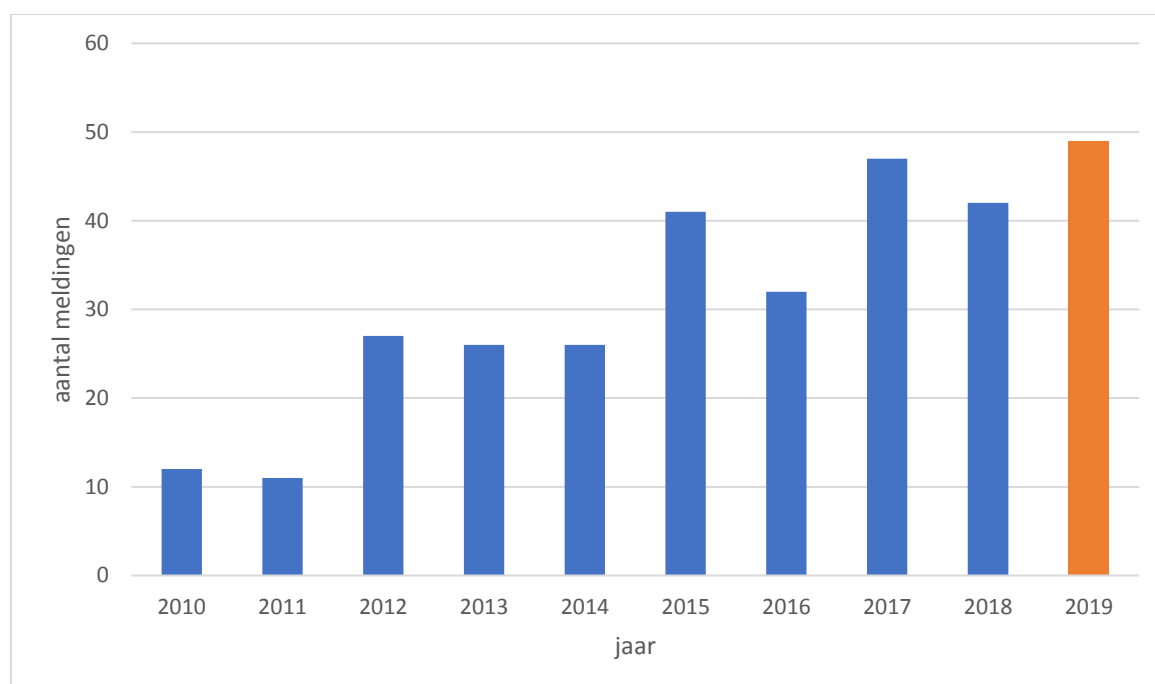
2. Meldingen van steenmarters rond de Veluwezoom

In figuur 1 is de verspreiding van de steenmarter op en rond de Veluwezoom weergegeven zoals dat in de Nationale Database Flora Fauna (NDFF) is opgenomen. De verspreiding wordt daarbij weergegeven in twee perioden. De eerste betreft 2010-2015 en staat voor de periode voordat er op wat grotere schaal met befcams werd gewerkt. De tweede periode betreft 2016-2019 en omvat de periode waarin op 10 locaties met befcams werd gewerkt.

Figuur 1 laat zien dat steenmarters in beide perioden nagenoeg alleen rond de Veluwezoom worden gemeld en af en toe ook in het bos aan de rand van de Veluwezoom. Een uitzondering daarop is de melding van een doodgereden steenmarter in de tweede periode op 4 mei 2018 langs de Beekhuizenseweg, vlak bij de Posbank. Figuur 2 laat zien dat het aantal meldingen in de loop van tien jaar duidelijk toeneemt (dubbele meldingen in NDFF weggelaten). Het aantal dat voor 2019 is weergegeven omvat de eerste driekwart van dat jaar en zal voor het hele jaar waarschijnlijk nog hoger uitkomen. Het gemiddelde aantal steenmartermeldingen per jaar ligt in de eerste periode met 24 meldingen per jaar aanzienlijk lager dan het gemiddelde aantal meldingen in de tweede periode, met 42 meldingen per jaar. Waarschijnlijk geeft dit weer dat de dichtheid aan steenmarters is toegenomen.

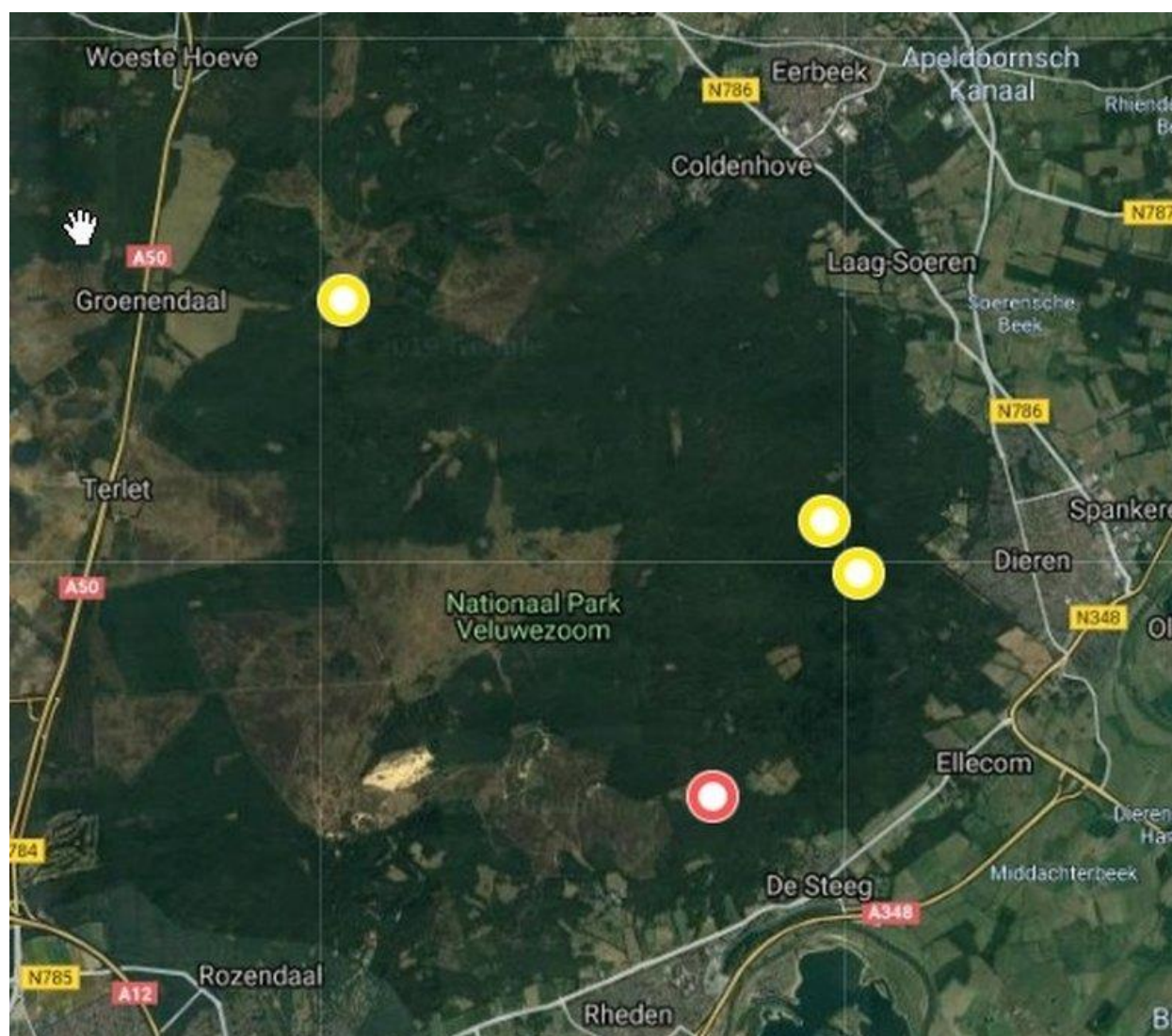
Figuur 1. Verspreiding van steenmarters op en rond de Veluwezoom in de perioden 2010-2015 en 2016-2019.

Figuur 2. Aantal meldingen van steenmarter op en rond de Veluwezoom (zelfde gebied als figuur 1), in de periode 2010-2019 (bron: NDFF). Data van 2019 hebben alleen betrekking op de eerste 9 maanden.

3. Steenmarters vastgesteld met befcams

Eind april 2019 werd voor het eerst een steenmarter vastgelegd met een befcam in het bos in het oostelijke deel van de Veluwezoom, op ongeveer 0,9 kilometer van de bosrand bij Dieren (figuur 3). Daarna verscheen waarschijnlijk hetzelfde dier twee keer in mei en ook twee keer in juni op dezelfde locatie. Tot 14 september was deze befcam functioneel (tabel 1), maar na juni werd het dier hier niet meer vastgelegd. Begin juni werd waarschijnlijk dezelfde steenmarter eenmalig vastgelegd op een cameraval 1,3 kilometer van Dieren (figuur 3 en 4). Tenslotte werd in de tweede helft van juni aan de andere kant van de Veluwezoom, op de overgang van De Imbosch naar de Loenermark, verschillende keren een andere steenmarter vastgelegd bij een woning ca. 1,2 km ten oosten van het gehucht Groenendaal waar zich een oude landbouwenclave langs de A50 bevindt en ca. 5,3 km ten zuidwesten van het dorp Eerbeek (figuur 3). Op 27 juni werd dit dier echter door de hond op het woerf doodgebeten.

Figuur 3. In het voorjaar van 2019 met camera's geconstateerde aanwezigheid van steenmarters op de Veluwezoom (gele cirkels: steenmarters vastgesteld met cameravallen; rode cirkel: nestlocatie steenmarter vastgesteld met camera aan hengel) (Bron kaart: Google Maps).

Tabel 1. Weergave van de perioden waarop een befcam functioneel was op de locaties waar in 2019 steenmarters zijn vastgelegd op de Veluwezoom.

	Geitenberg	Hagenau-noord	Vd Born
Periode	9 maart-14 september	23 april-27 juli	9 februari-5 april
			9 mei-20 juli

Figuur 4. Steenmarter vastgelegd met een cameraval op de Veluwezoom, op 1,3 km ten westen van Dieren.

4. Voortplanting in het bos

Eind april 2019 meldde Erik van Dijk op de Rouwenberg op de Veluwezoom de aanwezigheid van een verse latrine in en onder een beuk (zie voor de locatie figuur 3), waarin zich vorig jaar een nest van een marter bevond. Dit deel van de Veluwezoom wordt sinds 2014 door Erik onderzocht op de aanwezigheid van boommarters. Op 3 mei 2019 werd deze holte met een camera geïnspecteerd en net als in 2018 bevond zich bij de ingang een grote latrine in de holte. Achter in de holte bevond zich een jonge steenmarter van ongeveer 6 tot 7 weken oud. Daarmee is voor het eerst voortplanting in het bos op de Veluwezoom vastgesteld. Echter, in 2018 kon het nest niet goed in beeld worden gebracht, maar het is waarschijnlijk dat het toen ook een nest van een steenmarter betrof.

Op 21 mei 2018 vond ik op de Rouwenberg tijdens een doodgewone boswandeling onder een beukenstaak een stukje verse keutel en afgebeten veren van een holenduif. Op de 23ste werd deze boom met een camera geïnspecteerd. In de grote rottingsholte (op ongeveer 7 meter hoogte) waren twee grote latrines aanwezig en allerlei veren, maar er waren geen marters aanwezig. Ook enkele holle beuken in de directe omgeving werden geïnspecteerd, maar die waren leeg. Onder een van deze geïnspecteerde bomen, een levende beuk met een holte op ongeveer 4 meter hoogte, op ongeveer 40 meter van de beukenstaak, vond Erik begin juni 2018 verse uitwerpselen. Op 7 juni 2018 werd de holte met een camera geïnspecteerd, maar dat leverde geen dieren op. Het lastige is dat op de Rouwenberg een groot aantal oude dikke beuken staat waarvan vele met rottingsgaten. Erik had echter op 14 juni meer geluk en kon met zijn fototoestel in de beuk met de lage holte minimaal één jonge marter vastleggen. De foto's zijn echter niet van een dusdanige kwaliteit dat onomstotelijk kan worden gezegd om welke soort marter het gaat. Blijkbaar verhuisde het vrouwtje regelmatig het nest.

Hoewel deze locatie ongeveer 1,2 kilometer van de bosrand bij het dorp 'De Steeg' ligt, bevinden er zich in de buurt van de nestlocatie twee kleine oude landbouwenclaves (zie figuur 3) en een ruïne van een boerderij.

5. Steenmarter meer een cultuurvolger

Het is al langer bekend dat er in het cultuurlandschap en in steden en dorpen aan de rand van de Veluwezoom steenmarters voorkomen, maar er zijn dus maar weinig waarnemingen van steenmarters verder in het bos. Daarbij is het echter niet uit te sluiten dat voorgaande jaren steenmarters niet als dusdanig zijn herkend en als boommarters zijn gemeld. Bij het nachtelijke onderzoek aan de boommarters dat vanaf 2004 plaatsvindt, werden slechts zelden marters gezien, maar in het bos waren dat altijd boommarters en buiten het bos een hele enkele keer een steenmarter. Over voortplanting in het bos was nog niets bekend. Het opvallende is wel dat ondanks de inzet van befcams, sinds 2016 op wat grotere schaal, er pas in 2019 op meerdere locaties steenmarters opduiken. Bfcams worden echter alleen gebruikt in het onderzoeksgebied van de auteur en niet in andere delen van de Veluwezoom. In het onderzoeksgebied van de auteur zijn tot nu toe nooit aanwijzingen geweest van voortplantende steenmarters. Bij alle nesten waar de jongen goed beoordeeld konden worden, of een vrouwtje werd gezien (en dat zijn ze nagenoeg allemaal) bleek het om boommarters te gaan. Ook buiten dat onderzoeksgebied zijn in de loop der jaren meerdere marternesten aangetroffen door Erik van Dijk, Boudewijn van Baalen (die een gebied onderzoekt tussen Dieren en De Steeg, zie figuur 3) en de auteur. Alleen vlak bij de bosrand in het gebied tussen Dieren en Ellecom is een keer een nest gevonden waarvan niet helemaal zeker is om welke martersoort het ging. In deze hoek is in ieder geval al wel eerder een boommarternest aangetroffen. Feit blijft dat het in en rond de Veluwezoom oppassen geblazen is met welke soort we te maken hebben. Daarmee is dezelfde situatie ontstaan zoals Hans Kleef die al decennia kent in het noordoosten van het land.

Gaat het hier nu om een recente instroom van steenmarters die zich niet alleen in de bosranden ophouden maar zich ook verder in het bos gaan vestigen, of zijn het dieren die op zoek zijn naar geschikt leefgebied en die uiteindelijk toch weer verder trekken? Het nestgeval in het zuidelijke deel van de Veluwezoom wijst erop vestiging van steenmarters in het bos voorkomt. De vraag is dan wel of dergelijke vestigingen stabiel zijn. Ook in dit deel zijn boommarters bekend en die zullen waarschijnlijk met de steenmarters concurreren. Daarnaast is er nog de vraag waarom pas in 2019 steenmarters opduiken bij de befcams verder in het bos en niet al vanaf 2016. Zijn de leefgebieden van de steenmarter aan de rand van en rond de Veluwezoom inmiddels allemaal bezet en worden steenmarters die zelf nog geen territorium hebben daardoor gedwongen om verder te kijken? Hierop zullen we alleen een antwoord krijgen door het onderzoek voort te zetten.

Daarbij zou het ook handig zijn om af en toe een befcam in te zetten bij de locatie waar minimaal één jaar een nest van een steenmarter is vastgelegd. Als in die hoek ook nog door boommarters wordt gereproduceerd, dan is de kans groot dat het zogende boommartervrouwtje ook op deze befcam verschijnt.

6. Hoe gaan de boommarters reageren?

Een andere vraag is hoe de boommarters gaan reageren op de instroom en aanwezigheid van steenmarters in het bos. Vanuit andere delen van het land, zoals in het noordoosten van het land, is bekend dat beide soorten naast elkaar voorkomen. Het gaat daarbij echter om kleinere boskernen met veel bosrand in een cultuurlandschap. Deels leven ze van dezelfde prooidieren (vooral muizen). De boommarter is echter een veel betere klimmer en kan dus beter gebruik maken van prooidieren in bomen, zoals vogels. Wat wel opvalt, is dat in vergelijking met de periode 2016/2018 het aantal boommarters op de Veluwezoom in 2019 een stuk lager is (met name minder mannen en jongen van het voorgaande jaar). Waarschijnlijk is dit veroorzaakt door de grote droogte in de zomer van 2018. Of de instroom van de steenmarters ook samenhangt met de lagere aantallen boommarters is niet bekend. Het ontbreken van waarnemingen van steenmarters op de befcams na juni kan erop wijzen dat het bosgebied dat verder van de bebouwde kom en het voormalig landbouwgebied ligt, minder geschikt is voor steenmarters. Onderzoek in de komende jaren zal ook daarin mogelijk meer duidelijkheid geven.

Dankwoord

Het onderzoek naar de boom- en steenmarters is niet mogelijk zonder de medewerking van de terreineigenaren die toestemming geven om het onderzoek op hun terreinen uit te voeren. Naast Natuurmonumenten zijn dit Stichting Twickel, Landgoed Middachten, de gemeente Rheden en Staatsbosbeheer. Ik wil hen allen van harte danken voor hun medewerking. Daarnaast dank ik Chris en Bram Achterberg die mij in mijn eigen onderzoeksgebied ondersteunen, en hen die zich inspannen om rond dit gebied nesten van boommarters te vinden. Naast de al genoemde Boudewijn van Baalen en Erik van Dijk zijn dat Verti Grannetia, Bouzian Salama, Rob Visser en Joan de Vries.

Vilmar Dijkstra
vilmar.dijkstra@zoogdiervereniging.nl

Steenmarter en nestkasten

Jop Bakker

Een belangrijk onderdeel voor mij is het monitoren van zoogdieren, vogels en later ook dag - en nachtvlinders. Toen de aanplant wat hoger werd, kreeg ik de kans om met een wildcamera te gaan werken. De aanwezigheid van ree en vos was door zichtwaarnemingen al aangetoond, sporen werden gevonden van marter, bunzing en bruine rat. De waarnemingen met de camera bevestigden de aanwezigheid van deze soorten. Langs de beek die door het landgoed stroomt werden ottersporen gevonden, maar de inzet van de wildcamera leverde geen beelden op. Na enkele vage sporen van een das werd drie jaar geleden de aanwezigheid van deze soort met de camera vastgelegd. Er is een bever op film vastgelegd, maar vestiging is nog niet vastgesteld. De marter bleek een steenmarter te zijn.

Aangezien in de jonge aanplant nog geen natuurlijke holtes voorkwamen, heb ik zodra er wat hogere bomen groeiden nestkasten opgehangen. Er hangen nu 65 nestkasten, 10 voor grotere vogels zoals kerkuil, bosuil, torenvalk en holenduif. De rest is voor kleine zangvogels. Deze worden hoofdzakelijk gebruikt door kool – en pimpelmezen. Het zijn kleine kastjes met een sluiting op de zijkant, wat het controleren makkelijk maakt.

Het was de bedoeling ieder voorjaar de nestkasten te controleren, maar vanaf het eerste seizoen dat de kasten hingen bleek dat een predator de kasten had ontdekt en leeghaalde. Het broedresultaat was dus gering. Dat de steenmarter de boosdoener was, bleek uit de vele krabsporen die ik gevonden heb op de bomen waar de kasten aan hangen (foto 1).

Via de landelijke organisatie voor Nestkastonderzoek kreeg ik de tip om een verdikking rond de invliegopening te maken en daarvoor een gazen korfje. In het Gooi was deze aanpassing speciaal gericht op het voorkomen van predatie door boommarters; steenmarters waren daar nog niet.

Omstreeks 2001 is een agrariër in de buurt van Doetinchem begonnen met het omvormen van zijn boerenbedrijf van 45 ha. naar “nieuwe natuur”. Het was een melkveebedrijf met een gedeelte akkerbouw. Op het grondstuk is een oude beekloop opgegraven, ca. 18 ha. gemengd loofbos aangeplant, op 10 ha. is een landbouwbestemming gebleven en op het resterende gedeelte is natuurlijk bos en rietwildernis ontstaan. Vanaf het begin ben ik betrokken bij het beheer.

Ik heb de geadviseerde voorzieningen op een aantal kasten aangebracht. Hoewel het hier om het tegengaan van predatie door steenmarters ging en niet om die door boommarters, denk ik dat het zinnig is mijn ervaringen hier te delen.

Bij de eerste toepassing van een beschermend gaas voor de invliegopening bleek dat het gaas niet stevig genoeg was voor de kracht van de steenmarter (foto 2). Na lang zoeken in veel literatuur heb ik een constructie bedacht van vier stukjes dik ijzerdraad (foto 3). Dit werkte. De vogels vonden het geen belemmering en het broedsel vloog uit.

Er kwam echter een constructiefout van mijn kasten aan het licht toen de steenmarter ontdekte dat de zijkant van de kast open kon. Door een kapot sluitlatje viel de zijkant er uit en kon hij bij de inhoud. Hij is toen ook bij andere kasten gaan proberen de zijkant open te maken. Dat lukte gelukkig niet altijd. Hoe fel de marter was om in de kast te komen. Is te zien op foto 3 waar duidelijke bijtsporen te zien zijn.

Foto 1. Krabsporen bij nestkast.

Foto 2. Kast met opengerukt beschermgaa.

Er bleek nog een probleem in de kastconstructie te zitten. April en mei zijn vaak de maanden met de laagste luchtvochtigheid en hout dat buiten gebruikt wordt krimpt dan het meest. Het gevolg was dat de schuif in de zijkant dan makkelijk los was te maken. De marter ontdekte dat en ik trof diverse kasten aan waar de zijkant uitgehaald was en de inhoud van de nestkast verdwenen was. Dit was gelukkig met een draaibaar blokje op te lossen, zoals op de kast in foto 1 is aangebracht. Het afgelopen seizoen was dit blokje bij alle kasten aangebracht en het broedresultaat was bijna 100 %.

Een voorspoedige ontwikkeling, zeker nu ook hier de eikenprocessierups regelmatig gevonden wordt en predatie op deze rupsen door mezen zeer welkom is.

Foto 3. Nestkast met de afdoende bescherming van de invliegopening tegen marterpredatie. Let ook op de bijtsproen aan de bovenkant.

Methodiek

Beamotters

Harrie Bosma

Het is al weer enkele jaren geleden dat ik met Florian Bijmold mijn eerste ervaring op deed met de boommarter, "Beamotter" in het Fries. Het was in een bosrijk gebied van It Fryske Gea, niet ver van het dorpje Katlijk ten oosten van Heerenveen. We bekeken daar elke dikke boom en gaven de beschadigde bomen extra aandacht. Vooral de boslaan met paardenkastanjes, waar veel spleten en gaten inzaten, was voor ons interessant. Onder enkele kapotte kastanjeboom lagen wat oude boommarterkeutels. We spraken af dat ik hier enkele wildcamera's zou ophangen. Met een opvouwbare ladder was dit goed te doen. Maar het was wel vlak bij een bankje, en al was de camera daar niet opgericht, toch kreeg ik (wel terecht) een negatieve opmerking van een paar mensen die bij het controleren van de camera's op het bankje zaten. Ik heb de camera's toen maar meegenomen: ze leverden daar toch geen resultaat op.

Ik had intussen zelf in een paar dikke beuken in Oranjewoud ook een paar holten gevonden die door een boommarter werden gebruikt. Om het bewijs daarvan met meerdere natuurliefhebbers te kunnen delen, ben ik er voorstander van om dit gebruik vast te leggen met camera's, mits er beslist geen verstoring plaatsvindt voor de dieren zelf. Het was op deze plaats in het bos niet gemakkelijk om een camera op te hangen. De bomen stonden te ver van elkaar en de stam was glad, tot wel op tien meter hoog. Ik vind het prachtig om wilde dieren te slim af te zijn. Vroeger was dit op een onsportieve, nu op de legale manier.

[De redactie leest in zijn leuke boek De Otter (2018) dat de auteur in zijn jonge jaren zich onder andere bezig hield met eieren zoeken, vissen en jagen, later heeft hij door de veranderingen in de natuur van die activiteiten afscheid genomen].

Het probleem liet me niet los en ik moest er vanzelf dag en nacht aan denken. Ik besloot om een paar speciale kastjes te timmeren en deze in de beuken te plaatsen. De kastjes moesten er uitzien als vogelnestkastjes, maar ze kregen een dubbel dak. Op het onderste dak kon de camera liggen die naar boven was gericht, met direct daar boven het tweede dak met een gat voor de lens: zowel als camouflage als voor stevigheid van de camera. Het lukte prima. De boommarter stoof langs de camera als een snelle wagen op een autoweg. Ook was mooi te zien hoe een boommartervrouwje overdag haar kleine jongen ging verplaatsen.

Het camera-nestkastje werd toch opgemerkt door de plaatselijke vogelwacht. De leden konden het illegale vogelhuisje wel waarderen. Er zijn hierna nog meerdere boommarterfilmpjes gedeeld. De contacten met de vogelwacht zijn gebleven en de vogelhuisjes zijn nog steeds in gebruik, maar nu wel door vogels.

Harrie Bosma
lutra128@gmail.com

Ervaringen met een warmtecamera Pulsar Helion XP50

Leo Heemskerk

In een mailwisseling in augustus 2018 berichtte Frank van der Knaap mij: *“Ik heb een pulsar helicon warmtebeeldcamera gekocht. Deze is uitstekend geschikt om te zien of een boomholte mogelijk bezet is door een boommarter (of ander dier). Als je ooit een paar verdachte hopen hebt kan ik wel ff een keer kijken met het ding.”*

Door de mooie vleermuisbeelden van hem was ik direct erg enthousiast². Na het vinden van twee bezette nestbomen eind april 2019 was het moment aangekomen om de warmtecamera te testen. We spraken af voor 2 mei 's avonds om 8 uur in het Noord Hollands Duingebied.

Testlocatie 1 betrof de nestboom waarin moertje Lopke aanwezig was met 4 jongen van ca. 30 dagen oud. We bezochten de boom om 20.30 uur. De holte is een behoorlijk afgesloten ruimte met bovenin de opening. Het resultaat was teleurstellend. De warmtecamera gaf geen oplichting van het gat, alleen een heel lichte oplichting van de rand van de opening. Om 22:30 uur, toen de zon onder was en de temperatuur gedaald was tot ca. 12 °C., hebben we het gat nogmaals bekeken, met hetzelfde, teleurstellende resultaat.

Testlocatie 2 betrof de nestboom van Johanna die de avond ervoor nog met een cameraval was geregistreerd. De latrine in de boom gaf duidelijk aan dat hier een marter zat. De boom werd om 21:00 uur geïnspecteerd. We zagen bij de holtes in de boom een heel lichte oplichting ten opzichte van de rest van de boom. Het was dat ik wist dat er een boom met gaten was.

Testlocatie 3 was de nestboom van moertje Stip. Ze werd om 21:30 uur. De gaten lichtten iets meer op dan die in de voorgaande bomen. Hoopvol zette ik mijn boomcamera (hengcam) in. Hiermee kon ik duidelijk zien de boom leeg was. Vorig jaar kon ik met de boomcamera duidelijk het moertje en haar jongen in deze boom zien liggen. Nu was er duidelijk alleen een lege holte te zien.

Hierna hebben we nog een paar bomen en de twee eerder op de avond geïnspecteerde bezette bomen gecontroleerd. Steeds hetzelfde resultaat.

Conclusie

De Pulsar Helion XP50 warmtecamera is een mooi apparaat, alleen niet geschikt voor boommarter-onderzoek op een niet echt koude voorjaarsavond met een temperatuur van ca. 12 °C.

Leo Heemskerk
boommarter@outlook.com

² Zie: https://www.youtube.com/channel/UCe8LnHrFHvz3rnuSuwP_KFg

Wat weten we van de boommarter, of, beter gezegd, wat weten we (nog) niet van de boommarter?

Peter van der Leer

Toen in 1985 het boek *“Zoogdieren, bossen en wederzijdse invloeden”* van T. van Vuure verscheen was er nog niet veel over de boommarter als bos bewonend zoogdier bekend. Sinds de oprichting van de Werkgroep Boommarter Nederland, in 1991, is er over de ecologie van de boommarter veel informatie verzameld. Zo weten we nu meer over de verspreiding, het voedselspectrum, het aantal jongen, het dag en nachtritme en, mede door het baanbrekende telemetrisch onderzoek van Jaap Mulder en zijn teams op de Utrechtse Heuvelrug en in Salland, sinds kort ook meer over de homerange grootte en het terreingebruik. Maar ten aanzien van de invloed van het uitgevoerde bosbeheer op de aanwezigheid van boommarters zijn er echter nog steeds een aantal cruciale vragen waar we geen antwoord op hebben.

Mede onder invloed van mensen als wijlen Harm van der Veen, waarvan in 1991 het boek *“De Veluwe Natuurlijk!”* uitkwam is het bosbeheer in Nederland de laatste decennia sterk veranderd. Er zijn echter meerdere terrein behorende organisaties die elk een eigen visie hebben op het beheren van bossen. Veel van deze organisaties streven tegenwoordig naar bossen met uitsluitend inheemse soorten, waarin zich zoveel mogelijk natuurlijke processen voltrekken. Bij andere organisaties en particuliere bosteigenaren is echter nog steeds houtproductie het belangrijkste doel. Daarnaast is ook het vergroten van de recreatieve waarde van bossen een belangrijk doel geworden.

Welke uitwerking het beleid van ‘niets doen’ en het ouder worden van bossen hebben op het voorkomen van de boommarter is grotendeels onbekend. De zwarte specht, een belangrijke producent van nestholten voor de boommarter, neemt de laatste jaren in aantal af. Over de oorzaak hiervan tast men nog in het duister. Veranderend bosbeheer zou een oorzaak kunnen zijn. Zwarte spechten hebben een voorkeur voor oudere beuken met een kale onderstam. Beuken met een kale stam zouden in een bos waar natuurlijk beheer wordt toegepast wel eens schaarser kunnen worden.

Daarnaast echter zien we dat boommarters zich de laatste decennia vestigen in biotopen waarvan wij dit bij de oprichting van de WBN niet voor mogelijk hadden gehouden, zoals in de laagveengebieden in de kop van Overijssel, rond de Utrechtse Vechtplassen en de Reeuwijkse plassen, maar ook in de Biesbosch en in stedelijk gebied (Amsterdam). Over het leven van boommarters in deze totaal andere biotopen weten we nauwelijks iets.

Ook weten we nog weinig van de sociale structuur en verwantschappen binnen een boommarterpopulatie. Met genetisch onderzoek zouden we hierin flinke stappen kunnen zetten. Maar hoewel genetisch onderzoek de afgelopen jaren goedkoper is geworden hangt er nog steeds een stevig prijskaartje aan. Kosten die voor een kleine organisatie als de WBN ver buiten het bereik liggen.

Toch zou ik er voor willen pleiten dat we naar mogelijkheden gaan zoeken om dit type onderzoek op termijn te kunnen laten uitvoeren. Ook is het interessant te weten hoe de verwantschappen zijn met de boommarters in de ons omringende landen. Daarvoor moeten we samenwerking zoeken met gelijkgestemde organisaties in Duitsland, België en Frankrijk.

Andere zaken waar we ook nog weinig van weten zijn:

- waarom of waardoor kiezen boommartervrouwtjes soms voor nestholten met een kleine opening, waardoor ze moeite hebben om met een wat grotere prooi de holte binnen te komen;
- waarom verhuizen sommige boommartervrouwtjes hun jongen van een kraamboom naar een verhuisboom.

Als er binnen de WBN voldoende draagkracht is om met dit soort vragen aan de slag te gaan, vraagt dat een gestructureerde aanpak. Mijn voorstel is om een sub-werkgroep samen te stellen van mensen die daarmee aan de slag willen gaan. Leden die geen behoefte hebben mee te doen moeten natuurlijk vooral met hun eigen onderzoek en aanpak verder gaan zoals ze dat nu doen. Uit meerjarige reeksen van waarnemingen valt veel te leren.

Literatuur

Veen, van der H. en R. Lardinois 1991. *De Veluwe Natuurlijk*. Schuyt & Co, Haarlem.

Vuure, van T. 1985. *Zoogdieren, bossen en wederzijdse invloeden*. Pudoc, Wageningen.

Peter van der Leer

pvanderleer@hotmail.com

HUISHOUDELIJK

Jaarverslag 2019

Florian Bijmold, Secretaris WBN

Inventarisaties, artikelen en publicaties

Zoals traditioneel het geval is werden door leden van de WBN in 2018 weer de gebruikelijke gebieden onderzocht en boommarter-inventarisaties uitgevoerd. De resultaten over 2018 werden gepubliceerd in de jaarbrief Marterpassen 25, die in april 2019 verscheen. Een jubileumjaar! Voor de 25ste keer een goed gevulde jaarbrief met weer heel veel wetenswaardigheden over boommarters in binnen- en buitenland. Ik wil even de artikelen stuk voor stuk doornemen en benoemen. Ik hoop dat ik daarmee niemand te kort doe. De redacteurs Sim Broekhuizen en Henri Wijsman traptten af met hun kijk op '25 jaar Marterpassen, en wat dat ons had gebracht'. Er werd kort ingegaan op de 'highlights' van elk seizoen uit de jaarlijks uitgegeven Marterpassen. Er werden ook weer opmerkelijke waarnemingen gedaan van boommarters in ons land op soms wel heel vreemde locaties. In de rubriek Faunistiek werd daarop ingegaan. De auteurs maakten een selectie. Ondanks dat waarnemingen van boommarters heden ten dagen niet meer zo zeldzaam zijn, moedigen wij een ieder aan om waarnemingen op de site van Waarneming.nl of bij het secretariaat van de WBN melding te doen. Een prachtige en interessante bijdrage van Durk Venema van de boommarters in Gaasterland over een periode van wel 13 jaar! Een inkijkje in het Speulderbos op de Veluwe waar Hans Teunissen en Ben van den Horn onderzoek doen naar de dynamiek in de boommarterpopulatie aldaar. Door de jaren heen weten ze met gebruik van cameravallen en de 'koekhap' methode de boommarters individueel te herkennen en zo de verschillende territoria globaal vast te leggen. Mark Ottens houdt al jaren de boommarters in een deel van de Geldersche vallei, het Roekelsche bos, Breeschoten en boswachterij Kootwijk bij. Trouw maakt hij daarvan een mooi verslag, voorzien van prachtige foto's. Peter van der Leer en Sim Broekhuizen, oude rotten in het vak, hebben onderzoek gedaan naar het terreingebruik door Boommarters in het buitengebied van de gemeente Winterswijk. Er bleek nog veel onbekendheid te bestaan over de aanwezigheid in dit deel van de Achterhoek. Met behulp van cameravallen, pindakaas, sporen zoeken en het verzamelen van uitwerpselen voor genetisch onderzoek werden resultaten geboekt. Het leverde uiteindelijk een moertje met 3 jongen op! De leden van de werkgroep die jaarlijks de boommarters in het zuidoostelijke deel van de Utrechtse Heuvelrug monitort brachten gezamenlijk ook weer een puik verslag uit, voorzien van de prachtigste foto's van fenomenale kwaliteit. Margriet Hartman zette haar onderzoek met wildcamera's in de Biltse bossen voort, en dat resulteerde in een mooi verslag met beftekeningen van de waargenomen boommarters die zo individueel zijn te herkennen. In het NHD heeft Leo Heemskerk en zijn werkgroep niet stil gezeten! Door middel van de inzet van cameravallen, kennis van het terrein en doorzettingsvermogen wisten ze een opmerkelijk hoge dichtheid aan territoria en moertjes met nesten te ontdekken. Een heel mooi verslag van een heel interessant gebied. En dan zijn we er nog lang niet. Wat dacht je van West Brabant? Ton Bakker doet verslag van vooral de toename van waarnemingen daar van boommarters in allerlei bosgebiedjes en landgoederen. Vanuit Vlaanderen doet het INBO verslag van de ontwikkelingen van de boommarter in het spoor van de vos en de steenmarter. Ook dankzij de inzet van wildcamera's en een netwerk van informanten dat meldingen van verkeerslachtoffers verzamelt is de dataset groeiende. Ik hoop dat onze zuiderburen de komende jaren ook meer moertjes

met jongen zullen vinden. Nu we toch internationaal bezig zijn, is het onderzoek van Stuart Edmunds naar de terugkeer van de boommarter in Shropshire (UK) een prachtig verhaal waarin wij allen veel zullen herkennen. Bepaalde methodes om DNA te bemachtigen of marters aan te trekken met lekkers vielen niet mee. Het zenderproject van Jaap Mulder en Ruud van den Akker werd ook in 2018 voortgezet en daarvan is verslag gedaan. Met hulp van studenten konden de gezenderde marters weer een heel seizoen gevolgd worden in de Ridderoordsebossen en het landgoed Beukenburg. Dit zenderproject is gestart in 2016 en in 2019 voor het 4de jaar lopende en dat is voor Nederlandse begrippen zeer uniek te noemen. Verslagen van anekdotische waarnemingen waren er ook, zoals een opgetekende ervaring van Nicole Wevers uit Wageningen Hoog. Ze zag een interactie tussen een boom- en een steenmarter in haar tuin waar vogels werden gevoerd. Tijdens de confrontatie tussen deze twee martersoorten blies uiteindelijk de boommarter de aftocht. Peter van der Leer lokte in de droge zomer van 2018 boommarters met water. Gewoon een drinkbakje. Zowel boom- en steenmarter kwamen zo voor de wildcamera. Henri Wijsman bespreekt een boek van auteur Polly Pullar die de wilde dieren op het schiereiland Ardnamurchan (Schotland) beschrijft en waarin de boommarter een prominente rol heeft. Als laatste bespreekt Sim Broekhuizen het rapport van de *Mammal Society* over karteringsmethoden voor diersoorten die op het *Britse Biodiversity Action Plan* staan, waaronder bunzing en boommarter.

Het bestuur dankt jullie allemaal voor het leveren van de artikelen en bijdragen en vooral de redactie die deze klus weer geklaard heeft.

Ledenvergadering

Voorjaarsoverleg 2019

Het jaarlijkse voorjaarsoverleg vond deze keer plaats op zaterdag 13 april 2019 in het kantoor van Staatsbosbeheer te Kootwijk. Ongeveer 20 WBN leden werden welkom geheten onder het genot van koffie of thee. Voorzitter Bram Achterberg kon helaas niet aanwezig zijn. Het bestuur besloot daarom een informeel overleg te houden en het formele deel te verplaatsen naar een overleg in het najaar. De MP 25 werd zoals te doen gebruikelijk uitgevent aan de aanwezige leden. Het ochtendprogramma bestond uit drie lezingen over zeer interessante onderwerpen: de individuele herkenning van boommarters en hun verspreiding in het Speulderbos door Hans Teunissen; het vervolg van het zenderproject van de boommarters in de bossen bij de Bilt door Ruud van den Akker en Jaap Mulder. Na de lunch verzorgden Mark Ottens en Florian Bijmold de excursie in de Boswachterij Kootwijk. Dit is een van de gebieden waar Mark Ottens onderzoek doet naar martermoertjes en nestbomen en waarover hij in verschillende Marterpassen al verslag heeft gedaan. Prachtige beuken met zwarte spechtenholten zijn er voldoende, maar helaas geen bezette nestboom. Het was behoorlijk fris voor de tijd van het jaar en we werden nog getrakteerd op een hagel- en sneeuwbuï. Ondanks dat we weinig verse martersporen vonden, behoudens een aantal gedateerde drollen en wat afgekauwde veertjes, hebben we een lekkere frisse neus kunnen halen. We bedanken de beheereenheid van Staatsbosbeheer Veluwe-Midden voor het geheel gratis ter beschikking stellen van hun onderkomen, koffie en thee.

Najaarsoverleg 2019

Bestuurlijke zaken

In 2014 heeft de WBN besloten om bij het najaarsoverleg de bespreking van huishoudelijke zaken te laten vervallen in verband met de vaak flink gevulde agenda's van de werkgroepleden. Voor deze keer is een uitzondering gemaakt. Bij het voorjaarsoverleg in april kon de voorzitter niet aanwezig zijn en daarom was besloten om vooral het huishoudelijke deel door te schuiven naar het najaar. Op zaterdag 23 november 2019 vond het overleg plaats in het boskantoor Leersum van Staatsbosbeheer beheereenheid Utrechtse Heuvelrug. Nadat een ieder zijn kopje koffie of thee had genuttigd opende

voorzitter Bram Achterberg de vergadering. In de agenda had Bram al aangegeven dat 2019 zijn laatste jaar zal zijn als zittend voorzitter. Hij stelde voor om een commissie op te stellen die op zoek zou moeten gaan naar een nieuwe voorzitter. Aangezien Bram naast het voorzitterschap ook het penningmeesterschap waarnam, moest ook naar een nieuwe penningmeester gezocht worden. Gelukkig had werkgroep lid Carlo Wijnen voordien al aangegeven om het penningmeesterschap ter hand te willen nemen. Tijdens de vergadering werd Carlo voorgesteld aan de werkgroepleden en die stemden unaniem in. Monique Bestman gaf aan dat ze best zou willen toetreden tot het bestuur, maar niet als voorzitter. Ze had een ander idee. Ze gaf aan dat de functie als secretaris beter bij haar zou passen. Zittend secretaris Florian Bijmold zou dan bij goedkeuring van de werkgroep voorzitter worden. En zo geschiedde. Zonder het instellen van een commissie is het de WBN gelukt om tijdens een vergadering weer een voltallig bestuur neer te zetten. We bedanken Monique en Carlo dat ze deze stap hebben gemaakt en natuurlijk de WBN leden die het vertrouwen aan het nieuwe bestuur hebben gegeven. We bedanken Bram Achterberg hartelijk voor het bekleden van zijn dubbele bestuursfunctie. Daarnaast vormde hij samen met Sim en Henri de redactie van Marterpassen. Dit heeft hij ruim 8 jaar gedaan. Bij het voorjaarsoverleg in 2020 zal het nieuwe bestuur hier op een feestelijke wijze bij stilstaan.

Financiële zaken

Bram liet ons op de powerpoint het financiële overzicht zien van de WBN en lichtte deze toe en meldde dat de porto kosten over de afgelopen 2 jaar bijzonder hoog waren ca. € 388,-. Bram doet een geste aan de WBN en laat ons weten dat hij de portokosten op zich neemt. De WBN stelt dit zeer op prijs en de vergadering bedankt Bram daar hartelijk voor. Het versturen van de Marterpassen is al met al elk jaar een flinke opgave geweest. De Marterpassen heeft een oplage van zo'n 100 tot 150 stuks. Er is jaren geleden door de WBN unaniem voor gekozen om de Marterpassen als hard-copy te drukken en uit te geven. Hoewel dit een flinke kostenpost is vergeleken met het digitaal versturen, zijn de WBN en het bestuur van mening dat een 'boekwerk' nu eenmaal fijner leest en ook als 'weggever' aan terreineigenaren belangrijk is. Het is iets persoonlijks. Zolang de WBN de kosten kan dragen en een ieder op tijd zijn contributie betaalt blijft dit mogelijk.

Carlo Wijnen oppert om de zakelijke ING rekening van de WBN om te zetten naar een Triodos bank rekening. Volgens hem is die rekening jaarlijks minder kostbaar. Hij zal uitzoeken hoe dit zit, en komt daar zo spoedig mogelijk op terug. Daarnaast zal Carlo bekijken of het mogelijk is om de contributie elk jaar automatisch en digitaal te laten afschrijven. Dat zal een hoop administratieve rompslomp verminderen.

Het bestuur overweegt om de WBN-website op te gaan zeggen omdat deze site niet wordt bijgehouden, het elk jaar geld kost en het verder niets toevoegt. De werkgroep stemt daarmee in. De WBN zal zijn publicaties en zijn digitale info-adres voortaan op de site van de Zoogdierenvereniging gaan onderbrengen. Het nieuwe bestuur zal daarover contact opnemen met de Zoogdierenvereniging.

Marterpassen en redactionele zaken

Sim Broekhuizen geeft aan dat hij zich zal inzetten als redacteur voor Marterpassen 26, maar dat in het kader van verjonging in 2020 toch echt naar een nieuwe redacteur gezocht moet gaan worden. Henri Wijsman sluit zich hierbij aan. Wij danken Sim en Henri voor hun jarenlange medewerking aan Marterpassen. Het nieuwe bestuur zal bij het komend voorjaarsoverleg in 2020 hierbij stilstaan en daarbij WBN leden benaderen voor het bekleden van de functie van redacteur voor de Marterpassen.

Voordrachten

Na de huishoudelijke vergadering werden er drie zeer interessante lezingen gegeven. Jaap Mulder trapte af met een lezing over het vervolg van de gezenderde boommarters in Ridderoord en Beukenburg. Met name de grenzen van territoria van de individuen werden aan de hand van de plaatsbepalingen van de dieren duidelijk.

Leo Heemskerk nam ons mee naar het Noordhollands Duinreservaat bij Castricum. De hoge dichtheid aan territoria in de duinbossen blijft ons elke keer weer verbazen. Een gebied dat op ons verlanglijstje staat om er komend voorjaar het WBN-overleg te houden.

Als laatste liet Bram Achterberg een hele mooie powerpoint zien van 24 jaar onderzoek aan boommarters op de Zuidoostelijke Utrechtse Heuvelrug. Prachtige foto's en zeer unieke filmopnamen.

Excursie

Bram Achterberg nam ons mee naar het Leersumse Veld van Staatsbosbeheer. Eén van de onderzoeksgebieden die deel uitmaken van het langlopende inventarisatiewerk. Hij liet ons de nestbomen zien en de rijke structuren van het bosgebied. Daarnaast vertelde hij ons dat het van groot belang is om de terreinbeheerders er blijvend op te wijzen dat vooral recreatie naast het intensieve bosbeheer een steeds groter probleem aan het worden is voor boommarters. Verstoring onder laanbomen, loslopende honden en snelle atb fietsers zijn tegenwoordig gemeengoed geworden. De druk is tamelijk hoog. Een oproep naar terreinbeheerders om niet overal 'alles' toe te staan en om meer toezicht & handhaving in vooral het voorjaar. Na een prachtige wandeling door de bossen, langs de heide en het grote ven, sloten we af bij de parkeerplaats voor het boskantoor. We bedanken Jaap, Leo en Bram voor het geven van de lezingen en het leiden van de excursie. De Beheereenheid Leersum, en in het bijzonder de boswachters Wanda Floor-Zwart en Corien Koreman van Staatsbosbeheer voor hun gastvrijheid en dat we gratis gebruik mochten maken van de vergaderruimte voorzien van beamer, koffie en thee.

Florian Bijlmond
fbijmold@gmail.com

Financiën WBN

2018

Baten

Lasten

Ontvangen contributie: 1.751,--

Kosten ING 107,--

MP24 1.331,--

Website 126,--

+ -----

1.564,--

2019

Baten

Lasten

Ontvangen contributie: 848,--

Kosten ING 131,--

MP25 797,--

Website 126,--

+ -----

1.054,--

Saldo op ING rekeningen

d.d. 09-02-2020:

836,-- + 1675,-- = 2.511,--

Bram Achterberg, penningmeester a.i.

COLOFON

MARTERPASSEN is een uitgave van de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN) van de Zoogdierverseniging en is vooral bedoeld voor interne communicatie tussen de leden.

Redactie

Sim Broekhuizen & Henri Wijsman

Vormgeving

Bram Achterberg

WBN-logo en alle illustraties

Dick J.C. Klees

Ontwerp voorkant

Koen Sandifort

Reproductie en Bindwerk

Van Ree Media & Communicatie
Veenendaal

Oplage

100

Contributie WBN

EUR 20,- inclusief MARTERPASSEN
PORTOKOSTEN : EUR 5,-
Bank: NL87 INGB 0000 3449 38
Ten name van:
Penningmeester
Werkgroep Boommarter Nederland
te Amerongen

Zoogdierverseniging

Radboud Universiteit
Natuurplaza (Mercator III)
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
Tel: 024-7410500
Website: www.zoogdierverseniging.nl
Rekening: NL26ING0000203737

Lidmaatschap: €40 per jaar, inclusief de abonnementen op de verenigingstijdschriften *Lutra* en *Zoogdier*, €25 met uitsluitend *Zoogdier*.

Verschijningsdatum

April 2020

Verkrijgbaarheid

Bestellen - zolang de voorraad strekt! - bij de Zoogdierverseniging (adres zie bovenstaand), de kosten worden gebaseerd op de verzend- en administratiekosten (een verdere vrijwillige bijdrage wordt op prijs gesteld); een rekening wordt mee-gestuurd.

Verantwoording

Redactie streeft niet naar uniformiteit in schrijfstijl of niveau. Wel wordt getracht een uniforme spelling en schrijfwijze te hanteren. Er is voor gekozen om namen van soorten met een kleine letter te schrijven. Topografische namen worden volgens de Topografische kaart van Nederland gespeld. De vermelding van wetenschappelijke namen wordt in het algemeen achterwege gelaten, met een uitzondering, hier gemaakt, voor de boommarter, die de wetenschappelijke naam *Martes martes* (Linnaeus, 1758) draagt.

Overname en gebruik van gegevens.

Citeren van of verwijzen naar artikelen uit MARTERPASSEN is toegestaan mits duidelijke bronvermelding plaatsvindt. De volgende kanttekening wordt hierbij gemaakt. Omdat MARTERPASSEN vooral is bedoeld voor intern gebruik, kunnen en mogen niet alle vermelde gegevens als wetenschappelijk bewezen feiten worden beschouwd. De redactie is dan ook niet aansprakelijk voor de juistheid van de in de verschillende bijdragen beschreven informatie, inzichten of meningen. Het gebruik van de in MARTERPASSEN gepresenteerde informatie is voor eigen verantwoordelijkheid.

Inlichtingen WBN

Monique Bestman
Secretaris WBN
E-mail: info@werkgroepboommarter.nl

